

Prikaz zrinsko-frankopanske urote u hrvatskim udžbenicima povijesti od 1918. do danas

Krušelj, Valentina

Master's thesis / Diplomski rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:094186>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-13**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Odsjek za povijest

Valentina Krušelj

**PRIKAZ ZRINSKO-FRANKOPANSKE UROTE U HRVATSKIM
UDŽBENICIMA POVIJESTI OD 1918. DO DANAS**

- Diplomski rad -

Mentorica: dr. sc. Zrinka Blažević

Zagreb, listopad 2018.

Sadržaj

1. Uvod	4
2. Pregled i evaluacija izvora i literature	7
2.1. Udžbenici povijesti kao izvori za istraživanje povijesti	7
2.2. Literatura	10
3. Teorijska koncepcija i metodološki postupci	13
3.1. Pisati o napisanome	13
3.2. Konstrukcija povijesnih mitova iz perspektive historijske imagologije	15
3.3. Povijesni mitovi i kolektivno pamćenje	19
3.4. Analitički model	22
3.3.1. Elementi narativne reprezentacije povijesnog mita o zrinsko-frankopanskoj uroti	22
3.3.2. Aksiološke karakteristike povijesnog mita o zrinsko-frankopanskoj uroti	25
3.3.3. Funkcije i značenje povijesnog mita o zrinsko-frankopanskoj uroti.....	26
4. Udžbenici povijesti kao medij diseminacije povijesnih mitova.....	27
4.1. Udžbenici povijesti kao povijesni izvori	27
4.2. Uloga udžbenika u kreiranju nacionalnog identiteta i kolektivnog pamćenja	31
4.3. Promjene u obrazovnom sustavu te nastavnim planovima i programima.....	35
4.3.1. Obrazovni sustav	35
4.3.2. Nastavni planovi i programi i udžbenici povijesti.....	37
4.4. Problem pisanja udžbenika povijesti iz perspektive suvremene metodike i didaktike historijske znanosti	40
5. Kult Zrinskog i Frankopana	44
5.1. Narodni junaci	45
5.2. Zrinski i Frankopani u suvremenoj historiografiji	52
6. Analiza prikaza zrinsko-frankopanske urote u udžbenicima povijesti.....	58
6.1. Poučavanje o zrinsko-frankopanskoj uroti	58
6.2. Čitanke i povijesne čitanke o zrinsko-frankopanskoj uroti	59
6.3. Prikaz zrinsko-frankopanske urote u okviru udžbenika povijesti	65
6.3.1. Udžbenici iz razdoblja Kraljevine Jugoslavije.....	68
6.3.2. Udžbenici iz razdoblja Nezavisne Države Hrvatske	80
6.3.3. Socijalistički udžbenici	92
6.3.4. Udžbenici Republike Hrvatske.....	108
6.4. Komparativna analiza slika o zrinsko-frankopanskoj uroti.....	122

7. Zaključak.....	128
Sažetak	132
Summary	133
Prilozi:	134
8. Bibliografija	140
1. Izvori	140
2. Literatura	145

1. Uvod

Svaka nacionalna povijest posjeduje repertoar slavni scena kojima je moguće uprizorenjem predočiti neki važan povijesni trenutak. Radi se o prizorima koji u sebi sažimaju neku epohu ili povijesnu prijelomnicu i koji su odabrani da budu (...) zapamćeni.¹

Prilikom čitanja sinteza nekog naroda, pa tako i udžbenika povijesti, može se uočiti kako u te sinteze nisu uvršteni svi događaji i ličnosti iz nacionalne povijesti niti im je posvećena jednaka pažnja pa čak i ako je riječ o sličnim događajima ili osobama koje su imale sličnu ulogu. Naime, pripisivanje određenih predodžbi i vrijednosti osobama odnosno događajima je neizbježno, a upravo te pripisane vrijednosti i *stvorene* slike o njima uvelike utječu na njihovo daljnje percipiranje i izdvajanje iz njihova konteksta.² Osim toga, veoma su važne i činjenice koje pojedina društvena zajednica smatra dovoljno važnima kako bi ih sačuvala za sljedeće generacije te ih *upamtila*.³ Pisanje o povijesti, a posebice analiza povijesnog narativa, zbog svoje kompleksnosti na neki način podrazumijeva balansiranje između prošlosti i sadašnjosti, društvenih vrijednosti i tradicije te političke ideologizacije, jezika koji se koristi i njegovih konceptualnih i afektivnih vrijednosti.⁴ *Slika* koju pojedini narod njeguje sam o sebi i način na koji se promatra najlakše se može iščitati proučavanjem povijesnih sinteza o tom narodu. U tom smislu udžbenici povijesti se također mogu promatrati kao svojevrsne sinteze, premda ih zbog specifičnih okolnosti njihova nastanka i načina pisanja valja promatrati kao zasebnu kategoriju.⁵

Povijest je već desetljećima smatrana jednim od kompleksnijih školskih predmeta. Stoga se upravo nastava povijesti smatra iznimno osjetljivom temom koja izaziva različite kontroverze. Situacija s udžbenicima povijesti nije nimalo drugačija, štoviše svaki novi udžbenik koji se izdaje promatra se pod povećalom ne samo nastavničkih i znanstvenih krugova, nego i šire javnosti. Upravo zbog njihove specifičnosti i podložnosti raznim ideološkim utjecajima razvila se i posebna disciplina historiografskih istraživanja, koja se bavi istraživanjem samih udžbenika povijesti. Premda je riječ o relativno novoj disciplini, ona otvara posve nove mogućnosti. Naime, udžbenici povijesti dobar su izvor za razumijevanje i detaljnije istraživanje povijesnih razdoblja u kojima su nastali te složenih društveno-političkih i

¹ PETRUNGARO 2005: 49.

² CZERWIŃSKI 2015: 84 i 223.

³ CARR 2004: 44-45.

⁴ CARR 2004: 101, CZERWIŃSKI 2015: 223.

⁵ CZERWIŃSKI 2015: X i XIII-XIV.

ideoloških utjecaja na obrazovanje i oblikovanje svijesti građana, a ne samo za ona povijesna razdoblja o kojima govore.⁶ Na taj način udžbenici nadilaze svoju prvotnu, didaktičku funkciju. Unatoč tome, udžbenici se u široj javnosti i dalje smatraju samo i ponajprije nastavnim sredstvom kojim se koriste učenici prilikom usvajanja novih znanja. Čak štoviše, činjenična znanja stečena u obrazovnom procesu iz školskih udžbenika rijetko tko podvrgava propitivanju, već se ona nekritički usvajaju kao objektivna i neupitna.

Predmet istraživanja ovoga rada upravo su *slike*, predodžbe i interpretacije o zrinsko-frankopanskoj uroti kao povijesnome mitu koji se u školskim udžbenicima i čitankama ponekad koristio u političko-ideološke svrhe čime je dolazilo i do promjena njegovih aksioloških atribucija. S obzirom na to da se udžbenici promatraju u četiri državne organizacije koje su se izmijenile tijekom dvadesetog stoljeća, jasno je kako su se i funkcije urote kao generatora nacionalnog identiteta, ali i faktora povijesnog pamćenja u tim razdobljima često (re)definirali. Stoga je cilj ovoga rada u prvome redu utvrditi zastupljenost tematike zrinsko-frankopanske urote u udžbenicima povijesti, a unutar nje i elemente heroizacije Zrinskog i Frankopana. Sljedeći je korak analiza narativnih elemenata reprezentacije povijesnog mita te ispitivanje promjene mehanizma heroizacije Zrinskog i Frankopana u udžbeničkim interpretacijama koje su nastajale u različitim društveno-političkim okvirima. Osim toga, valja analizirati i aksiološke karakteristike povijesnog mita o uroti, a na koncu i promjene funkcija i značenja koje je urota imala u pojedinim razdobljima. U tom kontekstu, važno je detektirati i društveno-političke procese koji su utjecali na navedene promjene. Na kraju, posebna će pažnja biti posvećena najnovijim udžbenicima povijesti u svrhu detekcije prisutnosti (ili neprisutnosti) mitskih elemenata u prikazima urote u njima te promjene do kojih je došlo u odnosu na starije udžbenike.

Ovaj rad sastoji se od sedam poglavlja raščlanjenih na potpoglavlja, a metodološki je podijeljen na dva dijela. U prvome, teorijskome dijelu, u okviru teorijske koncepcije objašnjavaju se povijesni mitovi i kultura sjećanja s obzirom na mitske elemente prisutne u prikazima zrinsko-frankopanske urote te metodološki postupci iz perspektive historijske imagologije, kao glavnog istraživačkog analitičko-kritičkog pravca u proučavanju slika i predodžbi u povijesnim mitovima, pa tako i u zrinsko-frankopanskoj uroti. Osim toga, s obzirom na to da su glavni izvori na kojima će se temeljiti ovaj rad udžbenici povijesti, a uz njih i povijesne čitanke odnosno čitanke, nužno je objasniti i temeljne karakteristike udžbenika

⁶ PETRUNGARO 2009: 16-17.

kao medija u kojemu se mogu detektirati povijesni mitovi i promjene njihovih atribucija, u ovome slučaju mita o uroti. Važno je istaknuti i promjene koje su se dogodile u samome obrazovnome sustavu, s posebnim naglaskom na nastavne planove i programe prema kojima udžbenici i nastaju, ali i probleme s kojima se suočavaju suvremeni autori udžbenika. Na kraju, važno je dotaknuti se i samog kulta Zrinskog i Frankopana i okolnosti u kojima je on stvoren, s obzirom na kasnije prisustvo mitskih elemenata u prikazima zrinsko-frankopanske urote u udžbenicima povijesti i njihove promjene. U drugom, analitičkom dijelu, analizirat će se, upravo iz perspektive historijske imagologije, elementi narativne reprezentacije povijesnog mita o zrinsko-frankopanskoj uroti te promjene njenih aksioloških atribucija. Osim toga, predmetom analize bit će i funkcije i značenja koje je urota imala u određenom društveno-političkom kontekstu, ali i njihove promjene. Pri tome će se udžbenici najprije analizirati na tekstualnoj i intertekstualnoj razini sukladno detektiranim toposima od kojih je izgrađen taj povijesni mit, a zatim i na kontekstualnoj razini ovisno o promatranome razdoblju. Na koncu, ocrtat će se kontinuiteti i promjene u udžbeničkim prikazima urote u analiziranom razdoblju i njena značenja.

2. Pregled i evaluacija izvora i literature

2.1. Udžbenici povijesti kao izvori za istraživanje povijesti

Glavni izvor na kojima će se temeljiti ovaj rad upravo su udžbenici povijesti, a uz njih i povijesne čitanke odnosno čitanke te nastavni planovi i programi prema kojima se udžbenici i pišu. Nažalost, radne bilježnice nisu uključene jer ih zbog premalog uzorka ne bi bilo moguće usporediti. *Nastavni plan i program* je dokument koji se koristi u školama, a koji određuje nastavne ciljeve i sadržaje obrazovanja u određenom razdoblju. Sastoji se od *nastavnog plana* i *nastavnog programa*. *Nastavni plan* definira nastavne predmete koji se uče u školi te donosi redosljed njihova podučavanja prema razredima i propisuje tjedni i godišnji broj sati. Obično je sastavljen u obliku tablice. *Nastavnim programom* propisani su sami sadržaji te on služi nastavnicima kao okvir prilikom izrade izvedbenih planova. Program propisuje nastavne sadržaje, redosljed njihova učenja te definira sam opseg sadržaja. Nastavne planove i programe propisuje nadležno ministarstvo.⁷ Zanimljivo je kako je već u *Zakonu* iz 1874. godine bilo propisano da nastavne planove donose nadležni organi vlasti, a isti *Zakon* predvidio je i da udžbenike mora odobriti zemaljska vlada te da u uporabi mogu biti samo oni udžbenici koji su odobreni, s izuzetkom vjeronauka.⁸

Danas se udžbenikom smatraju „nastavna sredstva koja služe učenicima kao jedan izvor znanja za ostvarivanje odgojno-obrazovnih ciljeva utvrđenih nacionalnim i predmetnim kurikulumom.“ Udžbenici su propisani odnosno odobreni *Udžbeničkim standardom, Zakonom o udžbenicima za osnovnu i srednju školu* te *Pravilnikom o obveznim udžbenicima i pripadajućim dopunskim nastavnim sredstvima*. U uporabi može biti samo jedan udžbenik te ga se mora koristiti barem četiri godine nakon odabiranja.⁹ *Udžbenički standard* propisuje ministar obrazovanja te on definira što udžbenik mora sadržavati, kako mora izgledati, kako treba biti napisan itd. U njemu su pojašnjena znanstvena, pedagoška, didaktička, metodička, psihološka, etička, jezična načela te tehnički zahtjevi i standardi kojih se autori udžbenika moraju pridržavati.¹⁰

⁷ JUKIĆ 2010: 56-57.

⁸ JELAVICH 1958: 164.

⁹ Ministarstvo znanosti i obrazovanja.

¹⁰ Detaljnije o *Udžbeničkom standardu*: Ministarstvo znanosti i obrazovanja.

Što se tiče autora udžbenika, početkom prošloga stoljeća školske udžbenike, pa tako i one povijesne, pisali su uglavnom pedagozi i nastavnici iz gimnazija koji često nisu bili povjesničari. Oni su pisali udžbenike za različite predmete te se znalo događati da su ih izdavali i o vlastitom trošku. Na samome početku stoljeća u pisanju udžbenika istaknuo se pedagog Sigismund Čajkovac, dok najveći broj udžbenika i iz Kraljevine SHS, odnosno Kraljevine Jugoslavije i iz razdoblja Nezavisne Države Hrvatske potpisuju Stjepan Srkulj i Živko Jakić. Živko Jakić primjer je autora koji je prve udžbenike tiskao o vlastitom trošku da bi tek kasnije dobio financijsku pomoć, dok je Stjepan Srkulj bio nastavnik iz gimnazije, ali je sudjelovao i u političkom životu. Nakon uspostave Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije navedeni autori prestali su s aktivnostima te je jedini autor koji je nastavio pisati udžbenike i nakon uspostave nove države bio Jaroslav Šidak. U razdoblju SFRJ došlo je do promjena glede autorstva udžbenika te su udžbenike pisali povjesničari¹¹ primjerice Josip Adamček, Ivo Makek, Blagota Drašković, Olga Salzer, Hrvoje Matković, Vladimir Babić, Mirko Žeželj itd. Oni su udžbenike koji su se koristili prije 1990. godine preuredili te ponovo izdali. Do 1996. godine udžbenike su pisali redom Filip Potrebić, Dragutin Pavličević i Ivo Perić, a od tada nadalje izlaze paralelni udžbenici raznih autora.¹² Kao što je već rečeno, ranije udžbenike tiskale su savezne ili lokalne vlasti, a ponekad su ih autori tiskali u vlastitoj nakladi. U socijalističkoj Jugoslaviji glavnu i jedinu ulogu u tiskanju i distribuciji školskih udžbenika imala je Školska knjiga, koja je održala *monopol* u tiskanju udžbenika i u prvim godinama nakon uspostave suvremene Hrvatske. Od 1996. godine pojavom paralelnih udžbenika pojavile su se i nove izdavačke kuće kao što su Alfa, Profil, Meridijani i slično.¹³

Za potrebe ovoga rada koristit će se četrdesetak udžbenika koji obuhvaćaju razdoblje od 1918. godine pa sve do udžbenika koji se danas koriste u nastavi povijesti u osnovnim školama. Što se tiče ranijih razdoblja, radi manjeg broja udžbenika i poteškoća prilikom njihova traženja biti će obuhvaćeni udžbenici koji su se koristili i u osnovnim i u srednjim školama, dok su iz razdoblja Republike Hrvatske konzultirani samo udžbenici za osnovnu školu, zbog velikog broja udžbenika koji su se koristili.

Kada je riječ o čitankama, treba napraviti razliku između povijesnih čitanki i čitanki koje su se koristile u osnovnoškolskom obrazovanju. Povijesne čitanke se smatraju jednim od dopunskih nastavnih sredstava, uz povijesne atlase, radne bilježnice i multimedijaska

¹¹ PETRUNGARO 2009: 37.

¹² PETRUNGARO 2009: 39.

¹³ PETRUNGARO 2009: 38.

pomagala.¹⁴ S druge strane, čitanke koje su se koristile ponajprije u razdoblju do 1950-tih godina obuhvaćale su razne tekstove iz područja povijesti, geografije, fizičkih i prirodnih znanosti, bajke, poslovice, zagonetke, književnost, običaje, navike, religiju itd. One su imale veliku ulogu u odgoju i pripremanju učenika za daljnji život.¹⁵ Već je zakon iz 1888. godine propisivao da se povijest, uz geografiju, fiziku i prirodopis, treba podučavati iz čitanke u nižim razredima osnovnih škola.¹⁶ Prema Charlesu Jelavichu, glavna uloga čitanke bila je stvaranje domoljubnih osjećaja kod učenika te promicanje jugoslavenske ideje,¹⁷ o čemu će više riječi biti u nastavku.

U razdoblju Kraljevine Jugoslavije čitanke je ponajprije pisao Sigismund Čajkovac, dok su povijesne čitanke iz socijalističke Jugoslavije pisali autori udžbenika, koje su te čitanke i nadopunjavale. Čitanke i povijesne čitanke upotrijebljene za ovo istraživanje obuhvaćaju razdoblje od 1922. do 2004. godine te su analizirane četiri čitanke. Tri čitanke su iz razdoblja Kraljevine Jugoslavije, a jedna iz socijalističke Jugoslavije. Povijesnih čitanke je desetak, isključivo iz razdoblja socijalističke Jugoslavije i suvremene Hrvatske.

Nažalost, što se udžbeničke građe tiče, ne postoje ni institucija ni neka baza podataka koja bi sadržavala, ako već ne sve, onda barem većinu udžbenika koji su izdavani na hrvatskom prostoru, a ne postoji ni popis navedene udžbeničke građe i institucija u kojima se oni nalaze. Zbog toga se javlja problem pronalaska adekvatnog uzorka udžbenika povijesti za potrebe istraživačkih radova. Zanimljivo je, recimo, da djelatnici nekih institucija nisu ni upoznati sa činjenicom da se u njihovoj građi nalaze stariji udžbenici povijesti pa je potrebno pažljivo proučiti katalog. Takav je slučaj primjerice s *Knjižnicama grada Zagreba* koje posjeduju manji dio udžbeničke građe, no oni se nalaze po raznim knjižnicama diljem grada te je riječ o nekoliko starijih udžbenika. Dio udžbeničke građe posjeduju i *Hrvatski školski muzej* te knjižnica *Filozofskog fakulteta* u Zagrebu. Stariji udžbenici, posebice iz razdoblja Kraljevine Jugoslavije i Nezavisne Države Hrvatske, nalaze se u društvu *Kajkaviana* u Donjoj Stubici.

¹⁴ Ministarstvo znanosti i obrazovanja.

¹⁵ JELAVICH 1992: 107.

¹⁶ JELAVICH 1992: 63.

¹⁷ JELAVICH 1992: 115.

2.2. Literatura

Premda Raoul Girardet ističe kako su se rijetki povjesničari željeli baviti istraživanjem imaginarnoga u politici te su se češće usmjeravali prema organiziranijim i racionalnijim temama i idejama, upravo se on posvetio istraživanju kompleksnih struktura političkih mitologija. U svome djelu *Politički mitovi i mitologije* Girardet detektira četiri velike skupine u koje se mogu svrstati svi historiografski i politički mitovi – *Zavjera, Spasitelj, Zlatno doba i Jedinstvo*. Girardet je svoju analizu proveo na primjeru francuskih političkih i povijesnih mitova te na primjeru heroja. Osim toga, autor iznosi sve zamke i probleme sa kojima se suočavaju istraživači mitova i mitologija te njihovu kompleksnost, višeznačnost i sklonost promjeni atribucija. Istraživanje takve teme zahtijeva poseban pristup i metode koji nužno izlaze iz disciplinarnog okvira same povijesne znanosti. Autor objašnjava proces heroizacije te još kompleksniji proces pokušaja demitologizacije određenih događaja ili osoba te upozorava na povezanost između jačanja mitova i političkih režima. Za istraživanje povijesnih mitova na našem području važan je zbornik radova *Historijski mitovi na Balkanu* koji objedinjuje radove predstavljene na međunarodnoj konferenciji u Sarajevu posvećenoj upotrebi povijesnih mitova u razne svrhe. Za potrebe ovoga rada korišteni su članci Pala Kolstøa *Procjena uloge historijskih mitova u modernim društvima* i Ive Žanića *Simbolični identitet Hrvatske u trokutu raskrižje – predziđe – most*.

U sklopu istraživanja povijesnih mitova, neizostavno je dotaknuti se i *kulture sjećanja* koja je na neki način prožeta mitovima i heroizacijom. Maja Brkljačić i Sandra Prlenda okupile su u svome djelu *Kultura pamćenja i historija* članke svjetskih znanstvenika koji se bave problematikom kulture pamćenja, a u ovome radu konzultirani su članci Jana Assmanna, Holma Sundhaussena, Stevena Knappa, Johna R. Gillisa i Pierra Nore. Autorice ističu važnost povijesti za izgradnju identiteta i čimbenike koji utječu na oblikovanje slike o prošlosti te o važnosti koja im je pridana. Hrvatska povijest obiluje primjerima oblikovanja pamćenja na što je utjecalo formiranje hrvatske nacionalne povijesti, no nemaju sva pamćenja jednaki status i važnost. Neka na koncu prerastu u historiografske mitove.

S obzirom na činjenicu da su, između ostaloga, u školskim udžbenicima zastupljeni i povijesni mitovi koji su pak usko povezani s nacionalističkim ideologijama, unazad nekoliko desetljeća važnost istraživanja udžbenika i njihove revizije postalo je jednim od prioriteta samoga UNESCO-a. U suradnji sa Georg Eckert Institutom za međunarodna istraživanja udžbenika nastao je i *UNESCO Vodič za istraživanje i reviziju udžbenika*. Vodič daje osnovne smjernice i savjete za istraživanje udžbenika ne samo povijesti već i za nastavu jezika i

geografiju. Vodič naglašava važnost kritičkog promatranja udžbenika te njihove revizije radi boljeg razumijevanja različitih naroda. Osim toga, zagovara izbacivanje negativnih predrasuda i prikaza drugih naroda iz nacionalnih udžbenika povijesti te donosi i povijesni pregled samih začetaka istraživanja udžbenika. U nastavku je opisan i postupak nastanka samih udžbenika, njihove korelacije sa nastavnim planovima i programima te uloge države u nastanku i odobravanju udžbenika. Osim toga, vodič je značajan i zbog toga što donosi savjete i upute za pristupanje istraživanju udžbeničke građe te na koncu daje savjete i samim nastavnicima kako se suočiti sa izazovima novih medija.

Istraživanjem udžbeničke historiografije našeg prostora najviše su se bavili Charles Jelavich, Stefano Petrunaro te Snježana Koren. Jelavich težište svoga istraživanja stavlja na međuodnos udžbenika povijesti i nacionalističkih ideja, o čemu govori i sam naslov njegova djela *Južnoslavenski nacionalizmi: jugoslavensko ujedinjenje i udžbenici prije 1914.* U svom istraživanju Jelavich je obuhvatio 300-tinjak udžbenika povijesti i geografije na hrvatskom, srpskom i slovenskom području u cilju da odgovori na pitanje u kojoj su mjeri južnoslavenski učenici bili spremni prihvatiti novu jugoslavensku državu. Uz upućivanje na povijesni kontekst, autor analizira prisustvo jugoslavenske ideologije i nacionalizma u udžbenicima te njihov utjecaj na formiranje svijesti učenika. Osim toga, autor usporedno analizira navedene ideje na tri područja – hrvatskom, srpskom i slovenskom te ističe njihove razlike, s ciljem da pokuša saznati zašto je država za kojom se toliko težilo propala u građanskom ratu. Ističe kako su obrazovni sustavi na sva tri područja bili pod jakim utjecajem različitih nacionalnih ideologija koje su se sukobile u sljedećem razdoblju. Jelavichevo istraživanje na neki je način nastavio Petrunaro, koji se posvetio istraživanju udžbenika od 1918. do 2004. godine. Knjiga *Pisati povijest iznova – hrvatski udžbenici povijesti 1918.-2004. godine* ističe važnost sadržaja koji ulaze, ali i onih koji ne ulaze u udžbenike te njihov utjecaj na oblikovanje stava prema povijesti. Petrunaro analizira podložnost udžbenika ideološkim manipulacijama te njihovu ulogu u izgradnji nacionalnog identiteta. S obzirom na to da se službena povijest mijenjala zajedno s promjenom režima, Petrunaro donosi opis razvoja obrazovanja i nastavnih planova i programa te udžbenika tijekom prošlog stoljeća te društveno-političkih događaja koji su na to utjecali. Na temelju hrvatskih udžbenika povijesti za sedme i osme razrede autor je odabrao nekoliko važnijih događaja i ličnosti te je promatrao na koji način su oni prikazani u različitim režimima. Detektirao je i historiografske mitove te stereotipe koji su prisutni u udžbenicima povijesti jednako kao i auto- i heteropredodžbe. Osim toga, autor se na koncu dotaknuo i problema suvremene historiografije.

Snježana Koren autorica je mnogih znanstvenih članaka i knjiga koje se odnose na obrazovanje, nastavu povijesti, poučavanje i istraživanje udžbenika povijesti. Veliku pažnju posvećuje nužnosti reformi te važnosti uključivanja aktivnog učenja te razvoja kritičkog mišljenja u nastavi povijesti. Koren je analizirala razvoj udžbenika i nastavnih planova i programa tijekom prošlog stoljeća pa sve do danas te također utjecaj ideologija i promjena režima na sadržaje u udžbenicima. Neki od njenih članaka koji su korišteni u ovome radu su: *Politika povijesti i udžbenici: Kako se pisala nacionalna povijest 1945-1955.*; *Slike nacionalne povijesti u hrvatskim udžbenicima uoči i nakon raspada Jugoslavije, Svrha i ciljevi suvremene nastave povijesti...*

U sklopu istraživanja udžbeničke historiografije važno je istaknuti časopis *Povijest u nastavi* koji izlazi od 2003. godine, a koji objavljuje brojne članke i istraživanja koja su, između ostaloga vezana i uz istraživanje udžbenika povijesti, a i sama istraživanja koja su provedena. Neki od autora čiji članci su objavljeni u navedenom časopisu, a koji su korišteni u ovome radu su *Nastava povijesti u Hrvatskoj* Damira Agičića, *Kurikulum i nastava povijesti* Suzane Pešorde, *Slike povijesti* Stefana Petrunžara, *Povjesničari, udžbenici i nastava povijesti u suvremenoj Hrvatskoj, udžbenici i nastava povijesti u Hrvatskoj* Maria Streche te neki od navedenih članaka Snježane Koren. Osim časopisa *Povijest u nastavi*, radovi vezani uz udžbeničku historiografiju objavljuvani su u zbornicima *Desničini susreti* i *Dijalog povjesničara – istoričara*.

Što se tiče same zrinsko-frankopanske urote, ona je jedan od događaja čije su interpretacije vrlo zastupljene u historiografiji te je tijekom prošlog stoljeća izašao niz monografija, članaka i zbornika radova posvećenih uroti. U udžbenicima povijesti često se citiraju ulomci iz romana Eugena Kumičića *Urota zrinsko-frankopanska*, a u onim čitankama koje donose popis literature može se pronaći i djelo Ferde Šišića *Posljednji Zrinski i Frankopani na braniku domovine* te zbornik radova *Posljednji Zrinski i Frankopani*. Izuzev navedenih djela koja su se koristila u samim udžbenicima, valja spomenuti i djelo Anđelka Mijatovića, *Zrinsko-frankopanska urota*. Istraživanju percepcije zrinsko-frankopanske urote, odnosno heroizaciji Nikole Zrinskog, te Petra Zrinskog i Frana Krste Frankopana u hrvatskoj književnosti posvetile su se Zrinka Blažević i Suzana Coha u *Zrinski i Frankopani – strategije i modeli heroizacije u književnom diskursu*.

3. Teorijska koncepcija i metodološki postupci

„Povijest je zapis o onome što jedno doba smatra vrijednim bilježenja o nekom drugom dobu. Za nas je prošlost razumljiva jedino u svjetlu sadašnjosti; možemo je u potpunosti razumjeti samo u svjetlu prošlosti.“¹⁸

3.1. Pisati o napisanome

Kada se govori o proučavanju predodžbi, važno je spomenuti kako se istraživački pravac, koji je ponajprije proučavao slike odnosno predodžbe stvorene o vlastitom, ali i drugim narodima i zemljama, počeo razvijati od pedesetih i šezdesetih godina prošloga stoljeća u okviru komparativne književnosti. Naziv *imagologija* dolazi od latinske riječi *imago* (slika, predodžba, misao) i grčke riječi *logos* (govor, riječ, pojam, misao).¹⁹

Općenito govoreći, imagologija se bavi proučavanjem predodžbi o nacionalnom identitetu, a ne samim nacionalnim identitetom. Jednako tako ona ne pokušava razumjeti društvo i društvene međuodnose, nego reprezentacije koje to društvo stvara. Ona se bavi proučavanjem subjektivnih percepcija identiteta²⁰ – kako vlastitog nacionalnog identiteta tako i tuđeg.²¹ Pritom je važno ono *imaginarno* – predmet istraživanja nisu stvarne činjenice, već sve one karakterizacije i opisi koji se ne mogu provjeriti, koji nadilaze stvarnost. U imaginarnom opisu narod je prikazan na način na koji se ističe njegova posebnost u odnosu na druge ili se iznosi nešto što se za njih smatra tipičnim. U sklopu proučavanja fenomena identiteta imagologija istražuje i konstrukciju alteriteta i alijeniteta.²²

No, uskoro se istraživački fokus imagologije, osim na nacionalni, proširio i na druge oblike kolektivnih identiteta kao što su primjerice rodni, socijalni, konfesionalni, etnički i slično.²³ Krajem dvadesetog stoljeća pod utjecajem razvoja *konstruktivističkog pristupa, postkolonijalne teorije te feminizma i ženskih studija* došlo je do promjene pristupa proučavanja identiteta i shvaćanja o njemu samome, što je uvelike utjecalo na daljnja proučavanja

¹⁸ CARR 2004: 44-45.

¹⁹ ĐUKIĆ 2009: 5.

²⁰ Pojam identiteta definirao je Erickson sredinom 20. stoljeća te je njime definirao osobno viđenje sebe samoga, odnosno vlastitog *sebstva*: GILLIS 2006: 171.

Govoreći o identitetu pojedinca važno je napomenuti kako se on sastoji od više stvarnosti istovremeno, s obzirom na to da pojedinac pripada različitim društvenim kategorijama. Jednako tako, identitet nastaje u odnosima s drugim skupinama: MONNEYRON I MOUCHTOURIS 2012: 16-17.

²¹ LEERSEN 2009: 179-181.

²² BLAŽEVIĆ, „Imagologija.“

U sklopu definiranja identiteta važnu ulogu ima alteritet, koji je u odnosu na njega suprotan, ali i komplementaran pojam. Dok je alteritet uključen u poimanje svijeta zajednice te ju na neki način odražava, s druge strane alijenitet je udaljen i odbijen. On se odnosi na nešto neodređeno, nešto udaljeno i strano: MOURA 2009: 166-167.

²³ BLAŽEVIĆ, „Imagologija.“

nacionalizma i nacionalnih identiteta te je dovelo do odmicanja imagologije od književnosti.²⁴ Među prvima koji su upozorili na mogućnost povezivanja imagologije sa srodnim znanostima, a posebice poviješću, bili su Jean Marc Moura i Daniel-Henri Pageaux. Tako je Pageaux ustvrdio kako je imagologija „bila interdisciplinarna prije nego što je taj pojam uopće postojao.“²⁵ Danas je uočen i transdisciplinarni potencijal imagološke analize.²⁶ Tako se u sklopu imagologije unazad nekoliko desetljeća počela razvijati i historijska imagologija. Ona se može definirati kao kritičko-analitički pravac koji, iz perspektive povijesne znanosti, proučava slike i predodžbe o Drugome, stereotipe te povijesne mitove odnosno analizira njihov nastanak i reprezentaciju te njihove aksiološke atribucije. Uz to se pažnja posvećuje društveno-povijesnom kontekstu unutar kojeg su navedeni elementi i nastali ili bili reproducirani.

Osnova na kojoj se bazira imagološka analiza jest predodžba odnosno *slika*. Prema istraživanjima Leerssena i Pageauxa definirana je metodologija imagološke analize koja konstrukcije predodžbi i diskursa analizira na tri uzastopne razine - tekstualnoj, intertekstualnoj i kontekstualnoj.²⁷ U sklopu tekstualne razine analize predodžbi istražuju se same riječi, odnosno leksička razina koja omogućava definiranje *sebstva* u odnosu na Drugo i obratno te analizu sličnosti i razlika predodžbi o ta dva fenomena. Tekstualna razina omogućuje detekciju i analizu toposa i tropa odnosno imagama koji su sastavni dio promatrane predodžbe ili slike te načina na koji tvore tu predodžbu.²⁸ Intertekstualna analiza podrazumijeva analizu strukture promatranog narativa. Analizira se tekst u odnosu na način na koji je nastao, njegova pripadnost određenom žanru i njegovim obilježjima, različiti odnosi unutar teksta te njegova „poetička i žanrovska dispozicija“²⁹ Na koncu, u sklopu kontekstualne analize, tekst valja promatrati u društveno-povijesnom okviru u kojem je nastao, koji je socijalan, kulturni i politički značaj imao te u koju je svrhu nastao, odnosno koja je bila njegova funkcija u okviru promatrane kulture i društva te koju je ideološku ulogu imao.³⁰

Na kraju, važno je napomenuti kako veliku ulogu u konstruiranju imaginarnoga ima jezik te je zbog toga potrebno detaljnije objasniti njegovu ulogu u povijesti kao znanosti. Upravo jezikom povijesne se činjenice povezuju u određeni narativ čime dobivaju smisao i formiraju povijesne *slike* - povijest je prvenstveno disciplina koja se u najvećoj mjeri temelji na

²⁴ LEERSEEN 2009: 176. Više o povijesnom razvoju imagologije u: LEERSEEN 2009: 169-178.

²⁵ PAGEAUX 2009: 126, MOURA 2009: 151-153.

²⁶ BLAŽEVIĆ, „Imagologija.“

²⁷ BLAŽEVIĆ, „Imagologija,“ DUKIĆ 2009: 18-19.

²⁸ BLAŽEVIĆ, „Imagologija,“ PAGEAUX 2009: 134-135.

²⁹ BLAŽEVIĆ, „Imagologija.“

³⁰ BLAŽEVIĆ, „Imagologija,“ PAGEAUX 2009: 140.

naraciji.³¹ Povijesni događaji dobivaju važnost upravo zbog jezika koji ih reprezentira te na taj način postaju stvarnima – nije bitna stvarnost događaja, nego način na koji je on prikazan takvim pomoću naracije te vrijednosti koje usto promiče.³² Jezik ne služi samo za prenošenje i razmjenu informacija već se njegovim korištenjem formira sam sadržaj o kojem se govori, pri čemu mu se pridaju određene vrijednosti, ali i formiraju razne predodžbe.³³ Czerwiński je ustanovio kako „bez jezika ne bismo imali ni nacionalnu kulturu niti povijesno pamćenje. On prenosi znanje o narodu na zaista kompleksan način.“³⁴

Prošli događaji i osobe mogu se opisivati na različite načine, pa čak i istim riječima čije značenje unutar određenog konteksta nije jednako i zbog toga mogu formirati različite tipove narativa. Korištenje određenih riječi, s druge strane, može promijeniti i smisao same interpretacije. Primjerice riječi kao što su poraz, pobjeda ili primirje, urota, zavjera i slično uvelike utječu na shvaćanje povijesnog narativa.³⁵ Jezične karakteristike koje koristimo prilikom opisivanja prošlih događanja trebale bi nam dati potpunu sliku tih prošlih događanja te nam omogućiti spoznaju o tome kako je nekada bilo. No, problem je u tome što su sve riječi korištene kod opisivanja i definiranja izrečene iz neke određene perspektive, posebice s obzirom na to da svaka društvena skupina ima svoj jezik koji joj „nameće njenu viziju stvarnosti.“³⁶

3.2. Konstrukcija povijesnih mitova iz perspektive historijske imagologije

Svaka društvena zajednica prije ili kasnije suoči se s korištenjem povijesnih narativa u različite svrhe, u prvom redu ideološke. Međutim, u tom procesu teško se može izbjeći aktualizacija povijesnog narativa, ovisno o konkretnim ideološkim potrebama vremenskog perioda unutar kojega je artikuliran. U trenutku kada postaje teško odrediti što su stvarne povijesne činjenice, a koja im je značenja i interpretacije pripisala društvena zajednica u okviru njihove reprezentacije, govori se o povijesnim mitovima.³⁷

Još se Ernest Renan u svojem predavanju *Što je povijest?* dotaknuo međupovezanosti nacije, kulture sjećanja i povijesnih mitova iznijevši tezu kako naciju tvori zajednička prošlost, odnosno „nasljeđe sjećanja,“ te želja da se to nasljeđe sačuva i prenosi na buduće generacije.

³¹ CZERWIŃSKI 2015: 227-228.

³² EDELMAN 2003: 121.

³³ CZERWIŃSKI 2015: 3.

³⁴ CZERWIŃSKI 2015: 229.

³⁵ CZERWIŃSKI 2015: 102 i 66-67.

³⁶ CZERWIŃSKI 2015: 10-11.

³⁷ GIRARDET 2000: 80.

U okviru nacionalnih ideologija, važnu ulogu ima upravo slavna prošlost; ličnosti, heroji i značajni događaji.³⁸ Primjerice, Eugen Lemberg u svojoj definiciji nacionalizma, između ostaloga naglašava kako je nacionalizam „sustav predodžaba, vrijednosti i normi“ kojima se utječe na stvaranje svijesti o pripadnosti nekoj grupi, uz pripisivanje određenih vrijednosti.³⁹ Jednako tako, Antony D. Smith definirajući naciju govori kako je nacija, između ostaloga, „imenovana ljudska populacija na istom povijesnom teritoriju, sa zajedničkim mitovima i povijesnim sjećanjima te masovnom, javnom kulturom.“⁴⁰ Prema tome, nije iznenađujuća činjenica kako je do kreiranja povijesnih mitova u najvećoj mjeri došlo tijekom posljednja dva stoljeća, upravo u trenutcima najvećih nacionalnih previranja.⁴¹

Kao što je već rečeno, upravo su povijesni mitovi jedan od istraživačkih fokusa historijske imagologije. Postoji više različitih tumačenja mitova, ovisno o perspektivi iz koje se promatraju. Povjesničari mitove definiraju kao povijesni narativ koji govori o nekom prošlom događaju koji ima veliki značaj i u sadašnjosti. Naime, njima se opravdavaju ili pokušavaju shvatiti društvene promjene, pa i promjene u samim ljudskim životima.⁴² Premda se mit ne može u potpunosti definirati na način koji bi obuhvatio sva njegova obilježja, on se najbolje definira kao nestvarno, *izmaštano* objašnjenje stvarnoga događaja, koje je prikazano neobjektivno, a koje ima veliku društvenu vrijednost te pruža određeno shvaćanje sadašnjosti.⁴³ Osim toga, on ima i „pokretačku funkciju“ jer je u njemu nerijetko sadržan naboj za određeno djelovanje na koje mit potiče.⁴⁴

Za razumijevanje samih mitova potrebno je odrediti u kolikoj je mjeri u njima prisutna stvarnost, a u kolikoj su mjeri oni *imaginarni*, odnosno što je konkretno u njima naknadno namjerno konstruirano.⁴⁵ Oni su najčešće ispričani u obliku priča, odnosno povijesnih pripovijesti zbog čega pripadaju „području diskursa.“⁴⁶ U okviru proučavanja povijesnih mitova razvila su se dva pristupa: *prosvjetiteljski* i *funkcionalistički* pristup. Dok prosvjetiteljski pokušava razlučiti mitske elemente od stvarnih te demistificirati povijesne događaje kako bi se mogla kreirati činjenično točnija povijest, funkcionalistički pristup proučava utjecaj mitova na društvo te njegovu funkciju, neovisno o njegovoj činjeničnoj točnosti. Međutim, upotreba

³⁸ RENAN 2007: 61-67.

³⁹ Eugen Lemberg, *Nationalismus*, sv.2 (Reinbek, 1964), 52., citirano prema CIPEK 2007: 18.

⁴⁰ Antony D. Smith, *National Identity* (Harmondsworth, 1991), 14., citirano prema CIPEK 2007: 21.

⁴¹ GIRARDET 2000: 9.

⁴² GIRARDET 2000: 12.

⁴³ GIRARDET 2000: 13.

⁴⁴ GIRARDET 2000: 13.

⁴⁵ GIRARDET 2000: 80-81.

⁴⁶ MONNEYRON I MOUCHTOURIS 2012: 98.

metoda jednoga pristupa ne isključuju metode drugoga.⁴⁷ Stav prema mitovima također je raznolik te varira od pozitivnog stava koji smatra kako mitovi na neki način „obogaćuju“ društvenu zajednicu te su njen sastavni dio, dok ih drugi smatraju štetnima zbog njihove podobnosti za izazivanje agresije i poticanje mržnje.⁴⁸

Što se tiče podjele povijesnih mitova, oni se mogu podijeliti u dvije velike skupine: utemeljiteljske i političke mitove. Utemeljiteljski mitovi specifični su u okviru nastanka modernih nacija te objašnjavaju njeno podrijetlo koristeći neki narativ ili narative o utemeljenju kako bi kod pripadnika nacije izazvali osjećaj pripadnosti.⁴⁹ Što se tiče političkih mitova, u nastavku ovoga rada fokus će biti upravo na njima. Girardet smatra kako se politički mitovi mogu kategorizirati u četiri skupine: Zavjera, Spasitelj, Zlatno doba i Jedinstvo. Osim toga, on upozorava kako isti mitovi mogu biti u funkciji u potpuno različitim političkim i ideološkim sustavima.⁵⁰ Veoma su rijetki mitovi na koje nisu utjecale političke situacije. Oni se najčešće i kreiraju odnosno potiču u svrhu opravdanja političkih ciljeva i odluka. Posebice s razvojem nacionalizma dolazi do jačeg ispreplitanja politike i mitova, te dolazi i do mistificiranja cijelih nacija, a ne samo određenih ličnosti i događaja.⁵¹

Povijesni mitovi su višeznačni, mogu se tumačiti na različite načine i prenositi različita značenja koja su ponekad i međusobno suprotstavljena. Osim toga, jedan povijesni mit može u sebi obuhvatiti elemente više različitih mitova. Tako se unutar mita o zrinško-frankopanskoj uroti mogu prepoznati elementi *mita o Spasitelju*, ali i *mita o predziđu* te *mita o mučeništvu* koji se manifestira na dva načina. Važno je spomenuti i kako svaki politički mit ima svoje uspone i padove. U nekim razdobljima on dobiva na važnosti, da bi već u sljedećem počeo slabiti. Taj fenomen je obično povezan s političkom situacijom i krizama s kojima se društvo suočava te tako lik junaka dobiva na velikoj važnosti upravo u razdobljima različitih kriza i problema.⁵²

Mistifikacija pojedine ličnosti odvija se zahvaljujući procesu *heroizacije* koja označava prijelaz od povijesnog do mitskog te dovodi do promjene stvarnosti povijesnog narativa. Ona se odvija kroz dulji period, a podrazumijeva podudarnost između lika Spasitelja (heroja) i društva. Potrebno je razumjeti povezanost junaka s potrebama društva koje ga je prihvatilo u nekom specifičnom vremenskom razdoblju. Naime, mit se formira u skladu s zadatkom koji je

⁴⁷ KOLSTØ 2003: 34.

⁴⁸ KOLSTØ 2003: 11-12.

⁴⁹ MONNEYRON I MOUCHTOURIS 2012: 18 i 67, PERICA 2003: 203.

⁵⁰ GIRARDET 2000: 25.

⁵¹ KOLSTØ 2003: 31-32.

⁵² GIRARDET 2000: 10 i 101-102.

junaku dodijeljen u određenom vremenu, a često se javlja i fenomen stapanja sudbina, odnosno izjednačavanja junaka sa sudbinom cijelog naroda. Njegov lik uvijek simbolizira borbenost; on je uvijek ugrožen od nekoga ili nečega te se gotovo uvijek opire neprijatelju i odbija se predati. Proces heroizacije odvija se u nekoliko etapa. Prva faza je *vrijeme iščekivanja i prizivanja* unutar kojeg se stvara još nejasna slika o heroju kojega se očekuje. Kada se heroj pojavi riječ je o *periodu prisutnosti*, a treći period, odnosno *doba uspomena* podrazumijeva da se lik heroja nalazi u prošlosti te mu se počinju pridavati nova značenja, njegova uloga se preuveličava te se samo pamćenje o njemu mijenja.⁵³ Proces heroizacije neke ličnosti podrazumijeva i pridavanje vrijednosnih atribucija dotičnoj ličnosti te odluku o tome koja će se njegova obilježja istaknuti, a koja marginalizirati. Dakle, kada se govori o pojedinoj povijesnoj ličnosti uz nju se obično veže neko njeno postignuće ili obilježje koje se smatra najvažnijim, a ostala njena postignuća ili obilježja se rjeđe spominju.⁵⁴ Primjerice, povijesne ličnosti Zrinskog i Frankopana obično se povezuje s pojmom *urote*.

Mit koji je u velikoj mjeri prisutan u nacionalnim povijestima mit je *o mučeništvu i patnji*. Riječ je o mitu koji se odnosi na patnje cjelokupnog naroda, bilo tijekom ratnih stradanja, bilo zbog tuđinske vlasti. Mit o mučeništvu zanimljiv je jer se može odnositi i na pojedince. Tada dolazi do kreiranja kulta mučenika koji se žrtvuje za svoj narod te njegova žrtva ulazi u narodno pamćenje.⁵⁵ U mitu o zrinsko-frankopanskoj uroti prisutni su elementi obje varijacije mita o mučeništvu. S jedne strane, ističe se patnja hrvatskog naroda pod tuđinskom (habsburškom) vlašću koja ga iskorištava te ne izvršava svoje obveze prema njemu, a s druge se ističe mučeništvo Zrinskoga i Frankopana koji su poginuli braneći interese svoga naroda.

Mit o *predziđu* odnosi se na zajednicu koja se smatra posljednjom i najvažnijom linijom obrane civilizacije od kaosa i opasnosti koje donosi Drugo. Kako bi obranila civilizaciju kojoj pripada od te opasnosti, ona žrtvuje samu sebe.⁵⁶ Navedeni mit formiran je tijekom razdoblja najveće osmanske opasnosti i konceptualizira hrvatski prostor kao prostor koji se ispriječio na putu osmanskome prodiranju te koji će obraniti Zapad od osmanske opasnosti. U mitu o predziđu kršćanstva glavnu ulogu ima herojski lik Nikole Šubića Zrinskog čiji se mit počeo stvarati nedugo nakon njegove smrti prilikom obrane Sigeta u današnjoj Mađarskoj.⁵⁷ Mit o predziđu „uključen je u petstoljetnom kontinuitetu u sve aspekte i struje hrvatske nacionalne ideologije i

⁵³ GIRARDET 2000: 81-82 i 93.

⁵⁴ CZERWIŃSKI 2015: 15.

⁵⁵ PERICA 2003: 207.

⁵⁶ KOLSTØ 2003: 29.

⁵⁷ ŽANIĆ 2003: 161 i 165.

političkoga diskursa, te interpretiran u nizu sadržajnih i formalnih varijacija.⁵⁸ Vremenom se mit mijenjao u skladu s novim društveno-političkim događajima i potrebama te je prvobitna opasnost, ona istočna - osmanska, zamijenjena mađarskom i habsburškom posebice nakon pokušaja nametanja mađarizacije i germanizacije. Hrvatski narod počeo se u skladu s promjenom mitskog narativa smatrati braniteljima i od istoka i zapada.⁵⁹ U okviru povijesnog narativa o otporu Habsburgovcima glavnu ulogu dobiva mit o zrinsko-frankopanskoj uroti te likovi Frana Krste Frankopana i Petra Zrinskog.

3.3. Povijesni mitovi i kolektivno pamćenje

Povijesne mitove ne može se proučavati bez proučavanja kolektivnog pamćenja⁶⁰ određenog društva. Način na koji pojedini narod promatra sam sebe, ali i druge narode, a posebice manjine formira se prvenstveno u okviru stvaranja povijesne svijesti te onoga što taj narod iz svoje prošlosti pamti.⁶¹ Jednako tako, način na koji neko društvo shvaća svoju sadašnjost u velikoj mjeri ovisi o znanju koje je steklo o prošlosti te su upravo ta znanja i predodžbe o prošlosti izvor političkog i društvenog legitimiteta – društvenu zajednicu čini i njezino zajedničko pamćenje, što podrazumijeva da svi pripadnici zajednice moraju imati jednako pamćenje na iste događaje.⁶²

Sjećanje⁶³ ne ovisi samo o jednoj osobi, već je riječ o društvenom procesu kojeg se može uočiti posvuda u društvenoj okolini: sjećanje je „raznovrsna i promjenjiva zbirka materijalnih artefakata i društvenih praksi.“⁶⁴ Međutim, govoreći o društvenom pamćenju, važno je napomenuti kako njega ne kreiraju samo povjesničari, već i sami pripadnici zajednice i to

⁵⁸ ŽANIĆ 2003: 196.

⁵⁹ ŽANIĆ 2003: 177 i 196. Više o mitu o predziđu i promjeni njegovih atribucija u: ŽANIĆ 2003: 161-202.

⁶⁰ Sintagmu *kolektivno pamćenje* prvi je upotrijebio Hugo von Hoffmannstahal početkom 20. stoljeća. Međutim, pojmovi pamćenja i sjećanja nisu se spominjali u historiografiji sve do druge polovice 20. stoljeća kada se osvijestila činjenica kako povijesna znanost nije jedina koja diktira shvaćanje prošlih događaja. Pažnja se počela posvećivati i svemu onome što na neki način održava vezu s prošlošću te podsjeća na prošle događaje, primjerice obljetnice, rituali, tekstovi, važni datumi, izložbe, filmovi, imenovanje ulica, zgrada itd.: BRKLJAČIĆ I PRLENDA 2006: 9-10.

⁶¹ CZERWIŃSKI 2015: IX.

⁶² CONNERTON 2004: 6-8.

⁶³ Pojmovi „sjećanje“ i „pamćenje“ nisu sinonimi, već dva društvena fenomena čiju je razliku potrebno objasniti. Funkenstein je definirao kolektivno pamćenje kao „sustav znakova, simbola i praksi“ koji se ostvaruju procesom prisjećanja: BRKLJAČIĆ I PRLENDA 2006: 12.

Premda je proces prisjećanja subjektivan, on nije produkt pojedinca, već je društveno uvjetovan. Pamćenje je, dakle društveno stvoren fenomen koji je pohranjen, zapisan i sačuvan u raznim knjigama, tekstovima, zakonskim aktima, kipovima, spomenicima itd. Ono je *institucionalizirano* na spomenutim mjestima. S druge strane, sjećanje je promjenjivo, ono se javlja u različitim oblicima te je povijesno uvjetovano i uvijek sklono propitkivanju. Njega dijeli zajednica u procesu prisjećanja prošlosti te joj ono daje osjećaj nečega poznatoga i proživljenoga: BRKLJAČIĆ I PRLENDA 2006: 12-13 i 15.

⁶⁴ BRKLJAČIĆ I PRLENDA 2006: 13.

prvenstveno pripisivanjem značenja određenim događajima. Prošle događaje društva mogu promatrati na različite načine, odnosno kreirati različite *odnose* prema njima. Tako pojedini događaji ulaze u nacionalno pamćenje odmah nakon što se dogode, a drugi se odmah zaboravljaju. Postoje i oni događaji čija je važnost *prepoznata* tek nakon nekog vremena.⁶⁵ Važno je napomenuti i kako se pripadnici dviju različitih grupa mogu sjećati jednoga, istog događaja na različite načine, pa i u tolikoj mjeri da se čini kako je riječ o potpuno različitim događajima.⁶⁶

Kada se govori o izgradnji identiteta pojedine zajednice u tom procesu veoma važnu ulogu ima prošlost. Identitet i pamćenje međusobno su povezani te ovise jedan o drugome. Identitet se definira prema onome što pamtimo sami o sebi dok se, s druge strane, pamćenje, koje teži vremenskom i prostornom kontinuitetu, definira identitetom. S obzirom na to da pojam identiteta i pamćenja nisu stalni, već ovise o stvarnosti i načinu njene reprezentacije, oba pojma podložna su promjenama. Identiteti se mijenjaju, a kako bismo ih i dalje mogli objašnjavati, moramo mijenjati i svoja pamćenja u skladu s time. Jednako tako, oba fenomena su „društveni i politički konstrukti.“⁶⁷ Nacionalni identitet gradi se postupno. Njegovom stvaranju pomaže pričanje raznih pripovijesti koje povezuju sve pripadnike tog naroda te se kreira od različitih interpretacija, kako mitskih tako i povijesnih, koje narod ima o vlastitoj prošlosti, a u međuodnosu s ostalim narodima. Prema tome, narod ima svoj identitet koji se sastoji od više dijelova, a ne samo od jednog sjećanja ili jednog događaja.⁶⁸ Gillis smatra kako se povijest identiteta i kolektivnog pamćenja može analizirati i proučavanjem povijesti komemoracije, pri čemu tu povijest dijeli u tri faze – *prednacionalnu, nacionalnu i postnacionalnu*.⁶⁹

⁶⁵ ASSMANN 2006: 49, BRKLJAČIĆ I PRLENDA 2006: 9.

⁶⁶ CONNERTON 2004: 32.

⁶⁷ GILLIS 2006: 171-173.

⁶⁸ MONNEYRON I MOUCHTOURIS 2012: 16-17.

⁶⁹ GILLIS 2006: 174.

U prednacionalnoj fazi Gillis razlikuje elitno i pučko pamćenje. Pamćenje su u nekoj pisanoj formi pokušali sačuvati samo pripadnici aristokracije, svećenici i slično, dok su obični ljudi pamtiti samo neke za njih važnije događaje. Prema njemu, upravo je elitno pamćenje pridonijelo stvaranju nacija, dok je pučko zadržalo svoj lokalni karakter. Uslijed revolucionarnih događanja krajem 18. stoljeća javila se želja za zapisivanjem događaja te vlastitom poviješću. „Nove nacije, kao i stare države, trebaju staru prošlost.“ Tijekom 19. stoljeća povijest se zapisivala za narod, ali nije sadržavala njegovu povijest. U okvir društvenog pamćenja ulazili su velikaši, istaknuti revolucionari i generali. Početkom 20. stoljeća komemoracije su se preusmjerile na mrtve. *Kult mrtvih* postao je važan za nacionalni identitet, posebice onih poginulih u ratu, dok živim herojima nije bilo posvećeno toliko pažnje. Fokus se mijenja nakon Drugog svjetskog rata, tijekom šezdesetih godina, kada počinje intenzivno istraživanje fenomena sjećanja te formiranja različitih smjerova njegova proučavanja. S druge strane, u posljednjih nekoliko desetljeća došlo je do gomilanja zapisa o prošlim događajima. Povijest je lako dostupna svima, no više se ne zna što točno treba čuvati pa se pokušava upamtiti gotovo sve što se dogodilo: GILLIS 2006: 176-187.

U okviru istraživanja društvenog pamćenja jedan od najuglednijih povjesničara pamćenja, egiptolog Jan Assmann koristi sintagmu *kultura sjećanja* koji se vezuje uz ono što jedna društvena zajednica pamti o sebi i svojoj prošlosti. Pri tome osobitu važnost imaju oni događaji i ličnosti koji su utjecali na stvaranje i oblikovanje zajednice, te na formuliranje njenog identiteta. Elementi kulture sjećanja prisutni su u svakoj društvenoj zajednici, odnosno ne postoji zajednica koja nešto ne pamti.⁷⁰ Jednako tako za očuvanje kulture pamćenja važni su i muzeji, knjižnice, arhivi, akademije i slične institucije koje Connerton naziva „spremištima kolektivnog sjećanja.“⁷¹

Kolektivno pamćenje može se podijeliti na dva oblika – komunikacijsko i kulturno pamćenje. Komunikacijsko pamćenje podrazumijeva događaje koji su se nedavno dogodili, a koje pojedinac opaža zajedno sa suvremenicima, odnosno ono postoji u razmaku od nekoliko generacija. To pamćenje uvjetovano je svojim nositeljima te o njima ovisi, odnosno umire zajedno s njima. S druge strane, kulturno pamćenje vezuje se uz *figure sjećanja*. Pod pojmom *figure sjećanja* Assmann podrazumijeva oblik predstavljanja osoba ili događaja u društvenom sjećanju, a koje mora ispuniti tri preduvjeta – vezanost uz određeni prostor i vrijeme, povezanost sa zajednicom te mogućnost rekonstrukcije. Njihovim stvaranjem te kasnijem prisjećanjem formira se i temelj društvenog identiteta. *Figure sjećanja* simboliziraju nešto svečanije te nije bitna njihova vjerodostojnost već pamćenje o njima. Assmann navodi kako upravo kulturno pamćenje utječe na stvaranje mitova s obzirom na to da „činjeničnu povijest transformira u upamćenu, a time i u mit.“ Osim toga, dok za komunikacijsko sjećanje ne postoje specijalizirani nositelji koji bi prenosili to sjećanje, kod kulturnog su oni veoma važni te moraju imati određena znanja kako bi ga mogli prenositi. Stoga su nositelji kulturnog pamćenja obično učitelji, umjetnici, pisci, učenjaci itd.⁷²

Jednako tako, društveno sjećanje nije isto što i povijesna rekonstrukcija, niti prvi pojam uvjetuje drugi. Povjesničari mogu donijeti zaključke o nekom događaju, odnosno saznati što se dogodilo čak i ukoliko taj događaj nije upamćen u društvenoj zajednici. No, u slučaju kada je pojedini događaj prisutan u društvenom pamćenju, u sklopu njegova istraživanja povijesna rekonstrukcija je neizbježna. Osim toga, povijesnom rekonstrukcijom moguće je oblikovati društveno pamćenje, ali i društveni zaborav.⁷³

⁷⁰ ASSMANN 2006: 52-53.

⁷¹ CONNERTON 2004: 92.

⁷² ASSMANN 2006: 63-66.

⁷³ CONNERTON 2004: 21-23.

3.4. Analitički model

Težište ovoga rada je na analizi reprezentacija zrinsko-frankopanske urote u udžbenicima povijesti te načina na koji su se one mijenjale, odnosno na pokušaju detekcije čimbenika koji su utjecali na promjene aksioloških karakteristika urote. U prethodnim odlomcima objašnjen je teorijski okvir unutar kojega će se analizirati navedeni izvori, a sada je potrebno objasniti strukturu samoga mita koji će biti predmetom analize, aksiološke karakteristike njegovih elemenata te njihove funkcije i značenja.

3.3.1. Elementi narativne reprezentacije povijesnog mita o zrinsko-frankopanskoj uroti⁷⁴

U sklopu analize imaginarnoga, a tako i povijesnih mitova, važnu ulogu imaju *toposi*. Oni su se koristili u antičkoj retorici kao „opća mjesta“ odnosno sustav unaprijed definiranih formulacija zajedno s pravilima koji su se povezivali uz „spoznajno-teorijsku funkciju te mnemotehniku.“⁷⁵ Mnemotehnika odnosno umijeće pamćenja podrazumijeva stvaranje određenih *mjesta* odnosno *toposa* uz pomoć kojih će se pojedinac lakše prisjećati željenoga. Podrazumijeva predočavanje slika, odnosno važno je uz ta *mjesta* koja su odabrana za lakše prisjećanje vezati određene slike koje će olakšati osvještavanje i proces prisjećanja. Odabrana *mjesta* pomoći će da se pojedinac prisjeti točnog redoslijeda onoga što je htio upamtiti. Važno je napomenuti kako se mnemotehnika vezuje isključivo uz sjećanje pojedinca i njegovo osobno sjećanje.⁷⁶ Premda je bila zanemarena u srednjem vijeku, u razdoblju humanizma ponovno je prepoznata važnost metodičnosti topike prilikom argumentacije i misaonih procesa, da bi se u sljedećim razdobljima uočio i njezin potencijal za analizu i razumijevanje tekstualnih sadržaja. Stoga ne čudi kako se topika nastavila koristiti unutar proučavanja „fenomena intertekstualnosti“ za analizu ranonovovjekovne književnosti i njene „intertekstualne i interdiskurzivne cirkulacije.“⁷⁷ Jednako tako, toposi su od prvobitnih *određenih mjesta* argumentacije poprimili šire značenje zbog njegovih „kognitivnih, heurističkih, hermeneutičkih i performativnih funkcija,“⁷⁸ posebice u okviru intertekstualnih analiza *imaginarnoga*.

⁷⁴ Kao reprezentativan uzorak za pisanje analitičkog modela poslužili su sljedeći udžbenici: SRKULJ 1921b, ŠPOLJAR 1930, JAKIĆ 1941, BABIĆ 1950, SALZER 1963, MAKEK I ADAMČEK 1991, BUDAK I POSAVEC 2000. Korištene su i čitanke: ČAJKOVAC 1922, BUKŠA I NIKOLIĆ 1953, KAMPUŠ I MAKEK 1988.

⁷⁵ BLAŽEVIĆ 2008: 88, *Hrvatska enciklopedija*: s.v. „Topika.“

⁷⁶ ASSMANN 2006: 47.

⁷⁷ BLAŽEVIĆ 2008: 88-89.

⁷⁸ BLAŽEVIĆ 2008: 338.

Za daljnju analizu važno je za početak detektirati topose pomoću kojih se gradi povijesni mit o zrinsko-frankopanskoj uroti. Imajući na umu tri prethodno spomenuta mitska obrasca čiji se elementi mogu prepoznati u narativu o uroti, mogu se detektirati sljedeći toposi:

- ❖ patnja hrvatskog naroda
- ❖ slavno podrijetlo Zrinskog i Frankopana
- ❖ urotnici
- ❖ potraga za saveznicima
- ❖ vladareva prijateljnost
- ❖ žrtva za svoj narod

Govoreći o topološkoj strukturi urote, važno je objasniti i sastavne dijelove toposa - predodžbe. Kao što je već rečeno, *slike*, odnosno predodžbe glavni su predmet imagološke analize koje se definiraju kao iskrivljene slike o stvarnosti, a mogu biti i predrasude ili mitovi o Drugome, odnosno stranim zemljama ili narodima.⁷⁹ One su sastavni dio kulture zajednice te donose slike vlastitih i stranih zemalja i naroda prikazanih na način na koji ih određena zajednica tumači, a koji je povezan s „njezinim korijenima, prirodom i mjestom u povijesti.“⁸⁰ Pageaux navodi kako su za analizu i reprezentaciju predodžbi od velike važnosti i školski udžbenici, uz tisak, privatnu prepisku i poluteorijske tekstove.⁸¹ Predodžbe se mogu podijeliti u 3 kategorije: *autopredodžbe*, *heteropredodžbe* te *metapredodžbe*. Dok se metapredodžbe definiraju kao slike o slikama drugih o sebi, o autopredodžbama i heteropredodžbama će više riječi biti u nastavku.

Pojam *autopredodžbi* odnosi se na one slike, predodžbe, predrasude te mitove koje određena zajednica ima sama o sebi, odnosno na način na koji ona sama sebe sagledava. Proučavanje autopredodžbi veoma je važno posebice u okviru proučavanja povijesnog pamćenja zajednice jer se upravo putem navedenog fenomena održava njeno *sebstvo*.⁸² Kada se govori o stvaranju autopredodžbi, važno je napomenuti kako se identitet zajednice formira u odnosu na Drugo – u dodiru s Drugim te u uspoređivanju s Drugim.⁸³ Tako se iz mitskog narativa o zrinsko-frankopanskoj uroti može analizirati predodžba koju hrvatski narod ima sam

⁷⁹ DUKIĆ 2009: 6.

⁸⁰ MOURA 2009: 164.

⁸¹ PAGEAUX 2009: 134.

⁸² LEERSSEN 2009: 181.

⁸³ KOLSTØ 2003: 23.

o sebi i svojoj prošlosti odnosno samim pripadnicima naroda, ali i o svojim *narodnim herojima* Zrinskom i Frankopanu te njihovim predcima.

S druge strane, u okviru navedenog narativa mogu se analizirati i predodžbe koje hrvatski narod ima o Drugome, odnosno o Austrijancima, Habsburgovcima, austrijskim namještenicima i samom vladaru. Osim toga, u udžbenicima su prisutne predodžbe o Osmanlijama, ali i Francuzima te mađarskim urotnicima. Govoreći o prikazu Drugih, govori se o **heteropredodžbama** - slikama, predodžbama, predrasudama te mitovima koje određena zajednica stvara o drugim, stranim narodima i zemljama ili bilo kojoj drugoj zajednici koja se od nje razlikuje. Za razliku od prethodne kategorije predodžbi koja je kompleksnija, ova kategorija ima tendenciju pojednostavljivanja i generaliziranja.⁸⁴

Stereotipi su također dio imaginarnoga te dio slike o Drugome, no riječ je o nadasve pojednostavljenim oblicima podložnima generaliziranju. Oni ne donose činjenice o drugim zajednicama, već pokušavaju na što jednostavniji način definirati njihov karakter zbog čega su prikazi Drugog često negativno aksiološki atribuirani. Stereotipi su karakteristični za „kulturu koja se zatvara, u kojoj je imaginarno svedeno na jednu poruku.“⁸⁵ Najčešće su prikazani u sadašnjem vremenu te se mogu upotrijebiti u bilo kojem kontekstu i u bilo kojem trenutku. Karakteristični su i po svojoj sažetosti. Oni u veoma kratkoj jezičnoj formulaciji, najčešće na razini *atribucije*, donose sliku koju je veoma lako dalje prenositi te koristiti u masovnoj komunikaciji. Najčešće se sastoje od kombinacije „deskriptivnih i normativnih formulacija“ u kojima je veoma često korištenje „fizičkih i fizioloških karakteristika“ pojedinaca.⁸⁶ Na neki način graniče čak i sa *karikaturalnim* prikazom određene zajednice ili njenih pripadnika te predrasuda o njima, no mogu biti veoma opasni zbog toga što stvaraju pojednostavljenu i lažnu sliku o Drugome. Njihova opasnost očituje se u odnosu prema stranoj kulturi jer često potiču vjerovanje u vlastitu vrijednost i podcjenjivanje Drugoga te nije rijetko ni njihovo korištenje u rasističkoj te ostalim oblicima diskriminatorskih ideologija.⁸⁷ Govoreći o stereotipima u kontekstu analize zrinsko-frankopanske urote, važno je za napomenuti kako su oni u većoj mjeri prisutni u čitankama i povijesnim čitankama negoli u udžbenicima povijesti. Jedan od razloga mogla bi biti činjenica što su tekstovi u čitankama uglavnom ulomci ili skraćeni tekstovi iz nekih drugih izvora ili pak književnih pripovijesti te su kao takvi podložniji isticanju

⁸⁴ BLAŽEVIĆ, „Imagologija,“ CZERWIŃSKI 2015: 217.

⁸⁵ PAGEAUX 2009: 131.

⁸⁶ PAGEAUX 2009: 131-132.

⁸⁷ PAGEAUX 2009: 132 i 143.

stereotipnih opisa. Stereotipi koji se mogu pronaći u udžbenicima odnose se na stereotipe o Austrijancima, Habsburgovcima ili Turcima, stereotipu o hrvatskom narodu kao žrtvi, mučeništvu Zrinskog i Frankopana te značaju plemićkih obitelji Zrinskih i Frankopana.

3.3.2. Aksiološke karakteristike povijesnog mita o zrinsko-frankopanskoj uroti

Nakon detekcije auto- i heteropredodžbi sljedeća razina analize strukture mita obuhvaća analizu modaliteta reprezentacije pojedinaca i grupa te vrijednosti koje su im pripisane. Kao što je već rečeno, povijesnim mitovima ne prenose se samo slike koje neki narod ima o sebi odnosno Drugome, već i vrijednosti koje su pripisane tim slikama. U konkretnom slučaju zrinsko-frankopanske urote one se mogu svesti na važnost borbe za vlastiti narod i interese svoje države te borbe protiv ekspanzionističkih težnji Drugoga.

Kada se sagleda autopredodžba o hrvatskom narodu koja se može iščitati iz zrinsko-frankopanske urote gotovo odmah se mogu uočiti vrijednosti koje se prenose već i na temelju spomenutih mitova o mučeništvu i predziđu. Hrvatski narod sklon je isticanju svoje viktimizacije - uvijek je od nekoga ugrožen, uvijek se od nekoga mora braniti te ga uvijek netko ugnjetava i krši njegova prava. Na početku nekih udžbeničkih narativa o uroti podsjeća se čitatelja na opasnost od Osmanlija, a zatim se fokus prebacuje na nepravednu habsburšku vladavinu. Predodžbom o žrtvi, promovira se i kult mučeništva. U sklopu tog kulta mogu se analizirati herojski likovi Zrinskog i Frankopana. Oni su se borili za boljitak svog naroda te iz heroja prerastaju u mučenike jer su svoju odanost vlastitom narodu i njegovim interesima platili vlastitim glavama i zatiranjem obiteljskih loza. U prikazima urote se ne propagira samo mučeništvo, junaštvo i otpor pojedinaca - Zrinskog i Frankopana – nego se ono generalizira i pripisuje čitavome hrvatskom narodu koji se prikazuje kao požrtvovan, ponosan itd.

Kada govorimo o *urotnicama*, lako je uočiti kako se ističe važnost vlastitih heroja budući da ugarskim urotnicima gotovo da i nije posvećena pažnja odnosno u najboljem slučaju spominje ih se samo po imenu. Zanimljiv je i prikaz lika Nikole Zrinskoga, koji uvelike varira od udžbenika do udžbenika. Dok je u pojedinima istaknuta njegova važnost u kovanju urote, u drugima se uopće niti ne spominje. Što se tiče ostalih heteropredodžbi, već je spomenut negativan prikaz Austrijanaca i Habsburgovaca koji iskorištavaju hrvatski narod. Tako je Leopold I. prikazan kao nesposoban i prijetvoran vladar, a austrijski vojnici i činovnici brinu samo za vlastitu korist te ne obavljaju posao koji bi trebali obavljati. Osmanlije su prikazane na dva načina: u kontekstu prošlih napada na hrvatski narod, ali i u kontekstu odbijanja pružanja pomoći urotnicima. U potonjem kontekstu se spominju i Francuzi. Kad je riječ o

heteropredodžbama, one ponajprije negativno prikazuju Drugoga kao nekoga tko želi iskoristiti hrvatski narod i nametnuti im svoju vlast ili nema sluha za njegove patnje. Naravno, navedene aksiološke karakteristike bile su podložne promjenama unutar promatranoga razdoblja, odnosno mijenjala se njihova uloga, što je u uskoj vezi s funkcijama koje su dodjeljivane mitu o zrinsko-frankopanskoj uroti.

3.3.3. Funkcije i značenje povijesnog mita o zrinsko-frankopanskoj uroti

Osim navedenoga, promatrani mit veoma je važno analizirati unutar društveno-povijesnog razdoblja u kojemu je reproduciran, s naglaskom na njegov politički i kulturni značaj, kako bi se mogla utvrditi njegova funkcija u društvu te ideološka uloga. Kao što je vidljivo iz samoga naslova ovoga rada, mit o zrinsko-frankopanskoj uroti promatrati će se u razdoblju od 1918. do danas, u vremenskom okviru u kojem su se izmijenile četiri države, a samim time i četiri različite ideologije. Tako zrinsko-frankopanska urota nije imala istu funkciju unutar svih državnih uređenja, premda je u svima bila prisutna u udžbeničkoj historiografiji. Njena atribucija mijenjala se u skladu s promijenjenim političko-ideološkim potrebama.

S obzirom na legitimizacijsku funkciju povijesnih mitova, u ovome radu analizirat će se način na koji se prikazom navedenog događaja pokušavalo opravdati političku ideologiju ili ju promicati, ali i izgraditi, ponekad i nove nacionalne identitete. U navedenom razdoblju interpretacije zrinsko-frankopanske urote često su oscilirale, odnosno nije im u svim razdobljima posvećivana jednaka pažnja. Već se listanjem samih udžbenika može uočiti razlika u količini teksta posvećenog toj nastavnoj cjelini, koji u velikoj mjeri varira od u potpunosti sažetih prikaza, koji tek šturo iznose najosnovnije činjenice o uroti, do onih koji posvećuju pažnju i događajima prije i poslije urote te detaljno opisuju tijek događaja same urote. Jednako tako, već se u samim naslovima nastavnih cjelina i nastavnih jedinica može uočiti razlika u terminologiji koja se koristila za opis navedenih događaja, o čemu će više riječi biti u nastavku ovoga rada.

4. Udžbenici povijesti kao medij diseminacije povijesnih mitova

„...Ipak, trag udžbenika trajno ostaje, a za mnoge je taj tekst i jedina prilika da se susretnu s poviješću. U tom smislu udžbenik na nezamariv način pridonosi formiranju građanina.“⁸⁸

4.1. Udžbenici povijesti kao povijesni izvori

Krajem 19. stoljeća, kritizirajući rad Stranke prava, profesor Tomislav Maretić iznio je stav da bi se povijest trebala učiti onako kako su se povijesni događaji dogodili, a ne u skladu s nečijim željama. On je, naime, smatrao kako su pripadnici Stranke prava željeli prikazati neke hrvatske velikane kao pravaše, ponajprije Petra Zrinskog i Frana Krstu Frankopana, premda u vrijeme kada su pojedini od tih velikana djelovali Stranka prava nije još ni postojala.⁸⁹ Navedeni primjer pokazuje kako su obrazovni sustav i udžbenici povijesti već tada bili podložni propitivanju i kritiziranju, ali, s druge strane, i korištenju u političke svrhe. U usporedbi s drugim nastavim predmetima nastava povijesti najpogodnija je za ideološko oblikovanje identiteta učenika te ima važnu ulogu u izgradnji njihova budućeg građanskog identiteta zbog čega nije rijetko da se koristi u različite političke svrhe.⁹⁰ Već iz toga proizlazi kako je uloga udžbenika, premda se često shvaćaju prvenstveno kao nastavna sredstva, mnogo šira. Velik dio šire javnosti rijetko će posegnuti za ponekom povijesnom knjigom, međutim, udžbenik povijesti u nekom trenutku koristili su svi te on neizostavno utječe na oblikovanje svijesti učenika ponajprije o samoj povijesti, a zatim i o povijesnim događajima o kojima je u njemu riječ.⁹¹

Analiza udžbeničke historiografije može također otkriti koji sadržaji i vrijednosti su se u nekom društvu smatrali dovoljno važnim za prenošenje na nove generacije, a koji su pali u zaborav. Na taj način udžbenici povijesti reflektiraju i samo društveno pamćenje nekog područja.⁹² Takve tendencije pak ostavljaju mnogo prostora za oblikovanje i razvoj povijesnih mitova i korištenje raznih predrasuda te stereotipa. Naime, pripisivanjem određenih vrijednosti pojedinim osobama ili događajima odražava se vrijednosni sud te društvene zajednice u tom razdoblju, a potenciranjem ksenofobijskih stereotipa i predrasuda mogu se stvoriti prepreke za međunarodno razumijevanje i suradnju.⁹³

⁸⁸ Giuliano Procacci, citirano prema: PETRUNGARO 2009: 7.

⁸⁹ JELAVICH 1992: 65.

⁹⁰ KOREN I NAJBAR-AGIČIĆ 2007: 162-163.

⁹¹ PETRUNGARO 2009: 15-16.

⁹² PETRUNGARO 2009: 15-16.

⁹³ NAJBAR-AGIČIĆ I AGIČIĆ 2006: 189.

Istraživanje udžbeničke historiografije ima interdisciplinarni karakter koji podrazumijeva suradnju povjesničara sa pedagogima, sociolozima, politolozima i srodnim disciplinama.⁹⁴ Prva istraživanja udžbenika počela su nedugo nakon Prvog svjetskog rata, no smatra se kako suvremeno istraživanje udžbeničke historiografije, koje je tek nedavno postalo posebna interdisciplinarna znanstvena grana, svoj začetak ima u aktivnostima UNESCO-a nakon Drugog svjetskog rata. Godine 1949. objavljen je *Priručnik za poboljšanje udžbenika i nastavnog materijala kao pomagala za postizanje međunarodnog razumijevanja* čime je započeo dugotrajan proces izgradnje načela za reviziju i istraživanje udžbeničke historiografije.⁹⁵

Već se tijekom Hladnog rata, a posebice nakon sloma komunizma pokazala kako važnost, tako i potreba za međunarodnim istraživanjem udžbenika. Prva istraživanja udžbeničke historiografije usredotočile su se prvenstveno na otkrivanje i prepravak pogrešaka pri iznošenju činjenica i lako uočljivih stereotipa i propusta te na iskrivljena povijesna tumačenja. Međutim, u sljedećoj fazi počela se isticati važnost iznošenja više različitih gledišta i stavova o istim događajima te analize suprotstavljenih stajališta s ciljem da učenici uoče važnost kompromisnih rješenja složenih procesa.⁹⁶ U suradnji s UNESCO-om 1992. godine organizirana je međunarodna organizacija na Georg Eckert Institutu⁹⁷ čiji zadatak je bio analiza i istraživanje udžbenika, koja je definirala i određene kriterije za istraživanje udžbenika. Osim UNESCO-a, promoviranjem važnosti udžbenika i nastave povijesti bavi se i Vijeće Europe koje objavljuje radove vezane uz unaprjeđenje udžbeničke historiografije.⁹⁸

Godine 2000. UNESCO-o je iznio podatak kako u međunarodnoj zajednici postoji 19 instituta u kojima nezavisni stručnjaci analiziraju udžbenike povijesti i nastavne planove i programe, a Strecha ističe nužnost osnivanja slične institucije i na području Hrvatske. Naime, jedan od problema u hrvatskoj nastavi povijesti je nedostatak kontakta između profesionalnih povjesničara i profesora povijesti čijoj bi uspostavi osnutak takve institucije pomogao, a koja bi utjecala na stvaranje dobrih udžbenika i nastavnih planova i programa, što je također nužno.⁹⁹ Istraživanje udžbenika povijesti na hrvatskom području aktualiziralo se raspadom Jugoslavije i

⁹⁴ PERKIĆ I RENDIĆ MIOČEVIĆ 2000: 191.

⁹⁵ PINGEL 2000: 9, PERKIĆ I RENDIĆ MIOČEVIĆ 2000: 192.

⁹⁶ PINGEL 2000: 12-14.

⁹⁷ *Georg Eckert institut za međunarodno istraživanje udžbenika* nosi naziv po povjesničaru Eckertu koji ga je osnovao nakon Drugog svjetskog rata (pod nazivom *Međunarodni institut za poboljšanje udžbenika*). U suradnji s UNESCO-om *Institut* je provodio brojne projekte vezane uz istraživanje udžbeničke historiografije te organizira niz seminara i konferencija za učitelje i znanstvenike iz raznih zemalja: PINGEL 2000: 44.

⁹⁸ PINGEL 2000: 19.

⁹⁹ STRECHA 2003: 149-150.

potrebom za ponovnim uspostavljanjem međusobnog razumijevanja. Već spomenuti Georg Eckert Institute za istraživanje udžbenika provodio je analizu i istraživanja udžbenika s prostora jugoistočne Europe, uključujući i hrvatske udžbenike. U suvremenoj hrvatskoj historiografiji istraživanju udžbeničke građe se također posvećuje sve veća pažnja pa je problem udžbeničke historiografije zastupljen i na susretima *Dijalozi hrvatskih i srpskih povjesničara/istoričara* koji često objavljuju članke o istraživanju i problematici udžbenika.¹⁰⁰ Osim toga, takvi članci su često objavljeni i u časopisima *Povijest u nastavi*, *Historijski zbornik* te zbornicima *Desničini susreti*.

Kada se govori o istraživanju udžbenika, važno je za početak napomenuti da ih valja proučavati u okviru aktualnog nastavnog plana i programa, prilikom čega valja obratiti pozornost na definirane ciljeve i zadatke nastave povijesti. Važno je odrediti ciljeve kojima se vodi autor udžbenika te primarnu svrhu njegova udžbenika – da li je to iznošenje činjenica, poticanje razvoja kritičkog mišljenja ili pak oblikovanje mišljenja učenika u skladu s nekom ideologijom ili razvoj nacionalističkih osjećaja.¹⁰¹ Premda se autori prilikom pisanja udžbenika moraju pridržavati aktualnog nastavnog plana i programa, oni svejedno imaju određenu dozu slobode pa makar to značilo da su njihove poruke implicitno prisutne u tekstovima udžbenika. Takve tendencije odgovorne su za stvaranje nesklada u samome sadržaju jer se pažljivim čitanjem u određenim temama može uočiti skrivena poruka autora.¹⁰² Istraživanje udžbenika može biti usmjereno i na istraživanje vrijednosti koje udžbenici prenose. Primjerice, tako se mogu proučavati odnos prema autoritetima i tradiciji, pravilima i zakonima, stav prema obitelji, obrazovanju, članovima obitelji, pa i međuljudski odnosi.¹⁰³

Međutim, kada se govori o autorima i pisanju povijesti, pitanje autorove objektivnosti upitno je i u znanstvenoj historiografiji, pa samim time i u udžbeničkoj historiografiji koja je zbog načina pisanja udžbenika još kompleksnija. Složeni povijesni događaji promatraju se iz današnje perspektive, što znači iz perspektive današnjeg sustava vrijednosti i današnjih društvenih odnosa. Naime, mnogi događaji, pa tako i zrinsko-frankopanska urota, sežu daleko u prošlost, kada je način razmišljanja ljudi i samo njihovo shvaćanje svijeta bilo bitno drugačije od današnjega. Samim time što povjesničar govori o prošlim događajima koristeći terminologiju iz vremena tog događaja on se ne može prebaciti u to vrijeme i vidjeti ga očima

¹⁰⁰ NAJBAR-AGIČIĆ I AGIČIĆ 2006: 170-171.

¹⁰¹ PINGEL 2000: 7 i 23.

¹⁰² PETRUNGARO 2009: 36.

¹⁰³ PERKIĆ I RENDIĆ MIOČEVIĆ 2000: 193.

tadašnjih suvremenika. No, povjesničar može pokušati shvatiti povijesne fenomene te to svoje znanje koristiti za bolje razumijevanje sadašnjosti.¹⁰⁴ Kada se govori o interpretacijama, valja imati na umu kako svaki povjesničar prilikom proučavanja pojedine povijesne činjenice, proučava tu činjenicu iz svoje vlastite subjektivne perspektive te odabire one činjenice koje on smatra važnima. *Povijesna istina* je time pojam koji kao takav ne postoji. Povijest se prije svega sastoji od interpretacija činjenica.¹⁰⁵ Izvori na kojima povjesničari temelje svoje interpretacije također nisu imuni na subjektivnost. Svaki autor pojedinog sadržaja koji će kasnije postati povijesnim izvorom prilikom pisanja tog sadržaja ograničen je vlastitim načinom razmišljanja i svojim subjektivnim mišljenjem od kojega nije moguće u potpunosti se odvojiti.¹⁰⁶ Stoga prilikom proučavanja povijesnih činjenica ili interpretacija u svakome slučaju treba proučiti i autora tih interpretacija te pokušati shvatiti njegove motive. Osim toga, važni su i povijesna te društvena pozadina unutar koje autor stvara svoje djelo. Naime, veliki utjecaj na autora nekog teksta ima i društvo u kojem je on odgojen, a koje je oblikovalo njegovo mišljenje, a sa promjenama samih društvenih vrijednosti često se mijenja i sam stav povjesničara.¹⁰⁷

Kada se govori o analizi tekstualnih sadržaja u udžbenicima, oni se mogu analizirati s dva različita stajališta. S jedne strane didaktička analiza podrazumijeva pedagoška i metodička načela koja su korištena prilikom nastanka teksta, a s druge strane moguće je napraviti i tekstualnu analizu. Ona se odnosi na sam tekstualni sadržaj udžbenika, prilikom čije analize se može ustanoviti u kolikoj mjeri su zastupljena suvremena historiografska istraživanja, na koji način su prikazani događaji, u kolikoj mjeri je tekst objektivan itd. Glede istraživanja određene tematske jedinice u udžbeniku mogu se koristiti vertikalna odnosno horizontalna analiza. Dok se vertikalna odnosi na istraživanje sadržaja unutar određenog vremenskog razdoblja s ciljem da se utvrde eventualne promjene do kojih je došlo, horizontalna podrazumijeva istraživanje više udžbenika radi analize više različitih interpretacija i perspektiva.¹⁰⁸

Što se tiče metoda, prilikom istraživanja udžbenika moguće je koristiti kvantitativne ili kvalitativne metode, no najbolje je koristiti kombinaciju oba pristupa jer se oni međusobno nadopunjuju.¹⁰⁹ Lingvističkim ispitivanjem analiziraju se direktna i indirektna značenja

¹⁰⁴ CARR 2004: 21.

¹⁰⁵ CARR 2004: 9.

¹⁰⁶ CARR 2004: 18.

¹⁰⁷ CARR 2004: 28 i 32.

¹⁰⁸ PINGEL 2000: 25-26.

¹⁰⁹ Kvantitativne metode odnose se na prostor koji je posvećen određenom sadržaju, učestalost odabira određenih termina, osoba ili događaja te se njima može otkriti koji sadržaji su naglašeni te po kojim su kriterijima birani. Kvalitativne pak metode otkrivaju skrivena značenja u samome tekstu te što je autor tim tekstom želio poručiti. Riječ je o načinu na koji je određen sadržaj predstavljen: PINGEL 2000: 56.

sadržaja te ono što je obuhvaćeno u sadržaju, odnosno događaji, povijesne činjenice, osobe i slično. Na taj način se detektiraju osobe i događaji kojima je posvećeno najviše prostora te način na koji su oni prikazani, odnosno vrijednosti koje su im pripisane čime se može uočiti i autorov pristup pisanju udžbenika, odnosno posvećuje li autor veću pažnju ličnostima i događajima ili složenim procesima. S time je povezana i analiza diskursa koja ističe ono što je autoru kod pisanja bilo važno, koje procese ili društvene tekovine pobliže objašnjava, a koje samo navodi. Na koncu, prisustvo slikovnog sadržaja također je bitno, jer nisu sve teme opskrbljene jednakim brojem, ali i vrstama slikovnog sadržaja.¹¹⁰

Slike u udžbenicima također su važne te imaju svoju ulogu i svrhu. Nerijetko se događa da se slikovnim materijalom kod promatrača žele izazvati određene emocije, što je lakše postići ilustracijama nego čitanjem samoga teksta. Osim toga, učenicima će u trajnijem sjećanju prije ostati slikovni materijali nego tekstualni sadržaj. Međutim, slikovni sadržaj ponekad može podupirati stvaranje i prisutnost stereotipnih prikaza. Osim što dopunjuju tekstualne sadržaje u udžbenicima, slike mogu oblikovati stavove učenika. Tako analiza slikovnog sadržaja u udžbenicima može ukazati na neki uzorak odabira materijala, odnosno velika je vjerojatnost kako su određeni materijali odabrani s nekim ciljem te da se njima također pokušava čitateljima nešto poručiti i na njih utjecati.¹¹¹

Kada je riječ o nastavi povijesti, istraživanje udžbenika ne mora biti nužno samo znanstvena analiza, već se na temelju analize udžbenika u razredu mogu provesti različite aktivnosti. Važno je kod učenika razvijati kritičnost prema vlastitim udžbenicima, odnosno poticati ih da promatraju na koji su način određeni problemi u njima prikazani, kako su prikazani u drugim udžbenicima ili medijima analizirati te prikaze. Jednako tako, treba obratiti pažnju na proučavanje načina na koji se udžbenik koristi u nastavnom procesu, a ne samo sadržaji koji je u njemu zastupljen. Učenici mogu i međusobno uspoređivati više različitih udžbenika te istražiti kako su određene teme predstavljene u različitim udžbenicima različitih autora.¹¹²

4.2. Uloga udžbenika u kreiranju nacionalnog identiteta i kolektivnog pamćenja

„Nastava povijesti je uvijek vrijednosno obilježena, tj. povezana s određenim društvenim vrijednostima koje se kroz nju promiču. Upravo zbog toga je školska povijest više

¹¹⁰ PINGEL 2000: 59.

¹¹¹ PINGEL 2000: 38-39.

¹¹² PINGEL 2000: 18 i 37.

od ijednog drugog predmeta podložna političkom pritisku.¹¹³ Nerijetko se od nastave povijesti očekivalo da ponajprije *odgaja* učenike u određenom ideološkom duhu, dok bi njena obrazovna funkcija bila sekundarna. Nastavnici povijesti bili su izloženi pritiscima da poučavaju detaljno određene sadržaje, a i sami sadržaji su nerijetko bili izostavljani ili mijenjani te različitim sadržajima nije bila posvećena jednaka pažnja. Već je spomenuta podložnost nastave i udžbenika povijesti ideološkim utjecajima, a sada je nužno za spomenuti kako se nastavom povijesti nerijetko pokušavala izgraditi i nacionalna svijest te osjećaj pripadnosti naciji.¹¹⁴ Kako bi se to postiglo, pristupalo se kreiranju *službenih povijesti*, a na koncu i formiranju društvenog pamćenja.¹¹⁵ Međutim, tijekom dvadesetog stoljeća više je puta dolazilo do promjena državnih vlasti i ideologija te samih država, a zajedno s ideologijom, mijenjala se i sama povijest, odnosno Petrungaro navodi kako se „hrvatska povijest stalno ponovno ispisivala.“¹¹⁶

Pitanje pisanja udžbenika povijesti postalo je aktualno već tijekom devetnaestog stoljeća; upravo u trenutku kada su se počele razvijati i nacije. Premda su u prethodnom razdoblju autori imali veću autonomiju prilikom odabira sadržaja za udžbenike, isticanje važnosti obrazovanja u formiranju nacionalne svijesti dovelo je do propisivanja obaveznih sadržaja udžbenika.¹¹⁷ Tijekom dvadesetog stoljeća udžbenici povijesti također su imali veliku ulogu u jačanju nacionalizma. Naime, svaka nova država suočava se s potrebom vlastite nacionalne legitimacije, a državni sustavi su se tijekom navedenog razdoblja često mijenjali te se često zadiralo i u obrazovanje radi ponovnog pisanja nacionalnih povijesti u skladu s novim ideologijama.¹¹⁸ Učenici su u prvi kontakt s nacionalnom poviješću dolazili upravo za vrijeme nastave povijesti i u dodiru s udžbenicima povijesti zbog čega su oni intenzivno prikazivali slike nacionalne povijesti, a posebice se pažnja posvećivala nacionalnim herojima i događajima. Izloženi veličanju vlastite prošlosti, učenici su nekritički prihvaćali iznesene činjenice i opise vlastitog naroda.¹¹⁹

Iz udžbenika povijesti može se iščitati potpuna slika o prošlosti nekoga naroda, odnosno način na koji samo društvo promatra vlastitu prošlost te kakav odnos prema njoj posjeduje. Pri tome veliku ulogu imaju sadržaji čije pamćenje se potiče, ali i oni koje se nastoje izostaviti. Jedno od glavnih pitanja je i pitanje načina na koji se uopće treba izgraditi ta slika. U svakoj

¹¹³ KOREN I NAJBAR-AGIČIĆ 2007: 167.

¹¹⁴ PETRUNGARO 2009: 18.

¹¹⁵ KOREN I NAJBAR-AGIČIĆ 2007: 167.

¹¹⁶ PETRUNGARO 2009: 35.

¹¹⁷ PETRUNGARO 2009: 5.

¹¹⁸ HÖPKEN 2006: 145.

¹¹⁹ JELAVICH 1992: 72.

nacionalnoj prošlosti postoji nekoliko velikih i važnih događaja koji se povezuju s određenim povijesnim razdobljima. Obično je riječ o događajima koji označavaju neki prijelomni trenutak, prekid s prošlosti ili početak novog razdoblja.¹²⁰ Problem koji se pojavljuje kod takvih tendencija je preslikavanje suvremenog nacionalizma na događaje u prošlosti kada nacije i nacionalizmi nisu postojali u obliku u kojem postoje i danas čime se kod učenika stvara neistinit osjećaj za „povijesni kontinuitet.“¹²¹ Prenaglašavanje nacionalnih ciljeva udžbenika dovodi i do osjetljivih pitanja glede valorizacije problematičnih povijesnih razdoblja, a najbolji primjer u hrvatskoj udžbeničkoj historiografiji je odnos prema NDH i ustaškoj ideologiji za koju se u određenim udžbenicima mogu pronaći i pokušaji opravdanja. S druge pak strane, unatoč isticanju demokratskih načela kada je riječ o nacionalnoj povijesti ističu se i velikani koji nisu djelovali u skladu s tim načelima, no važan su dio nacionalne svijesti.¹²²

Usko povezano s stvaranjem nacionalnog identiteta je i stvaranje povijesnog identiteta učenika. Nastavom povijesti oblikuje se i povijesna svijest učenika koja ne obuhvaća samo učenje o prošlim događajima već i vrijednosti koje su im pripisane. No, pojam izgradnje povijesne svijesti ne odnosi se na sve događaje o kojima se poučava, nego samo one koji utječu na oblikovanje mišljenja i čine kulturu sjećanja. Samim time podrazumijeva se da se pojam povijesne svijesti može odnositi i na razne predodžbe te mitove, a najproblematičniji su oni konstrukti koji se odnose na međunarodnu zajednicu. Naime, prilikom vrednovanja povijesnih događaja oni se promatraju samo iz *naše* perspektive u koju su često uključeni i predrasude i stereotipi.¹²³

Zbog tendencije nametanja shvaćanja ispravnih stavova o društveno-političkim procesima te opravdanja političkih ciljeva u suvremenoj se historiografiji pojavilo pitanje odgojnog cilja povijesti, odnosno u kolikoj se mjeri različiti stavovi i vrijednosti mogu uključivati u nastavni proces. Posebice u sklopu nastave povijesti teško je raditi s učenicima, a da ih se ne odgaja. No, odgojni ciljevi trebali bi obuhvaćati i razvijanje kritičkog mišljenja čime bi se spriječio pokušaj nametanja ideoloških načela učenicima.¹²⁴ Upravo je važnost poučavanja različitim interpretacijama te prijedlog da se u udžbenike povijesti uključi više različitih

¹²⁰ PETRUNGARO 2005: 7-8.

¹²¹ NAJBAR-AGIČIĆ I AGIČIĆ 2006: 187.

¹²² HÖPKEN 2006: 164-165.

¹²³ NAJBAR-AGIČIĆ I AGIČIĆ 2006: 189.

¹²⁴ KOREN 2004: 154.

interpretacija proizašla iz kritike korištenja udžbenika u društveno-političke svrhe te propagiranja ideologija putem udžbenika.¹²⁵

No, iz većine povijesnih tekstova, pa tako i školskih udžbenika teško je ukloniti svaki trag ideologije, posebice kada se *usađivanje demokratskih vrijednosti* smatra jednim od ciljeva suvremene nastave povijesti. No, pridavanje posebne pažnje isključivo nacionalnoj povijesti u kombinaciji s nedovoljno zastupljenim europskim i svjetskim kontekstom dovodi do povijesnog izolacionizma.¹²⁶ Današnji udžbenici povijesti još uvijek su nacionalistički orijentirani, te je u središtu povijesnih sadržaja upravo nacionalna povijest kojoj je posvećeno više od polovice sadržaja. Hrvatska nije jedina zemlja u kojoj udžbenici obuhvaćaju prvenstveno nacionalnu povijest, no veći problem je to što se nacionalna povijest ne promatra u širem kontekstu, već je izdvojena iz šireg okvira povijesnih zbivanja, a usto se u njezinu prikazu koriste brojni stereotipi i predrasude. Time se onemogućuje učenike da uoče određene uzročno-posljedične veze, važnost međunarodnih politika, okolnosti i slično. Regionalna je povijest pak najmanje zastupljena u udžbenicima te takvih sadržaja gotovo da i nema.¹²⁷ Često se ne ističe da se pod nacionalnom poviješću zapravo podrazumijeva povijest *prevladavajuće* nacije, dok se zanemaruju nacionalne manjine.¹²⁸

Posljedica takvih tendencija je činjenica da je veći problem od nacionalističkog usmjerenja udžbenika način na koji su nacije u tim udžbenicima prikazane. Höpken ističe kako nacionalizam u mnogim udžbenicima preraste u *etnonacionalizam*, te da su mnogi udžbenici skloni etnocentrizmu, što je posebice slučaj sa udžbenicima koji su nastali nakon sloma komunizma.¹²⁹ Hrvatski udžbenici povijesti premalo pažnje posvećuju nacionalnim manjinama, a kada se one pak i spominju, uglavnom su prikazane negativno. Doduše, suvremeni hrvatski udžbenici pokušavaju izbaciti predrasude i to prvenstveno prema Srbima, no pojavljuje se problem što se time izbacuje i njihova povijest te su nedovoljno zastupljeni u udžbenicima.¹³⁰ Još jedan od problema prikaza nacionalne povijesti u udžbenicima jest i prikazivanje vlastite povijesti u „neprekinutom kronološkom slijedu,“ čime se stječe dojam da postoji kontinuitet u povijesti.¹³¹

¹²⁵ KOREN 2004: 149.

¹²⁶ PERKIĆ I RENDIĆ MIOČEVIĆ 2000: 193 i 196.

¹²⁷ HÖPKEN 2006: 152.

¹²⁸ KOREN 2004: 151.

¹²⁹ HÖPKEN 2006: 154.

¹³⁰ HÖPKEN 2006: 162.

¹³¹ KOREN 2004: 151.

4.3. Promjene u obrazovnom sustavu te nastavnim planovima i programima

Burno dvadeseto stoljeće dovelo je do mnogobrojnih promjena u svim segmentima društvenog, političkog, pa i gospodarskog života, stoga i ne čude mnogobrojne promjene i u obrazovnom sustavu na hrvatskom prostoru. No, upravo zbog čestih promjena društveno-političkih režima i ideologija u obrazovanju se nisu provodile veće reforme, već je riječ o manjim promjenama provođenim na brzinu koje često nisu polučile zadovoljavajuće rezultate.¹³² S obzirom na kompleksnost navedenog razdoblja, u ovome radu riječ će biti samo o onim najvažnijim promjenama koje je nužno spomenuti radi daljnje analize same udžbeničke grade.¹³³

4.3.1. Obrazovni sustav

Rascjepkanost hrvatskog prostora početkom dvadesetog stoljeća odrazila se i na obrazovnom sustavu toga razdoblja. Na području Istre i Dalmacije pod bečkom upravom aktualni su bili pokrajinski školski zakoni doneseni za Istru 1870. te za Dalmaciju 1871. godine, koji su nastali prema modernom *Austrijskom školskom zakonu* iz 1869. godine. Zakoni su predviđali podjelu osnovnog obrazovanja na petogodišnje opće pučke škole i trogodišnje građanske škole.¹³⁴ Nedugo nakon toga, za područje Banske Hrvatske i Slavonije ban Ivan Mažuranić proglasio je i prvi moderni školski zakon 1874. godine kojim je propisano obavezno četverogodišnje obrazovanje. Pučke škole podijeljene su na četverogodišnje opće pučke škole i trogodišnje građanske škole, a nastavnim jezikom propisan je hrvatski jezik.¹³⁵ Zakon je djelomično promijenjen 1888. godine donošenjem drugog školskog zakona kojim je riješeno i pitanje škola na prostoru nekadašnje Vojne Krajine.¹³⁶ Novim zakonom pučke škole promijenile su svoj naziv te su se dijelile na niže i više pučke škole, a trajale su po četiri godine.¹³⁷ Osim toga, u školski sustav ponovno su uvedene i *opetovnice*.¹³⁸ Međutim, kao što će se ispostaviti i kod daljnjih obrazovnih promjena i reformi, doneseni zakoni nisu se u potpunosti provodili u praksi te mnoga djeca nisu pohađala školu, a nisu im bili ni omogućeni

¹³² MODRIĆ BLIVAJS 2007: 28.

¹³³ Više o hrvatskom školstvu: FRANKOVIĆ 1958.

¹³⁴ BATINIĆ 2003: 51.

¹³⁵ FRANKOVIĆ 1958: 161 i 164.

¹³⁶ Naime, nakon pripajanja Vojne Krajine civilnoj Hrvatskoj željelo se donijeti jedinstveni zakon za sve škole, s obzirom na to da je na prostoru Vojne Krajine na snazi bio školski zakon iz 1871. godine: FRANKOVIĆ 1958: 174.

¹³⁷ FRANKOVIĆ 1958: 174.

¹³⁸ Opetovnice su škole predviđene za one učenike koji nakon obavezne četverogodišnje škole nisu željeli nastaviti daljnje obrazovanje. One predviđaju dodatne dvije ili tri godine obrazovanja tijekom kojih se znanje stečeno u općim pučkim školama ponavljalo i proširivalo, a održavale su se dva puta tjedno: BATINIĆ 2003: 53.

uvjeti za to.¹³⁹ Zakon za srednje škole donesen je 1894. godine te su prema njemu škole podijeljene na gimnazije, realne gimnazije i realke. Gimnazije su, kao i do tada, bile osmogodišnje, no organizirane su i osmogodišnje realne gimnazije koje su omogućavale nastavak daljnjeg školovanja na sveučilištu te realke u kojima se učenike osposobljavalo za buduća zanimanja.¹⁴⁰

S obzirom na to da je sljedeći školski zakon donesen tek 1929. godine, opis postojećeg školskog sustava uređenog krajem devetnaestog stoljeća nužan je jer se i u prvim godinama Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca nastava održavala prema zatečenom obrazovnom sustavu. To je u praksi značilo da se obrazovni sustav razlikovao od mjesta do mjesta, zakoni se nisu dosljedno provodili, a čak je i obavezno školovanje ponegdje podrazumijevalo četverogodišnje obrazovanje, dok je na drugim prostorima trajalo pet ili šest godina.¹⁴¹ *Zakonom o narodnim školama* u Kraljevini Jugoslaviji donesenom 1929. godine uvedeno je obavezno obrazovanje u trajanju od osam godina, a narodne su škole podijeljene na četverogodišnje osnovne i četverogodišnje više narodne škole, građanske ili niže gimnazije. Međutim u praksi je funkcionirala samo četverogodišnja niža pučka škola s obzirom na to da vlasti nisu osigurale sredstva i mogućnosti za provedbu novodonesenog zakona. Srednjim je pak školama *Zakonom o srednjim školama* iz 1929. godine samo potvrđen status i podjela na gimnazije, realne gimnazije i realke, premda se često isticala važnost reformi.¹⁴²

Školski sustav nije mijenjan ni tijekom razdoblja Nezavisne Države Hrvatske. Vlasti su jedino pokušale uvesti obavezno šestogodišnje obrazovanje uvođenjem dvogodišnjih produžnih škola za učenike koji nisu imali namjere nastavljati daljnje obrazovanje nakon obavezne četverogodišnje škole. Međutim, nedugo nakon uspostave nove države, Federativne Narodne Republike Jugoslavije, pristupilo se uređenju obrazovnog sustava. Godine 1946. uvedeno je obavezno sedmogodišnje obrazovanje, a 1951. *Zakonom o narodnim školama* i osmogodišnje obrazovanje. No, u praksi se ponovno pokazalo kako se nisu sve škole i svi učenici držali tih zakona. Godine 1958. godine donesen je savezni *Opći zakon o školstvu* kojim je ponovno potvrđena prijašnja odluka o osmogodišnjem obaveznom obrazovanju, a godinu dana kasnije uslijedio je republički zakon o školstvu.¹⁴³ Tim zakonom uređene su i srednje škole – ukinuta je osmogodišnja gimnazija te je pretvorena u četverogodišnju, a niži razredi gimnazije pretvorili

¹³⁹ MODRIĆ-BLIVAJS 2007: 28-29.

¹⁴⁰ JELAVICH 1992: 62.

¹⁴¹ PETRUNGARO 2009: 53-56.

¹⁴² BATINIĆ 2003: 53 i 56.

¹⁴³ BATINIĆ 2003: 52 i 54.

su se u više razrede osnovne škole. Sustav osnovnog školovanja nakon donošenja tog zakona ostao je u suštini nepromijenjen, no vlasti su za srednje škole imale nove planove. *Rezolucijom X. Kongresa Saveza komunista Jugoslavije o odgoju i obrazovanju* 1974. ukinute su gimnazije, a uveden je sustav srednjih škola koje su se sastojale od pripremnog stupnja koji je obuhvaćao zajedničke osnove i završnog stupnja koji je predvidio usmjerenje učenika. Cilj je bio uvesti sustav školovanja koji će, s jedne strane osposobiti učenike za daljnje obrazovanje, a s druge obučiti ih za rad. Takav sustav zahtijevao je velik broj planova i programa, o čemu govori i činjenica kako nijedna druga europska država nije imala toliki obujam planova i programa kao što je to bio slučaj s Jugoslavijom. Sustav je djelomično promijenjen 1982. godine, da bi se 1989. godine u potpunosti napustio te se vratio nekadašnji sustav obrazovanja.¹⁴⁴ Slomom komunizma i uspostavom Republike Hrvatske osnovnoškolski osmogodišnji sustav nije se bitno promijenio, a u srednjoškolsko su obrazovanje vraćene gimnazije. Takav obrazovni sustav funkcionira i danas.¹⁴⁵

4.3.2. Nastavni planovi i programi i udžbenici povijesti

Promjene u obrazovanju tijekom 20. stoljeća, kao što je to već rečeno, nisu toliko zadirale u sam sustav obrazovanja, koliko su zahvaćale nastavne sadržaje, posebice u nastavi povijesti.¹⁴⁶ Jedan od najjednostavnijih primjera koji potvrđuje navedenu tezu jest promjena tematskog fokusa u udžbenicima. U prvoj polovici prošloga stoljeća u udžbenicima povijesti najviše prostora posvećivalo se političkoj i vojnoj povijesti, da bi se u razdoblju socijalizma veća pažnja počela posvećivati socijalnoj i ekonomskoj povijesti. Nakon sloma komunizma pristupilo se pak uklanjanju socijalne povijesti, da bi se pažnja ponovno usmjerila prema političkoj i vojnoj povijesti koje obuhvaćaju najveći dio sadržaja. Situacija je slična i s najsvremenijim udžbenicima u kojima je još uvijek nedovoljno prostora posvećeno socijalnoj, kulturnoj i rodnoj te *novoj povijesti*.¹⁴⁷

U razdoblju od 1918. do danas promijenilo se desetak nastavnih planova i programa te će ovdje biti spomenuti samo oni najvažniji za nastavu povijesti odnosno oni koji su donijeli neke važnije promjene. U razdoblju Kraljevine SHS odnosno Kraljevine Jugoslavije te u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj nastava povijesti održavala se u 3. i 4. razredu osnovne škole, ponekad kao zaseban predmet, a ponekad u sklopu drugih predmeta.¹⁴⁸ Nakon 1946. godine

¹⁴⁴ BATINIĆ 2003: 55 i 57.

¹⁴⁵ PETRUNGARO 2009: 94.

¹⁴⁶ BATINIĆ 2003: 50.

¹⁴⁷ PETRUNGARO 2009: 32.

¹⁴⁸ *Nastavni program* 1926: 3, *Nastavni plan i program* 1944: 4.

osim u 3. i 4. razredu, nastava povijesti održavana je i u višim razredima sedmogodišnje i osmogodišnje škole,¹⁴⁹ da bi od 1960.-tih bila podučavana kao zaseban predmet od 6. do 8. razreda. U nižim razredima povijest se predavala u sklopu drugih predmeta, primjerice *Poznavanje društva*.¹⁵⁰ Godina 1972. donijela je promjenu te se od tada, a i danas je takav sistem, povijest predaje kao zaseban predmet u višim razredima osnovne škole, odnosno od 5. do 8. razreda.¹⁵¹ Naravno, tijekom vremena mijenjala se i satnica povijesti, no to nije tema ovoga rada.

Što se tiče udžbenika povijesti, oni su se mijenjali s promjenama državnih organizacija. Naime, novouspostavljene vlasti na dva su se načina odnosile prema udžbenicima povijesti – ili su ih revidirale (u većoj ili manjoj mjeri u skladu sa svojim ideologijama) te ponovno izdavale ili su ih u potpunosti napustile pa čak i zabranjivale. Povijest se mijenjala s ciljem pročišćivanja od propalih i *pogrešnih* ideologija. U Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca u prvim godinama nastavili su se koristiti naslijeđeni austrougarski udžbenici sve dok se vlast konačno nije aktivnije posvetila pitanju obrazovanja nakon 1929. godine kada se jače počela isticati i važnost nastave povijesti. Naime, ona je uz geografiju i jezik bila svrstana u skupinu *nacionalnih predmeta* te bi učenici sa niskim ocjenama iz dva od tri ta predmeta morali ponavljati razred. No, uspjeh navedene politike u praksi je upitan, a nije zaživjela ni ideja uvođenja jedinstvenih udžbenika na području cijele države.¹⁵² Vlasti Nezavisne Države Hrvatske su pak od samog početka posvetile veliku pažnju udžbenicima koji su bili podvrgnuti strogoj reviziji s ciljem zamjene stare ideologije novom te su zatim nanovo tiskani.¹⁵³

Situacija je bila drugačija u socijalističkoj Jugoslaviji koja je željela raskinuti sve veze s prethodnim državama te je tako odbacila i sve dotadašnje udžbenike. Cilj novih vlasti bilo je postići jednako obrazovanje, ideološki prihvatljivo, za sve učenike. Stoga su novi udžbenici morali biti pisani u skladu ne samo s metodičkom, već i sadržajnog i ideološkog stajališta. Ponovno postavljeno pitanje jedinstvenih udžbenika riješeno je po sovjetskom uzoru – sredinom 1945. godine donesena je odluka da će se u svim jugoslavenskim školama za učenje opće povijesti koristiti prevedeni sovjetski udžbenici. Premda su udžbenici trebali biti jedinstveni na cjelokupnom teritoriju, u praksi je ipak dozvoljeno da svaka država tiska svoje udžbenike. Za nacionalnu povijest predviđena je izrada prikladnih udžbenika što se pokazalo

¹⁴⁹ *Nastavni plan i program 1946: 3, Nastavni plan i program 1948a: 2-6, Nastavni plan i program 1951: 5-6.*

¹⁵⁰ *Osnovna škola 1964: 35.*

¹⁵¹ *Naša osnovna škola 1972: 19-20.*

¹⁵² PETRUNGARO 2009: 61-64 i 66-67.

¹⁵³ PETRUNGARO 2009: 72-73 i 181.

kao veći problem od očekivanog. Za početak, nastavni planovi i programi bili su sastavljeni bez konzultacija povjesničara te su u njih iz ideoloških razloga bile uvrštene i znanstveno nedovoljno istražene teme.¹⁵⁴ Poseban problem bilo je pisanje o najsuvremenijoj povijesti u koje su se rijetki odlučili upustiti, a kojoj je trebalo pristupiti s krajnjim oprezom. Domaći autori pisali su tek dodatna nastavna pomagala, primjerice preglede povijesti i čitanke koje su se koristile uz sovjetske udžbenike. Uz to, s obzirom na to da na ovom prostoru nije postojala prethodna marksistička tradicija, ponovno se posegnulo za onom sovjetskom, koja je ostala aktualna do raskida odnosa sa Sovjetskim Savezom početkom 1950-tih godina. Nakon navedenog događaja počeli su se pisati prvi domaći udžbenici povijesti.¹⁵⁵ Premda se u njima može uočiti pokušaj metodičkog poboljšanja i uključivanja novih metoda u izradu udžbenika, oni se nažalost nisu uspjeli zadovoljavajuće razviti zbog ograničenja službene politike. Teme koje ni u historiografiji nisu bile istražene prikazivane su pojednostavljeno, a od učenika se tražilo prvenstveno činjenično znanje te nekritičko učenje velikog broja nastavnih sadržaja.¹⁵⁶ Kao poseban problem u posljednjem desetljeću SFR Jugoslavije pokazala se tromost udžbenika glede promjena do kojih je dolazilo, no o tome će više riječi biti u sklopu analize samih udžbenika.¹⁵⁷

Slomom komunizma i osnivanjem suvremene Hrvatske, povijest je ponovno postala zanimljiva političkom vrhu. Jednako kao i u razdoblju Kraljevine Jugoslavije i Nezavisne Države Hrvatske, prvi udžbenici povijesti i nastavni programi nastali su prema revidiranim i reinterpretiranim udžbenicima i planovima koji su se dotada koristili.¹⁵⁸ Zanimljivo je kako je novi nastavni plan i program donesen 1995. godine nastao zapravo prema revidiranim udžbenicima iz kojih se izbacila jugoslavenska, a integrirala hrvatska ideologija. Taj plan i program, unatoč pretrpanosti sadržajima i inzistiranju na činjeničnom znanju te velikim ograničenjima koje je nametnuo nastavnicima povijesti, ostao je u upotrebi sve do 2006. godine.¹⁵⁹

¹⁵⁴ KOREN 2009: 139-141.

¹⁵⁵ PETRUNGARO 2009: 125-126, PETRUNGARO 2009: 85.

¹⁵⁶ KOREN 2007: 249-250.

¹⁵⁷ KOREN 2007: 258.

¹⁵⁸ AGIČIĆ 2003: 141.

¹⁵⁹ KOREN 2007: 271.

4.4. Problem pisanja udžbenika povijesti iz perspektive suvremene metodike i didaktike historijske znanosti

Vezano uz novi nastavni plan i program prema kojemu su nastali i novi udžbenici povijesti, 2007. godine došlo je do rasprave, kako u medijima, tako i u znanstvenim krugovima. Tom prilikom napisano je i objavljeno *Otvoreno pismo predsjedniku Vlade, predsjedniku Hrvatskog Sabora, Ministru za znanost, obrazovanje i šport i saborskom Odboru za obrazovanje, znanost i kulturu* u kojem su se kritizirala 2 od odobrenih 5 udžbenika za novu školsku godinu 2007/2008. Autore se kritiziralo zbog načina na koji su prikazali određene događaje iz Domovinskog rata. Smatralo se kako su autori pojedine događaje trebali prikazati u pozitivnijem svjetlu te da za „udžbenike povijesti treba osim znanstvenih i pedagoških standarda uvažiti i nacionalne i državne kriterije.“¹⁶⁰ Ubrzo je uslijedio i odgovor na navedeno *Otvoreno pismo* u kojem se izražava drugi stav o udžbenicima povijesti u kojem pak potpisnici ističu pozitivne promjene u školskom sustavu u posljednjem desetljeću, važnost paralelnih udžbenika te načela multiperspektivnosti i različitih tumačenja povijesnih izvora. No, najvažnije od svega, potpisnici se izjašnjavaju protiv „zloupotrebe povijesne znanosti i nastave povijesti u dnevno-političke svrhe.“¹⁶¹

Upravo ovi događaji pokazatelji su kako je i u današnjoj suvremenoj Hrvatskoj nastavi povijesti posvećena velika pažnja te da se pomno promatra koji sadržaji i na koji način ulaze u udžbenike i na koji se način interpretiraju. I dok se u široj javnosti raspravlja o važnosti uvažavanja *nacionalnih i državnih kriterija* prilikom pisanja udžbenika povijesti, manja pažnja se posvećuje drugim problemima suvremene nastave povijesti i samih udžbenika. A nastava povijesti se još uvijek održava prema zastarjelim metodološkim standardima te su u njoj zastupljeni zastarjeli pogledi unutar nastavnog sadržaja i koncepata koji se poučavaju.

Spomenuti udžbenici nastali su prema novome *Nastavnom planu i programu* donesenom 2006. godine koji je u upotrebi i danas. Zanimljiva je činjenica kako je spomenuti plan i program nastao prema predlošku onoga iz 1995. godine čiji su nedostaci već izneseni. Novi nastavni program predvidio je organizaciju nastavnog sadržaja u 11 kronološki poredanih tema uz koje su propisani ključni pojmovi koje bi učenici trebali usvojiti te obrazovna postignuća. Osim toga, program je donio određeni napredak glede definiranja ishoda i ciljeva nastave povijesti te se u njemu predviđa razvoj kritičkog mišljenja učenika, poučavanje o

¹⁶⁰ Povjesničari, udžbenici i nastava povijesti 2007: 5-9.

¹⁶¹ Povjesničari, udžbenici i nastava povijesti 2007: 11.

različitim kulturama, perspektivama, interpretacijama i sl. No, s druge strane zadani se ciljevi i ishodi u praksi teže ostvaraju – nastavnog sadržaja i dalje je mnogo te se od učenika očekuje prvenstveno usvajanje činjeničnog znanja i puko pamćenje podataka dok se s druge strane znanja i vještine učenika ne razvijaju u zadovoljavajućoj mjeri. To predstavlja problem i prilikom primjenjivanja načela aktivnog učenja koje se zbog (pre)velike količine sadržaja otežano provodi.¹⁶²

Osim toga, aktualni nastavni planovi i programi za srednje škole predviđaju kronološko učenje povijesnih sadržaja organiziranih u periode od prapovijesti i starog vijeka pa do suvremenosti. S obzirom na to da su gimnazije bile ponovno uspostavljene prilikom osnivanja Republike Hrvatske, njihov nastavni plan i program nastao je prema planu i programu za osnovnu školu, a sadržaji su prošireni i dodatno opterećeni gomilanjem podataka. Poseban je pak problem sa strukovnim školama gdje je nastava povijesti ograničena na prve dvije godine obrazovanja za četverogodišnje škole u koje bi nastavnici trebali obuhvatiti čitav period od prapovijesti do suvremenog doba čime u praksi učenici moraju zapamtiti velik broj činjenica. U trogodišnjim pak srednjim školama je predviđeno da se uči samo hrvatska povijest i to samo u prvom razredu te je ponovno upitno u kolikoj se mjeri može izvoditi kvalitetna nastava uz obuhvaćanje tolikog nastavnog sadržaja.¹⁶³ Osim toga, nastavni planovi i programi predstavljaju problem i zbog toga što su previše ograničavajući i nameću nastavnicima, ali i autorima udžbenika, obavezne naslove, pa čak i podnaslove, kako prilikom pisanja udžbenika tako i prilikom održavanja nastave.¹⁶⁴

Mario Strecha kao jedan od problema ističe i shvaćanje pojma obrazovanja i škole u današnjem društvu u kojem je preživio stav koji od učenika očekuje da iz određenog predmeta *ponesu određenu količinu znanja*. Takav stav danas predstavlja poseban problem s obzirom na to da se ta masa znanja stalno povećava, a učenike se prisiljava pamtiti sve veći broj činjenica. Zbog toga je nužno da se škola počne shvaćati kao ustanova koja će razvijati sposobnost učenika za stjecanje znanja, a ne očekivati od njih puko memoriranje informacija.¹⁶⁵ Još jedan od problema suvremene nastave povijesti je pojednostavljen prikaz kompleksnih pitanja oko kojih ni u znanstvenim krugovima nije postignut dogovor, te interpretacija „jedne prave

¹⁶² KOREN I NAJBAR-AGIČIĆ 2007: 165-166.

¹⁶³ AGIČIĆ 2003: 140-141.

¹⁶⁴ PETRUNGARO 2009: 95.

¹⁶⁵ STRECHA 2003: 151-152.

povijesne istine.“ Osim toga, nude se odgovori i na ona pitanja na koja se u historiografiji ne može odgovoriti.¹⁶⁶

Vezano uz pretrpanost sadržaja u udžbenicima, pokušalo se provesti rasterećenje sadržaja, no to je provedeno na pogrešan način. Rasterećenje se pokušalo provesti zadržavanjem svih tema i gotovo svih sadržaja, no uz izostavljanje određenih informacija što izaziva kontraefekt. Naime, takav doveo je do pukog nabiranja događaja koje učenik ne može međusobno povezati te se nijednu temu ne uspije detaljnije obraditi i analizirati. U obradi nekih tema se još uvijek može uočiti neobjektivan pristup, posebice glede najnovije povijesti te je još uvijek u manjoj mjeri prisutan pokušaj oblikovanja mišljenja učenika.¹⁶⁷

Nažalost, premda se ističe važnost objektivnosti nastave povijesti, nisu rijetki primjeri njenog zloupotrebljavanja posebice od strane političkog vrha što se postizalo iskrivljavanjem povijesnih slika. Jedan od načina na koji se slika o povijesti iskrivljuje su poricanje povijesnih činjenica te iznošenje neistinitih tvrdnji te falsifikata. Slika se može iskriviti i isticanjem važnost nekog događaja ili podatka u svrhu potiskivanja ili opravdanja nekog drugog događaja. Česti su i primjeri izostavljanja nepoželjnih i osjetljivih podataka te navođenje dokaza na temelju unaprijed stvorenog zaključka, davanje prevelikog prostora manje važnim događajima itd. Iskrivljavanje slike može se postići i konzultiranjem samo onih mišljenja koja idu u smjeru potvrđivanja željene ideje te ignoriranjem onih koji donose suprotne ili drugačije teze. Slika može biti iskrivljena i ukoliko su svi navedeni podaci točni.¹⁶⁸ Međutim, u tom slučaju u udžbenicima prevladava politička povijest dok je s druge strane *nova povijest*, kulturna, socijalna i gospodarska veoma slabo zastupljena. Kada je riječ o spominjanju nacionalnih velikana, oni su u najvećoj mjeri prikazani s pozitivnim predznakom, dok su s druge strane strani vladari uvijek negativci.¹⁶⁹ Jedan od problema je i neostvarena korelacija s drugim nastavnim predmetima, primjerice hrvatskim jezikom što je nažalost teško ostvariti zbog neusklađenosti programa različitih predmeta. Kao jedan od nedostataka samih udžbenika, ističe se i činjenica da su odobravani i udžbenici koji nisu bili prethodno isprobani u učionici.¹⁷⁰

Kada se govori o nastavi i udžbenicima povijesti, nužno je dotaknuti se i pojma multiperspektivnosti koji se počeo povezivati s nastavom povijesti tijekom devedesetih godina

¹⁶⁶ KOREN 2007: 285.

¹⁶⁷ KOREN I NAJBAR-AGIČIĆ 2007: 165-166.

¹⁶⁸ NAJBAR-AGIČIĆ I AGIČIĆ 2006: 173.

¹⁶⁹ NAJBAR-AGIČIĆ I AGIČIĆ 2006: 187.

¹⁷⁰ PERKIĆ I RENDIĆ MIOČEVIĆ 2000: 195.

prošloga stoljeća. On podrazumijeva novi pristup poučavanju i proučavanju povijesti, multikulturalnost, pluralistički pristup i uključivanju povijesti žena, manjina, socijalne i kulturne povijesti.¹⁷¹ Postoje različite definicije pojma multiperspektivnosti, no on se najčešće tumači kao postojanje različitih perspektiva o istome događaju, osobi ili situaciji. Prema tome, povjesničari bi prilikom pisanja o određenim događajima trebali prikazati taj događaj iz više različitih gledišta, što je u konačnici jedna od osnovnih povijesnih metoda.¹⁷² Što se tiče korištenja multiperspektivnosti u nastavi, u udžbenike bi trebalo uključiti više različitih interpretacija, što bi trebalo pridonijeti razvijanju kritičkog mišljenja učenika te im osvijestiti da se povijest sastoji od niza različitih interpretacija. Međutim, treba uzeti u obzir činjenicu kako primjena načela multiperspektivnosti izaziva više pitanja, negoli što nudi odgovora na povijesna pitanja. Osim toga, prema aktualnim planovima i programima teško je ostvarivati načelo multiperspektivnosti u nastavi povijesti zbog nedostatka vremena i prostora u samim udžbenicima.¹⁷³

I na koncu, važno je istaknuti kako bi „današnja nastava povijesti trebala učenike učiti o miru i toleranciji te nadilaženju međunarodnih razlika i nekadašnje konfliktne prošlosti.“¹⁷⁴

¹⁷¹ STRADLING 2005: 9.

¹⁷² STRADLING 2005: 13.

¹⁷³ STRADLING 2005: 14 i 21.

¹⁷⁴ KARGE 2001: 23.

5. Kult Zrinskog i Frankopana

„Shvaćanje prošlosti sačuvali smo u riječima i slikama.“¹⁷⁵

Sudbina Zrinskog i Frankopana zabilježena je u nizu raznih djela, od narodne poezije do historiografskih i književnih radova, a ne smiju se zanemariti ni njihova uprizorenja u glazbi i umjetnosti. Motiv žrtve odnosno borbe za vlastitu domovinu veoma su zastupljeni u tim djelima, no važno je napomenuti kako se veličanje žrtve i mučeništva Zrinskog i Frankopana u hrvatskoj historiografiji i književnosti pojavljuje tek od druge polovice 19. stoljeća.¹⁷⁶

Tematika urote posebice je zanimljiva zbog pradjeda Nikole VII. i Petra Zrinskog odnosno Nikole Šubića Zrinskog,¹⁷⁷ glavnog aktera mita o predziđu koji je u cijeloj kršćanskoj Europi slavljen kao heroj i borac protiv osmanskih prodora zbog čega je stvoren i njegov kult. Osim toga, braća Nikola VII. i Petar Zrinski također su se istaknuli u borbama protiv Osmanlija te su, nastavljajući pradjedov kult, još za vrijeme života smatrani braniteljima od Osmanlija. „Nositi ime Zrinski značilo je nastavljati najčasniju tradiciju kršćanske Europe u borbi protiv Turaka.“¹⁷⁸ Međutim, Petar Zrinski stupio je, nakon bratove smrti, u pregovore upravo s Osmanlijama te se okrenuo protiv bečkog dvora zbog čega je tijekom devetnaestog i dvadesetog stoljeća postao simbolom *protuhabsburškog otpora*. Stoga predodžbe o Zrinskom i Frankopanu variraju od onih koje su ih smatrale herojima do onih koje su ih promatrale kao izdajnike.¹⁷⁹ Međutim, oba mita nadišla su razinu isključivo nacionalno-povijesnoga kulta već su postali i „književni kult,“ a hrvatska književnost obuhvaća mnoga djela koja su nastala na temelju tih događaja.¹⁸⁰ Zbog toga je važno za početak utvrditi kako i kada je došlo do formiranja kulta Zrinskog i Frankopana te okolnosti u kojima je on nadograđivan. Osim toga, treba se dotaknuti i suvremenih historiografskih interpretacija o uroti i njezinom značenju s obzirom na to kako na neka pitanja još uvijek nije jednostavno odgovoriti, a postavljaju se i neka nova.

¹⁷⁵ CONNERTON 2004: 107.

¹⁷⁶ BLAŽEVIĆ I COHA 2008: 102, MIJATOVIĆ 1999: 153.

¹⁷⁷ Kult Nikole Šubića Zrinskog počeo se stvarati gotovo odmah nakon bitke kod Sigeta. O tom događaju pisao je i praunuk Nikole Šubića, Nikola VII. u djelu *Adrianszkoga mora Syrena*. Djelo je napisao na mađarskom jeziku, a na hrvatski ga je preveo i adaptirao njegov brat Petar Zrinski: BLAŽEVIĆ I COHA 2008: 94-96.

Tijekom devetnaestog stoljeća nastale su različite predstave, drame i spjevovi koji su slavili herojstvo Nikole Šubića Zrinskog, a najpoznatija je upravo opera Ivana Zajca koja nosi naziv po junaku o kojem govori: DESPOT 2017: 68. Više o kultu Nikole Šubića Zrinskog u: BLAŽEVIĆ I COHA 2008: 91-101, DESPOT 2017: 63-78.

¹⁷⁸ HAUSNER 2012: 11. U originalu: „The Name Zrinyi meant continuing the most honourable traditions of Christian Europe fighting against the Turks.“

¹⁷⁹ BLAŽEVIĆ I COHA 2008: 101.

¹⁸⁰ LONČAREVIĆ 2016: 597.

5.1. Narodni junaci

Dana 30. travnja 1671. godine krvnik je izvršio smrtnu presudu zbog čina izdaje najprije nad Petrom Zrinskim, a zatim i nad njegovim šurjakom Franom Krstom Frankopanom. Neki od njihovih saveznika, kao što je grof Franjo Nadasdy, bili su pogubljeni isti dan, a drugi su zatvoreni ili su dočekali pogubljenje tijekom te godine.¹⁸¹ Prvi zapisi nastali su neposredno nakon pogubljenja, a iz onih latinskih može se iščitati žaljenje zbog načina na koji su skončali Zrinski i Frankopan.¹⁸² S druge strane, sastavljena je i službena verzija događaja na nekoliko jezika koja je poslužila kao temelj autorima koji su se kasnije dotaknuti teme urote. Nažalost, na hrvatskom jeziku nema sačuvanih takvih dokumenata, no sačuvane su pjesme koje su tematizirale urotu i urotnike.¹⁸³

Već nakon samog pogubljenja u narodu su nastale pjesme koje su posvećene sudbini Zrinskog i Frankopana. Međutim, važno je napomenuti kako navedene pjesme ne govore o uroti u pozitivnom kontekstu ili je veličaju već upravo suprotno. One krah urote opisuju kao nesretan slijed događaja ili urotu prikazuju kao izdaju. Zanimljivo je kako u potonjem slučaju teret krivnje za takav rasplet snosi Katarina Zrinska, odnosno ona je percipirana kao jedan od glavnih krivaca za početak same urote, kao ona koja je navela brata i supruga te njihove saveznike na pogrešan put. Prema tome je i sudbina koja je zadesila Frankopana i Zrinskog zapravo bila i očekivana te su oni morali snositi kaznu zbog akcija koje su pokrenuli.¹⁸⁴ Međutim, unatoč negativnom stavu prema događajima koji su se odvijali, Blažević i Coha upozoravaju kako navedene pjesme imaju više značenja, odnosno one nude i opravdanja za odluke koje su Zrinski i Frankopan donijeli, a koje su ocijenjene gotovo pa izdajničkim. Zasluge za to se djelomično mogu pripisati percepciji Zrinskog i Frankopana kao branitelja od osmanske opasnosti, no važan je i utjecaj „stilskih zakonitosti usmene književnosti“¹⁸⁵ koja kreira *figure protivnika*. U tom slučaju protivnicima se također pripisuju određene pozitivne osobine, a u ovom kontekstu one su omogućile kasnije stvaranje narodnih junaka. Osim toga, već je rečeno kako se glavni dio krivnje za urotu svaljivao na Katarinu Zrinsku.¹⁸⁶

U hrvatskoj historiografiji i političkoj javnosti urota se, s druge strane, ponovno počela tematizirati tek šezdesetih godina 19. stoljeća, premda su o njoj pisali strani autori još tijekom

¹⁸¹ MIJATOVIĆ 1999: 117 i 121.

¹⁸² BLAŽEVIĆ I COHA 2008: 101.

¹⁸³ ŠIDAK 1972: 6.

¹⁸⁴ BLAŽEVIĆ I COHA 2008: 101-102.

¹⁸⁵ BLAŽEVIĆ I COHA 2008: 103.

¹⁸⁶ BLAŽEVIĆ I COHA 2008: 103-104.

prve polovice istoga stoljeća.¹⁸⁷ Te tematike prvi su se dotakli biskup Josip Juraj Strossmayer i osnivač Stranke prava Ante Starčević. Strossmayer je u pismu upućenom grofu Jankoviću početkom 1861. godine, u okviru rasprave o bečkoj politici prema južnim Slavenima, pisao o „tragičnom kraju porodice Zrinskih i Frankopana.“ Sredinom iste godine u svom govoru u Hrvatskom saboru Ante Starčević je spominjanjem urote „zasnovao pravaški mit o uništavanju hrvatske suverenosti od bečkog dvora.“¹⁸⁸ Naime, pravaši su aktualizacijom urote pokušavali dovesti u pitanje herojstvo Nikole Šubića Zrinskoga, za kojega su smatrali kako je branio državne neprijatelje odnosno Habsburgovce.¹⁸⁹ Nedugo nakon toga započelo je i sakupljanje povijesnih izvora o Zrinskome i Frankopanu. Međutim, važno je napomenuti kako je navedeno razdoblje odnosno sredina 19. stoljeća značajna i zbog početka razvoja moderne hrvatske historiografije te je stoga nužno ukratko opisati same začetke njenog razvoja i poticaja koji su do toga doveli. Naime, u okviru tih djelatnosti pristupilo se i objavi izvora o Zrinskom i Frankopanu, ali i pisanju o njima čime se, na neki način, širio i zrinsko-frankopanski kult.

Zanimanje za proučavanje hrvatske povijesti povećavano je u toku prve polovice devetnaestog stoljeća kada se pod utjecajem političkih čimbenika nastojalo stvoriti temelje za poznavanje vlastite povijesti. Od kraja 18. stoljeća ugarska nastojanja za ukidanjem hrvatske i slavonske autonomije opravdavala su se upravo poviješću odnosno povijesnim pravom te su hrvatski predstavnici shvatili da, kako bi se oduprli ugarskim težnjama na adekvatan način, također moraju pronaći autentične povijesne izvore pomoću kojih će graditi povijesnu argumentaciju hrvatskoj državnosti.¹⁹⁰ Tako se od historiografije s jedne strane očekivalo da donosi informacije iz vlastite prošlosti te da njima jača nacionalnu svijest građana, a s druge strane da primjerima iz hrvatske povijesti ističe tradiciju autonomije i državnosti te se na taj način suprotstavlja pokušajima njihova kršenja.¹⁹¹ Tako je tijekom sredine devetnaestog stoljeća došlo do procesa heroizacije hrvatskog političkog naroda, odnosno plemstva te isticanja pripadnika plemstva koji su se borili protiv narodnih neprijatelja.¹⁹² Tijekom sedamdesetih godina hrvatska historiografija dobila je i svoje znanstvene temelje.¹⁹³

¹⁸⁷ Primjerice, Johann Christian Engel je na pisao o uroti već 1814. godine. Nadalje, urote se u sklopu pisanja povijesti Mađara, dotaknuo Ignac Aurelije Fessler, pa Johann Mailath prilikom pisanja povijesti Austrijskog carstva. Upravo su na temelju potonjeg nastajali i prvi hrvatski prikazi urote: ŠIDAK 1972: 7-8.

¹⁸⁸ Citirano prema: MIJATOVIĆ 1999: 5. O tome piše i ŠIDAK 1972: 10.

¹⁸⁹ BLAŽEVIĆ I COHA 2008: 104. Više o odnosu pravaša prema kultu Nikole Šubića Zrinskog u: BLAŽEVIĆ I COHA 2008: 103-104.

¹⁹⁰ STRECHA 2005: 103.

¹⁹¹ GROSS 2001: 173-174.

¹⁹² DESPOT 2017: 64.

¹⁹³ GROSS 2001: 172 i 177.

Poticaj historiografskom istraživanju urote i pisanju o njoj u okviru povijesne znanosti dao je Franjo Rački koji je povodom dvjestote obljetnice smaknuća Petra Zrinskog i Frana Krste Frankopana objavio izvornu građu o uroti. Doduše, već je Radoslav Lopašić pisao o uroti i objavio pojedine izvore, no u značajno skromnijem opsegu. On je također razloge koji su naveli Zrinskog i Frankopana na djelovanje ocijenio negativnima.¹⁹⁴ No, u *Izpravama o uroti bana P. Zrinskoga i kneza Fr. Frankopana* koje je sakupio i objavio Rački uz pomoć i potporu J. J. Strossmayera sadržano je više od 600 izvornih dokumenata iz desetak različitih arhiva i knjižnica. Rački je građu prikupio iz bečkog dvorskog i državnog arhiva, mletačkog arhiva, vatikanskog, kaptolskog arhiva u Zagrebu itd.¹⁹⁵ U svom poduhvatu nije uspio jedino obuhvatiti izvore iz francuskih arhiva, zbog izbivanja prusko-francuskog rata. Jednako tako, fokus je usmjerio isključivo na dokumente koji se tiču Zrinskog i Frankopana. Premda je u početku imao namjere objaviti samo one izvore koji se odnose na sudske procese, shvatio je da će objava dokumenata iz privatne korespondencije pružiti potpuniju sliku događaja.¹⁹⁶ *Izprave* je izdala Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, a izvorna građa je kasnije nadopunjena novim izdanjem Lopašićevih izvora te izvorima iz arhiva u Pragu koje je objavio Baltazar Bogišić.¹⁹⁷

Govoreći o dvjestotoj obljetnici urote važno je napomenuti kako se počevši od te obljetnice nastojalo uvesti svečano obilježavanje datuma pogibije Zrinskog i Frankopana, što su posebno zagovarali pravaši.¹⁹⁸ Kako je raslo zanimanje za tematiku urote, pojavilo se zanimanje i za posjetu grobova Zrinskog i Frankopana. Jedan od prvih koji je posjetio njihov grob u Bečkom Novom Mjestu bio je Tadija Smičiklas koji je tim povodom napisao i članak objavljen u *Viencu*.¹⁹⁹ Upravo je Smičiklas autor dugo očekivane *Poviesti Hrvatske* u sklopu koje je, u drugom svesku, pisao i o zrinsko-frankopanskoj uroti. Smičiklas se prilikom pisanja u velikoj mjeri oslanjao na do tada prikupljene izvore, no oni su tada još bili nepotpuni. Unatoč tome, Smičiklas je s jasnoćom iznio „ključne situacije urote koje su naposljetku uvjetovale

U okviru razvoja povijesne znanosti na hrvatskom području pojavilo se i pitanje *pokretača povijesti*. Dok je Kukuljević bio glavni predstavnik ideje istaknutih pojedinaca kao pokretača povijesti u okviru koje su glavnu ulogu imale plemićke obitelji, Demetar je isticao kako vlastitu povijest stvara cijeli narod: STRECHA 2005: 105-107.

¹⁹⁴ ŠIDAK 1972: 9.

¹⁹⁵ RAČKI 1873: V i X.

¹⁹⁶ RAČKI 1873: VII-VIII.

¹⁹⁷ MIJATOVIĆ 1999: 6.

¹⁹⁸ Prilikom navedene dvjestote obljetnice zrinsko-frankopanske urote, 1871. godine, javile su se težnje da se ta obljetnica svečano obilježi te da se Zrinskome i Frankopanu podigne spomenik. Govor je održao Eugen Kvaternik. No, slavlje je u pojedinim krajevima bilo zabranjeno, a u drugima se odazvao tek mali broj stanovnika. Godine 1878. pravaši su pozvali na proslavu *Zrinsko-frankopanskog dana*, no čak su i mise zadušnice održavane otežano s obzirom na to da su bile zabranjivane: MIJATOVIĆ 1999: 148.

Više o obilježavanju obljetnica i misama zadušnicama u: MIJATOVIĆ 1999: 148-151.

¹⁹⁹ MIJATOVIĆ 1999: 132.

tragičan završetak.“ Interpretacija urote koju je on napisao bila je aktualna još dugi niz godina.²⁰⁰ Međutim, popularizaciji zrinsko-frankopanske urote najviše je pridonio Eugen Kumičić.

Godine 1893. objavljen je povijesni roman *Urota zrinsko-frankopanska* čiji je autor upravo Kumičić. Roman je postavio temelje za daljnju heroizaciju likova Zrinskog i Frankopana te je formirao sliku boraca za vlastitu domovinu koji za nju i mučenički umiru. Prilikom pisanja tog djela, kako bi lakše prilagodio povijesne činjenice svom herojskom narativu, Kumičić je u određenoj mjeri iskrivljavao odnosno prešućivao povijesne činjenice.²⁰¹ Unatoč tome, on je pišući djelo konzultirao povijesnu građu o uroti koju je djelomično i uklopio u roman. Roman je pisan prvenstveno s ciljem iznošenja autorovih političkih ideja i stavova te je zbog toga umjetničko i stilsko oblikovanje ostalo u drugom planu. Pišući o uroti Kumičić je zapravo pisao o političkim prilikama s kraja 19. stoljeća te je zbog toga u dijalogu likova i njihovu govoru veoma zastupljena nacionalna ideja, ali i dramatičnost.²⁰² Osim toga, Kumičić je likove prikazao kao nositelje nacionalne ideologije čime je promovirao pravašku politiku, a s druge strane „uzdigao Zrinskog i Frankopana do mita.“²⁰³ Ulomci iz romana citirani su u nizu kasnijih djela, a uklopljeni su i u udžbenike i u povijesne čitanke. Nakon Kumičićevog romana uslijedila su daljnja djela s tematikom urote. Tako je u drugoj polovici devetnaestog stoljeća urota postala herojski i „nacionalni narativ“ koji se koristio prvenstveno u svrhu borbe protiv svih onih ideologija koje su se željele nametnuti.²⁰⁴

Početak dvadesetog stoljeća, točnije 1907. godine, objavljeno je djelo skupine autora *Posljednji Zrinski i Frankopani*. Desetljećima je to bilo najopsežnije i najdetaljnije djelo o zrinsko-frankopanskoj uroti. Knjigu je izdala Matica hrvatska s posvetom: „Uspomeni hrvatskih mučenika.“²⁰⁵ Na više od tri stotine stranica obuhvaćeni su slikovni prikazi obiteljskih portreta i ilustracija sa prikazom događaja te faksimili dokumenata. Središnji dio knjige zauzima članak Ferde Šišića *Posljednji Zrinski i Frankopani na braniku domovine*. U tom članku Šišić je detaljno opisao niz događaja koje je utemeljio na do tada objavljenim izvorima i literaturi, a najviše se koristio djelom Gyula Paulera, što i sam navodi.²⁰⁶ Osim Šišićevog

²⁰⁰ ŠIDAK 1972: 12.

²⁰¹ BLAŽEVIĆ I COHA 2008: 105.

²⁰² LONČAREVIĆ 2016: 599 i 612.

²⁰³ LONČAREVIĆ 2016: 600.

²⁰⁴ BLAŽEVIĆ I COHA 2008: 106-107.

²⁰⁵ ŠIŠIĆ 1908: 9-132.

²⁰⁶ ŠIDAK 1972: 14, ŠIŠIĆ 1908: 124. Šišić je tijekom svoje karijere više puta pisao o uroti, koje se dotaknuo i u *Pregledu povijesti hrvatskoga naroda* u poglavlju *Propast roda Zrinsko-Frankopanskog*: ŠIDAK 1972: 13-14.

članka, u knjizi su obuhvaćeni prilozi različitih autora koji govore o različitim aspektima urote. Djelo započinje člankom Vjekoslava Klaića koji je na neki način i predgovor, a koji se dotiče obiteljske povijesti Zrinskog i Frankopana. Njegov članak završava riječima: „Zrinski i Frankopani nijesu izumrli naravnim načinom, kako redovno izumiru porodice i plemena. Oni su silom satrvani i uništeni, pače se htjelo zatrti i uspomenu na njih. Kako se odigrala ta strašna tragedija, neka priča ova knjiga.“²⁰⁷ O sudbini preostalih članova obitelji Zrinski i Frankopan nakon kraha urote članak je napisao Rudolf Horvat, dok je Velimir Dezelić autor poglavlja *Grobovi u tuđini*. Osim toga, u knjigu su uklopljeni članci koji govore o književno-umjetničkim djelima koja su ostavili braća Zrinski i Frankopan, ali i Katarina Zrinska, narodnim pjesmama koje su o urotnicima nastale u hrvatskoj i slovenskoj književnosti te njihovom kultu, ali i članak o prikazima urotnika u umjetnosti.²⁰⁸

Stvaranjem Države, pa Kraljevine SHS zrinsko-frankopanski kult dobiva novi zamah. Već je 1919. godine, u organizaciji Družbe Braće hrvatskoga zmaja, dogovoren prijenos posmrtnih ostataka Zrinskog i Frankopana iz Bečkoga Novoga Mjesta u Zagreb. Ideja o prijenosu posmrtnih ostataka javila se već 1871. godine kada su grob posjetili hrvatski sveučilištarci nakon poziva pravaša na „obnovu uspomena narodnih heroja.“²⁰⁹ Kostu su prenesene posebnim vlakom, a na usputnim stanicama svečano su ga i masovno dočekivali brojni građani. Svečani doček bio je i u Zagrebu, 28. travnja, a na njemu su se okupili i sudjelovali i predstavnici javnog, političkog, kulturnog i znanstvenog života Hrvatske. Događaj je prihvaćen kao „opća narodna jugoslavenska proslava“²¹⁰ te su svečanosti, mise zadušnice i prigodna predavanja bila održavana diljem Kraljevine SHS, ali i šire. Prijenos kostiju čak je i snimljen, a cvijeće kojim je bila ukrašena katedrala doneseno je iz različitih gradova koji su bili u vlasništvu Zrinskog i Frankopana. Nakon prigodnih svečanosti i obreda, ostaci Zrinskog i Frankopana pokopani su u kripti zagrebačke katedrale.²¹¹ Tom prigodom izdana je i knjižica *Hrvatski mučenici grof Petar Šubić Zrinski ban hrvatski i šura mu knez Fran Krsto Frankopan*

²⁰⁷ KLAJIĆ 1908: 8.

²⁰⁸ Vidi: *Posljednji Zrinski i Frankopani* 1908.

²⁰⁹ MIJATOVIĆ 1999: 132-134.

U međuvremenu su ostaci tijekom osamdesetih godina 19. stoljeća preseljeni na novu lokaciju radi obnove crkve u sklopu koje su bili sahranjeni. Međutim, ona nije smatrana primjereno uređenom za takve heroje zbog čega je pokrenuto ponovno preseljenje i pohrana ostataka u poseban grob gdje će čekati prijenos u domovinu. Uvjeti za prijenos ostvareni su dakle 1919. godine, kada austrijska vlada više nije mogla braniti prijenos kostiju, te je u Bečko Novo Mjesto upućena posebna delegacija: MIJATOVIĆ 1999: 133-134.

²¹⁰ MIJATOVIĆ 1999: 141.

²¹¹ MIJATOVIĆ 1999: 136 i 141-142, DUJAK 1919: 29-34. Kasnije je društvo Braće hrvatskog zmaja nastojalo pronaći kosti i preostalih članova Zrinsko-Frankopanske obitelji: MIJATOVIĆ 1999: 145.

Janka Dujaka koji, osim opisa tijeka same urote, također donosi i detaljan opis prijenosa kostiju i svečanosti koje su tom prilikom bile organizirane.²¹²

Tijekom razdoblja Kraljevine Jugoslavije tema urote ostala je prisutna u književnosti i dramskim djelima te se koristila i za kritiku postojećeg režima.²¹³ Međutim, dok se u tom razdoblju zbog potreba raskidanja veza sa Habsburgovcima i uspostave nove države i dalje isticalo herojstvo plemića formirano tijekom devetnaestog stoljeća, nakon uvođenja socijalizma i promjene ideologije mijenja se i pogled na povijest i istaknute ličnosti. Tako glavnim predmetom istraživanja više nisu bile plemićke obitelji i njihove zasluge već se počela isticati važnost seljaštva i kmetova.²¹⁴ Unatoč tome, u historiografiji je početkom pedesetih godina izbila rasprava o značaju zrinsko-frankopanske urote, no sa promijenjenim fokusom istraživanja. U prvi plan došao je „materijalistički kontekst“ urote te istraživanje odnosa Zrinskih i Frankopana prema njihovim kmetovima odnosno urota se pokušala prilagoditi novoj ideologiji.²¹⁵

Naime, početkom pedesetih godina Nada Klaić se usprotivila interpretaciji Vase Bogdanova koji je, nastojeći prilagoditi urotu socijalističkoj ideologiji, pisao o njoj kao narodno-oslobodilačkom pokretu, što je temeljio na obećanju Petra Zrinskog o oslobođenju kmetova.²¹⁶ Klaić je istaknula važnost društveno-političke situacije sedamnaestog stoljeća u čijem okviru se urota dogodila te je analizom građe zaključila kako tadašnji gospodarski sustav nije mogao dopustiti oslobođenje kmetova te da je Petrovo obećanje bilo „nestvarno.“ Osim toga, Nada Klaić je upozorila kako se urota ne može istraživati samo iz ekonomske perspektive već je važno sagledati i posljedice odnosno utjecaj Zrinskih i Frankopana u politici i književnosti. Prema tome je zaključila da su Zrinski i Frankopan imali pozitivnu ulogu za hrvatsku kulturu i politiku, no sama urota je bila negativan događaj zbog njenih posljedica.²¹⁷

Jednako kao što se mijenja fokus historiografskih istraživanja, tako u književnost počinje ulaziti socijalni realizam dok se prema historicizmu stvarala odbojnost. Međutim, tema zrinsko-frankopanske urote ponovno se aktualizirala i u književnosti i u historiografiji 1971.

²¹² S obzirom na to da je autor, kako sam navodi, knjižicu počeo sastavljati deset godina prije negoli što su kosti prenesene, izrazio je u njoj želju za osamostaljenjem, da bi u ovome izdanju naveo: „sattrta je njemačka bahatost i pohota, Bog je Niemce kaznio za sve zlo ne samo Hrvatima nanešeno, nego i drugim Slavenima.“ DUJAK 1919: 26.

²¹³ Primjerice, tada su se tematike urote dotakli Tito Strozzi u djelu *Zrinski – tragedija Hrvata u 9 slika* te Josip Freudenreich u igrokazu *Na Ozlju*: BLAŽEVIĆ I COHA 2008: 107-108.

²¹⁴ DESPOT 2017: 64.

²¹⁵ ŠIDAK 1972: 20.

²¹⁶ BLAŽEVIĆ I COHA 2008: 110, ŠIDAK 1972: 19.

²¹⁷ ŠIDAK 1972: 19-20.

godine kada je došlo do preklapanja događanja Hrvatskog proljeća sa tristotom obljetnicom urote i stotom obljetnicom bune Eugena Kvaternika.²¹⁸ Diljem zemlje postavljani su spomenici Zrinskom i Frankopanu, održavane svečanosti, predavanja i svečane mise, pisana su i izvođena djela i uprizorenja, prilozi u novinama itd.²¹⁹ Tako je povodom obljetnice u Čakovcu održan znanstveni skup *Zrinski i Frankopani u hrvatskoj povijesti i kulturi* na kojem su svoje priloge izložili Jaroslav Šidak, Josip Adamček, Marijana Schneider, Danilo Pejović i drugi.²²⁰ Premda skup nije donio nove istraživačke rezultate, Šidak naglašava kako je rasvijetlio činjenicu da se urota ne može promatrati samo u okviru hrvatske, već je nužno proučavati je u kontekstu ugarske, ali i bečke politike tog razdoblja.²²¹

Osim toga, povodom obljetnice održana je i izložba *Hrvatski knezovi Zrinski i Frankopani* u organizaciji Hrvatskog arhiva i Povijesnog muzeja Hrvatske. Izložba se također usredotočila na značaj i ulogu obitelji Zrinskih i Frankopana u povijesti i kulturi, a „posebna je pažnja posvećena posjedima tih velikaša.“²²² Uvodni prilog katalogu izložbe članak *Zrinsko-frankopanska zavjera (1664-1671.)* napisao je Josip Adamček.²²³ Drugo djelo koje je nastalo povodom obljetnice, *Navik on živi ki zgine pošteno – povjesnica Zrinskih i Frankopana, deset povijesnih gradova* Tomislava Đurića i Dragutina Feletara,²²⁴ tiskano je povodom organizacije *Karavane putovima Zrinskih i Frankopana*. Djelo je bilo namijenjeno upravo suradnicima te karavane, no ubrzo se pristupilo njegovom ponovnom izdavanju. U knjižicu su uključeni i ulomci iz Kumičićeva djela. Knjižica donosi osnovne informacije o Zrinskim i Frankopanima, a o uroti se govori kao „simbolu dugostoljetnog otpora, opstanka i života našega naroda na ovom tlu.“ Ona je „metafora stradanja hrvatskog naroda u borbi za slobodu i samosvojnost.“²²⁵

Za potrebe proslave obljetnice Hrvatsko narodno kazalište naručilo je i dramu s tematikom urote. Nju je pod nazivom *Navik on živi ki zgine pošteno* napisao Ivan Raos, a u njoj se pažnja posvećuje herojstvu Zrinskog i Frankopana.²²⁶ Drama zapravo interpretacijom urote

²¹⁸ BLAŽEVIĆ I COHA 2008: 108.

²¹⁹ MIJATOVIĆ 1999: 156-157.

²²⁰ MIJATOVIĆ 1999: 155-156.

²²¹ ŠIDAK 1972: 19-20.

²²² PANDŽIĆ I KRUIHEK 1971: 3.

²²³ ADAMČEK 1971: 5-14.

²²⁴ Za ovaj rad korišteno je peto izdanje iz 1997. godine. U *Predgovoru* je istaknuto kako je prva tri izdanja tiskalo Kulturno prosvjetno društvo „Zrinski“ u Čakovcu 1971. godine, a četvrto je tiskao „Mali Princ“ iz Koprivnice 1991. godine. Djelo je sveukupno tiskano u 18 tisuća primjeraka, a u petom izdanju autori navode kako knjižica govori o „herojskim zbivanjima iz hrvatske povijesti, koja su u prijašnjem realsocijalističkom sustavu sustavno prešućivana i zatirana iz svijesti našega naroda, pogotovo mladeži.“ ĐURIĆ I FELETAR 1997: 5-6.

²²⁵ ĐURIĆ I FELETAR 1997: 5-6.

²²⁶ BLAŽEVIĆ I COHA 2008: 109.

kritizira postojeći režim te se tako implicitno povlači paralela između položaja hrvatskog naroda u 17. stoljeću s njegovim suvremenim položajem. Istim načelom vodio se i Virgil Kurbel, autor povijesnog romana *Hrvatska nad ponorima*, prvog romana koji je objavljen nakon slavnog Kumičićeva prethodnika, koji je također izdan povodom obljetnice.²²⁷ Roman je napisan u obliku povijesne reportaže s fokusom na samoj uroti i događajima koji su je definirali. Opisivanjem događaja autor upozorava na nužnost stalnih borbi za hrvatsku državnost što se nije promijenilo u tristo godina.²²⁸ Njegov je cilj poznatom povijesnom temom ukazati na iskorištavanje Hrvata u Jugoslaviji. Tako su i u Kurbelovu romanu „Zrinski i Frankopan počeli slutiti da su saveznike tražili na krivim mjestima, shvaćajući da snaga ipak leži u hrvatskom narodu.“²²⁹

Tijekom devedesetih godina prošloga stoljeća u književnosti se nastavilo pisati o Zrinskom i Frankopanu,²³⁰ a iz razdoblja s početka 21. stoljeća važno je spomenuti i roman Višnje Stahuljak *Zlatna vuga* koji ne pripada žanru klasičnog povijesnog romana već je „njegova povijesnost izražena prije svega vremenskim kontekstom.“²³¹ Priča o samoj uroti je u pozadini događanja, no u prvom planu su posljedice koje je ona ostavila na živote običnih ljudi.²³² Jedno od najnovijih djela koje se dotiče tematike urote je *Gangabanga* Ivana Vidića iz 2006. godine u kojem on „pokušava radikalno deheroizirati dvojicu urotnika.“²³³ Autor se navedenih događaja dotiče samo jednom rečenicom i to u negativnom kontekstu. Ne navode se ni imena urotnika ni samoga događaja već su oni samo usput spomenuti, premda je riječ o događaju koji se smatra važnim za hrvatsku povijest.²³⁴

5.2. Zrinski i Frankopani u suvremenoj historiografiji

Nakon 1989. godine u povijesne narative počinje se vraćati veličanje pripadnika plemstva te boraca protiv Osmanlija. Te tendencije su se intenzivirale s odmicanjem hrvatske historiografije od socijalističke ideologije čime se prestala posvećivati pažnja seljaštvu i kmetovima.²³⁵ Godina 1991. ponovno je bila znakovita te se u okviru burnih događanja te

²²⁷ BLAŽEVIĆ I COHA 2008: 110.

²²⁸ LONČAREVIĆ 2016: 612.

²²⁹ LONČAREVIĆ 2016: 606.

²³⁰ Primjerice 1993. godine nastala je drama *Katarina Zrinska od Frankopana* Vladimira Stojsavljevića koji ističe ponovnu žrtvu i nesreću naroda „u kontekstu aluzija na Domovinski rat.“ S druge strane Ljerka Damjanov-Pintar u povijesno-obiteljskom romanu *Legenda i zbilja* stavlja fokus na ulogu žena, odnosno Katarine i Jelene Zrinske i njihov doživljaj urote: BLAŽEVIĆ I COHA 2008: 110 i 112.

²³¹ LONČAREVIĆ 2016: 608.

²³² LONČAREVIĆ 2016: 608-609.

²³³ BLAŽEVIĆ I COHA 2008: 112-113.

²³⁴ BLAŽEVIĆ I COHA 2008: 113.

²³⁵ DESPOT 2017: 65.

godine obilježavala i 320. obljetnica urote. Slične aktivnosti koje su se organizirale povodom tristote obljetnice organizirane su i povodom tristo dvadesete obljetnice te su ponovno održavana predavanja, skupovi, svečanosti i priredbe diljem države.²³⁶ Tako je i spomenuta knjižica *Navik on živi ki zgine pošteno* ponovno izdana i 1991. godine jer je ona, navode autori, posebice u kontekstu događanja s početka devedesetih godina „dokument jednog napaćenog vremena – ne samo u povijesnom nego li i u suvremenom smislu.“²³⁷

Povodom obljetnice izašlo je i prvo izdanje velike monografije *Urota zrinsko-frankopanska* autora Anđelka Mijatovića, da bi 1999. bilo objavljeno i drugo izdanje.²³⁸ Svoju detaljnu interpretaciju urote, „jednog od najprelomnijih trenutaka u povijesti hrvatskoga naroda,“²³⁹ Mijatović je potkrijepio citatima iz izvorne građe o događajima o kojima je pisao, ali nisu rijetki ni citati iz drugih značajnih djela o Zrinskome i Frankopanu.²⁴⁰ Djelo je obogaćeno i raznim slikovnim prikazima, a na kraju djela autor je sakupio i objavio razne *Povjesnice* odnosno *Prigodnice* koje se tiču teme urote. Riječ je zapravo o narodnim pjesmama i pjesmama koje su nastale o uroti.²⁴¹ Tako je konačno izašla nova, znanstveno utemeljena monografija, dopunjena novih saznanjima do kojih je došlo od objave *Posljednjih Zrinskih i Frankopana*, čiju je potrebu istaknuo Jaroslav Šidak još početkom sedamdesetih godina prošloga stoljeća.²⁴²

Već u uvodu monografije Mijatović ističe i problematiku imenovanja tog događaja koji se obično u historiografiji i literaturi naziva *zrinsko-frankopanskom urotom*. Prema Mijatoviću „nazivi urota, urotnici i zavjerenici“ nisu primjereni nazivi za događaj u kojem su nestale dvije hrvatske plemićke obitelji koje su imale veliku ulogu u hrvatskoj povijesti te čije se ime pokušavalo ocrniti, već su to nazivi koje je nametnuo Beč. On ističe kako bi neki drugi nazivi bili primjereniji.²⁴³ Upravo se to dogodilo u okviru nastave povijesti i u udžbeničkoj historiografiji. Sredinom devedesetih godina prošloga stoljeća o imenovanju urote oglasila se i Agneza Szabo koja se zalagala za preimenovanje *urote* u *otpor* što je na koncu i prihvaćeno. Szabo je naglašavala kako „oni nisu bili urotnici nego branitelji državno pravnoga individualiteta hrvatskog kraljevstva, a upravo državno pravni individualitet hrvatskog

²³⁶ MIJATOVIĆ 1999: 158-159.

²³⁷ ĐURIĆ I FELETAR 1997: 5.

²³⁸ Za potrebe ovoga rada korišteno je drugo izdanje iz 1999. godine.

²³⁹ MIJATOVIĆ 1999: 163.

²⁴⁰ MIJATOVIĆ 1999: 116-117 i 118-120.

²⁴¹ MIJATOVIĆ 1999: 245-246.

²⁴² ŠIDAK 1972: 20.

²⁴³ MIJATOVIĆ 1999: 5.

kraljevstva u ovome programu predstavlja okosnicu oko koje se odvija sva povijesna naracija i događaj Hrvatske kroz stoljeća.²⁴⁴ Za promjenu naziva urote zalagao se i Miroslav Kurelac te se zahvaljujući njegovim sugestijama u historiografiji počeo koristiti naziv *Otpor hrvatskih i ugarskih velikaša bečkom centralizmu*.²⁴⁵

Važno je napomenuti kako je unazad nekoliko godina izašao velik broj članaka koji se bavi problematikom zrinško-frankopanske urote, a dio ih je korišten i u ovome radu. Oni se ne bave samo interpretacijama događaja koji su se dogodili, već istražuju i načine na koje je urote reprezentirana u raznim djelima te utjecaj kulta Zrinskih i Frankopana na hrvatsku povijest i književnost. U nastavku će biti navedeni samo neki od članaka jer ih zbog njihova broja nije moguće obuhvatiti sve u okviru ovoga rada.²⁴⁶ U članku iz 2008. godine *Zrinski i Frankopani – strategije i modeli heroizacije u književnom diskursu* Zrinka Blažević i Suzana Coha analiziraju herojski kult Nikole Šubića Zrinskog, Nikole VII. te Petra Zrinskog i „njegovog neizbježnog herojskog parnjaka“²⁴⁷ Frana Krste Frankopana posvećujući pažnju reprezentacijama navedenih kultova u književnim djelima te njihovoj instrumentalizaciji u političke svrhe. Važno je istaknuti zaključak kojeg su autorice iznijele: identitet Zrinskih i Frankopana se „konstantno (re)konstruirao ostajući otvorenim za različita ideološka punjenja. Oni su se mogli konfrontirati ili koalirati s raznim Drugima – Turcima, Mađarima, Austrijancima ili Srbima itd.; mogli su se identificirati sa zapadnjacima ili s balkancima.“²⁴⁸

Važno je napomenuti kako su se problematike urote dotaknuli i autori koji su se bavili istraživanjem udžbenika kao što su Petrungaro, Koren i Agičić te Jelavich, no Zrinskom i Frankopanu u okviru njihova istraživanja u najboljem je slučaju posvećen tek jedan odlomak. To i nije čudno s obzirom na opseg i tematski fokus istraživanja navedenih autora koji su imali i drugačija istraživačka pitanja i ciljeve.²⁴⁹ Najdetaljnije se, doduše, urote u udžbenicima dotaknuo Hrvoje Matković u članku *Zrinsko-frankopanska urota u starijoj i novijoj udžbeničkoj*

²⁴⁴ Ulogu Agneze Szabo u definiranju termina za taj događaj istaknuli su u sklopu svojih istraživanja udžbeničke historiografije Snježana Koren, Damir Agičić i Magdalena Najbar-Agičić. Citirano prema: KOREN 2007: 275.

²⁴⁵ BENE, LADIĆ I HAUSNER 2012: 9.

²⁴⁶ Hrvoje Lončarević u članku *Zrinsko-frankopanska urota u hrvatskom romanu* analizira prikaz urote u tri hrvatska romana – Kumičićevom, Kurbelom i onom Višnje Stahuljak. Igor Despot autor je članka *Kultura sjećanja na primjeru opsade Sigeta i seljačke bune* te piše o nastanku i reprezentaciji kulta o Nikoli Šubiću Zrinskom, no dotiče se i teme urote u okviru isticanja herojstva hrvatskih plemića. Marijana Ivić pisala je o Katarininim molitvama te njihovim uklapanjima u Kumičićev roman, ali i ostalim književnim djelima s tematikom urote.

²⁴⁷ BLAŽEVIĆ I COHA 2008: 113.

²⁴⁸ BLAŽEVIĆ I COHA 2008: 114.

²⁴⁹ Petrungaro u svojem djelu *Pisati povijest iznova* spominje urotu u okviru kontroverznih tema hrvatske prošlosti: PETRUNGARO 2009: 30.

Koren ističe kako se u analizi udžbenika mogu pronaći dvije skupine boraca odnosno borci za domovinu i borci za bolji život. U kontekstu prve skupine ističe i Zrinskog i Frankopana: KOREN 2007: 254.

literaturi objavljenom 1991. godine. Međutim, važno je napomenuti kako u trenutku nastanka ovoga članka nije bio riješen ni problem metodologije analize udžbenika.²⁵⁰ Matković se osvrnuo na opseg teksta koji je bio posvećen zrinsko frankopanskoj uroti, prikladnosti formulacija kojima je ona opisivana te autorovom pristupu uroti i njegovoj interpretaciji. Međutim, upozorava i na raspravu u historiografiji o uroti do koje je došlo polovicom prošlog stoljeća.²⁵¹ Važno je i njegovo opažanje o isključivo političkom značaju urote koji se zadržao do nastanka prvih interpretacija nakon osnutka socijalističke Jugoslavije kada se pažnja počinje pridavati i gospodarskim i ekonomskim čimbenicima.²⁵²

Unazad nekoliko godina zbog kompleksnosti zrinsko-frankopanskog kulta uočila se potreba i važnost suradnje između mađarskih i hrvatskih znanstvenika koji se bave proučavanjem kulta Zrinskih te zrinsko-frankopanskom urotom.²⁵³ Takva suradnja u prošlosti je bila onemogućena zbog međusobnog suprotstavljanja hrvatskih i mađarskih nacionalizama te su se Zrinski proučavali u okviru vlastitih nacionalnih povijesti. No, uočilo se da su Zrinski povezivali ta dva naroda na više razina, od političkih interesa do kulturnih.²⁵⁴ Tako su se unazad nekoliko godina znanstvenici zainteresirali i za proučavanje suradnje braće Nikole VII. i Petra Zrinskog te njihove uloge kao posrednika i prevoditelja između Hrvatske i Mađarske odnosno između sredozemne i srednjoeuropske kulture. Prema tome, uočila se nužnost da se najnovija istraživanja usredotoče na istraživanje Zrinskih u regionalnom i europskom kontekstu, ali i važnost primjene interdisciplinarnog pristupa proučavanju te teme.²⁵⁵ Međutim, to je s druge strane ukazalo na problematiku samog identiteta Zrinskih koji se često (re)definirao.²⁵⁶

Prva suradnja mađarskih i hrvatskih znanstvenika uspostavljena je prilikom istraživanja knjižnice Zrinskih u Zagrebu da bi se međusobni dijalozi nastavili i organiziranjem različitih međunarodnih konferencija u sklopu kojih su objavljivani i zbornici radova, kao što je primjerice zbornik *Zrinski i Europa* 2000. godine, odnosno knjiga *The Zrinyi Family in the Croatian and Hungarian History* 2007. godine.²⁵⁷ Povodom 350. godišnjice objave *Adriai tengernek Syrenaia* 2002. godine *Mađarsko društvo za povijest književnosti* organiziralo je konferenciju o Zrinskima. Na njoj je dio svojega istraživanja, koje je kasnije uklopljeno u zbirku

²⁵⁰ Više o razvoju metodologije analize udžbenika: poglavlje 4.1. *Udžbenici povijesti kao povijesni izvori*.

²⁵¹ MATKOVIĆ 1991: 105.

²⁵² MATKOVIĆ 1991: 106.

²⁵³ HAUSNER 2016: 19.

²⁵⁴ BENE, LADIĆ I HAUSNER 2012: 8.

²⁵⁵ HAUSNER 2016: 19-21.

²⁵⁶ HAUSNER 2016: 15.

²⁵⁷ HAUSNER 2016: 19-21.

Tragom Zrinskih, predstavila i Judit Zagorec-Csuka. Autorica se prvenstveno posvetila problemu identiteta Zrinskih.²⁵⁸ Godine 2009. održan je međunarodni skup *Susreti dviju kultura - obitelj Zrinski u hrvatskoj i mađarskoj povijesti* koji ističe važnost interdisciplinarnog pristupa navedenoj temi, ali teži i upoznavanju hrvatskih čitatelja s rezultatima mađarskih istraživača. Većina radova predstavljenih na skupu objavljena je u istoimenom zborniku 2012. godine.²⁵⁹

Na koncu, važno je spomenuti jedno od najnovijih historiografskih djela koje doduše nije nastalo u hrvatskoj već mađarskoj historiografiji te se ne dotiče izričito urote, barem ne u njenoj kasnijoj fazi, već se usredotočuje na lik i djelo Nikole VII. Zrinskog. Riječ je o *Zrinyi Album* objavljenom 2016. godine. Djelo je objavljeno povodom 350. obljetnice smrti Nikole VII. i 450. obljetnice pada Sigeta te su autori tom prilikom odlučili odati počast Nikoli VII. objavom njegova *Albuma*.²⁶⁰ Jedna od glavnih ideja autora bila je i da se prikaže kako je nekada zajednička hrvatsko-mađarska historiografska tradicija o Zrinskima razdvojena u dva odvojena, nerijetko i suprotstavljena nacionalna narativa.²⁶¹ Nikola VII. je, na neki način, u hrvatskoj historiografiji ostao u sjeni Petra Zrinskoga i Frana Krste Frankopana, premda je prepoznat kao jedan od začetnika urote čijom smrću je pokret mnogo izgubio i koja je uvelike utjecala na konačni ishod pokreta.²⁶² Kult Nikole Zrinskog svakako je prisutan i u Hrvatskoj, no on je daleko popularniji u Mađarskoj, dok je u Hrvatskoj poznatiji i zastupljeniji kult Petra Zrinskog koji se najčešće spominje zajedno s Frankopanom.²⁶³ Time se ponovno zadire u pitanje identiteta Zrinskih koje je bilo aktualno pitanje i na navedenim susretima i konferencijama.

²⁵⁸ ZAGOREC-CSUKA 2009: 6.

²⁵⁹ BENE, LADIĆ I HAUSNER 2012: 8 i 12. Zbornik je nastao po uzoru na mađarski zbornik *Junačka galeriju: Zrinski u mađarskoj i hrvatskoj povijesti* u kojem su bili objavljeni i radovi hrvatskih autora: BENE, LADIĆ I HAUSNER 2012: 11.

²⁶⁰ Naime, 1587. godine u Wittenbergu je objavljen *Zrinyi Album* sa slikama, poviješću i pjesmama o Nikoli Sigetskom s ciljem odavanja počasti heroju protuturskog otpora kako bi on ostao upamćen. Po uzoru na to djelo, autori su odlučili odati počast i Nikoli VII. te, kao ni u *Albumu* iz Wittenberga, događaji nisu poredani kronološki nego tematski, a sadržavaju radove istraživača koji su pridonijeli promjeni slike o Zrinskome: HAUSNER 2016: 11.

²⁶¹ HAUSNER 2016: 23.

²⁶² Međutim, unazad nekoliko desetljeća u mađarskoj historiografiji prepoznao se značaj Nikole VII. kao političara, književnika, borca i vojnog stratega zbog čega se on počeo istraživati iz različitih perspektiva i konteksta. Značenje Nikole VII. ističe se već činjenicom kako je njegova biografija izdana u Engleskoj 1664. dok je još bio živ, a i većina kršćanske Europe je pratila njegove borbe protiv Osmanlija. Unatoč tome, važnost Nikole VII. u okviru europske politike sedamnaestog stoljeća je zaboravljena sredinom 19. stoljeća da bi mu pažnju sredinom dvadesetog ponovno posvetio Tibor Klaniczay koji je postavio pitanja aktualna i danas: HAUSNER 2016: 13 i 15.

²⁶³ ZAGOREC-CSUKA 2009: 74.

Zrinski su bili „junaci dvaju naroda i dviju domovina.“²⁶⁴ U političkom smislu, oni su se izjašnjavali i kao Hrvati i kao Mađari.²⁶⁵ Međutim, s podjelom njihovih posjeda, braća su zapravo međusobno podijelila jezičnu i kulturnu domenu na ugarsku i hrvatsku, između kojih su kasnije održavali komunikaciju.²⁶⁶ Tako je Nikola VII. više naginjao mađarskom identitetu, dok je Petar njegovao svoj hrvatski identitet pa je i sa suprugom Katarinom razgovarao upravo hrvatskim jezikom. Dok je Nikola pisao svoja djela na mađarskom jeziku, Petar ih je prevodio na hrvatski. No, dvojnost njihovog identiteta podrazumijevala je i ispreplitanje zajedničkih pitanja važnih za hrvatski i mađarski narod.²⁶⁷ U zborniku *Susreti dviju kultura* koristi se izraz „simbiotski identitet“ jer je istaknuto kako su dva identiteta imala svojih dodirnih točaka, ali su se i međusobno razlikovala. Osim toga, identiteti Zrinskih nadilazili su tzv. nacionalne granice te oni „i danas predstavljaju veliki izazov zato što daju priliku za doživljavanje i razumijevanje međuodnosa identiteta i alteriteta, istosti i različitosti.“²⁶⁸

²⁶⁴ BENE, LADIĆ I HAUSNER 2012: 7.

²⁶⁵ Oni su odrastali u višejezičnom okruženju te su se aktivno koristili ne samo mađarskim i hrvatskim jezikom, već i latinskim, njemačkim i talijanskim. Generacijama su ženili pripadnice mađarskog, hrvatskog, mletačkog itd. plemstva te je tako i Nikolina i Petrova majka bila pripadnica ugarskog plemstva. Prema tome bi njihov materinji jezik mogao biti upravo mađarski jer je i njihov otac oporuku napisao na mađarskom jeziku. No, njihovo podrijetlo je bilo hrvatsko: BENE 2016: 29.

²⁶⁶ BENE 2016: 31.

²⁶⁷ ZAGOREC–CSUKA 2009: 54 i 61-62.

²⁶⁸ BENE, LADIĆ I HAUSNER 2012: 10.

6. Analiza prikaza zrinsko-frankopanske urote u udžbenicima povijesti

*Historija se nikada ne piše zbog sebe same; ona je uvijek za nekoga.*²⁶⁹

6.1. Poučavanje o zrinsko-frankopanskoj uroti

S obzirom na prije navedene promjene do kojih je došlo u obrazovnom sustavu u razdoblju od 1918. do danas, jasno je kako se tema o uroti nije uvijek poučavala u istom razredu, već su se i na tom području događale određene promjene. Za vrijeme Kraljevine Jugoslavije o zrinsko-frankopanskoj uroti poučavalo se u 4. razredu osnovne škole, a takav je slučaj bio i u prvim godinama Federativne Narodne Republike Jugoslavije.²⁷⁰ Što se tiče srednjih škola, u gimnazijama su učenici o događajima iz urote učili u 3. razredu te ponovno u 8. razredu s obzirom na to da je predmet povijesti u završnim razredima gimnazija bio posvećen ponavljanju vlastite povijesti od najranijih do najsuvremenijih događanja.²⁷¹

Prve promjene uočljive su u *Nastavnom planu i programu* iz 1946. godine koji je predvidio tematiku urote u šestom razredu, dok je detaljnijim planovima iz 1948. godine propisana obrada te teme u 2. razredu osnovnih škola, 6. razredu viših razreda osnovne odnosno u sedmogodišnjim školama te u 2. razredu gimnazije. Međutim, u višim razredima gimnazije o uroti se ponovno poučavalo u 6. te 8. razredu.²⁷² Godine 1951., s uvođenjem osnovnog osmogodišnjeg obrazovanja, tema o uroti prebačena je u 7. razred osmogodišnje škole i 3. razred gimnazije.²⁷³ Do sljedeće promjene došlo je 1972. godine te se od tada, pa sve do danas ta tema poučava krajem 6. razreda osnovne škole.²⁷⁴ Situacija je malo složenija sa srednjim školama koje su, kao što je već rečeno, reorganizirane 1974. godine. Tako se nastavnim planovima i programima predvidjelo unutar koje cjeline će se poučavati tema te koliko će vremena biti posvećeno nastavnoj cjelini, no nije navedeno u kojim razredima će se poučavati sama tema.²⁷⁵ Danas se zrinsko-frankopanska urota poučava u 3. razredu gimnazije te u prvom razredu srednjih strukovnih škola, kako onih trogodišnjih tako i četverogodišnjih.²⁷⁶

²⁶⁹ JENKINS 2008: 34.

²⁷⁰ *Nastavni program* 1926: 13, *Nastavni plan i program* 1944: 14.

²⁷¹ *Nastavni plan i program* 1945: 39 i 46-47.

²⁷² *Nastavni plan i program* 1946: 9, *Nastavni plan i program* 1948a: 24, *Nastavni plan i program* 1948b: 19, *Nastavni plan i program* 1948c: 73, 84 i 99.

²⁷³ *Nastavni plan i program* 1951: 67, *Osnovna škola* 1964: 116.

²⁷⁴ *Naša osnovna škola* 1972: 139, *Okvirni nastavni plan i program* 1995: 85, *Nastavni plan i program* 2006: 286-287.

²⁷⁵ *Osnove nastavnog plana i programa* 1974: 74-75.

²⁷⁶ *Nastavni programi za gimnazije* 1994: 122, *Okvirni nastavni programi* 1997: 40 i 48.

6.2. Čitanke i povijesne čitanke o zrinsko-frankopanskoj uroti

Zbog specifičnih atribucija čitanke i povijesnih čitanke njih se ne može proučavati zajedno s udžbenicima već zasebno. Riječ je o tome da tekstove u čitankama nisu pisali sami autori već su oni ili u potpunosti preuzeli tekstove iz nekih drugih izvora ili su ih preuzeli te djelomično preradili. Važno je napomenuti kako su analizirane čitanke u razdoblju od 1922. do 2004. te da je broj čitanke mnogo manji od broja sačuvanih udžbenika. Sljedeća razlika između čitanke i udžbenika jest podjela nastavnih sadržaja - tekstovi u čitankama nisu podijeljeni u nastavne cjeline već se naslovi samo nabrajaju jedan iza drugoga. Naravno, postoji i nekoliko iznimaka.²⁷⁷ Najzastupljenija tema u čitankama jest svakako smrt Zrinskoga i Frankopana, njihovi posljednji oproštaji te pljačka imanja, uz što su vezani i sami naslovi u većini čitanke. Jedan od najzastupljenijih naslova jest i *Urotnici Petar Zrinski i Fran Krsto Frankopan*.²⁷⁸ Čitanke i povijesne čitanke unutar kojih se nalaze tekstovi o zrinsko-frankopanskoj uroti mogu se podijeliti u dvije velike skupine:

- ❖ čitanke u kojima je reproducirana izvorna građa o uroti i
- ❖ čitanke koje navode ulomke iz drugih djela o uroti.

S obzirom na to da čitanke iz prve skupine donose izvorne reprodukcije, za ovu analizu su zanimljivije čitanke iz druge skupine u kojima su autori ponekad i djelomično prerađivali tekstove.

Što se tiče preuzimanja izvorne građe, u čitankama se najčešće navode uvjeti Petra Zrinskog sultanu i Beču, posljednja pisma urotnika njihovim suprugama te *Zavjernica velikaša*.²⁷⁹ Autori novijih čitanke skloniji su reprodukciji izvorne građe nego preuzimanju odlomaka iz drugih djela o uroti. Zanimljivo je kako je jedina čitanke koja je donijela i izvornu građu i interpretaciju urote iz nekog drugog djela ona Kampuševa i Makekova iz 1993. godine, a Jaroslav Šidak je prvi, uzevši u obzir analizirane čitanke, koji je u čitanku uklopio izvornu građu posluživši se građom koju je objavio Rački. Šidakove tekstove kasnije su preuzeli Žeželj te Budak i Posavec, a reprodukcija originalne građe preuzimala se i iz Srkuljevih *Izvora*, zatim

²⁷⁷ Naslovi nastavnih tema navode se u tri čitanke, odnosno u čitanki Olge Salzer iz 1963. godine u kojoj cjelina nosi naziv *Pod vlašću Habsburgovaca*, zatim u Žeželjevoj iz 1970. s naslovom *Južnoslavenski narodi u doba opadanja Turske i uspona Habsburgovaca* te u čitanki Makeka i Kampuša iz 1993. godine gdje se naziva *Novi vijek od XVI. do kraja XVIII. stoljeća*.

²⁷⁸ U *Prilogu 2.* nalazi se tablica s prikazom naziva nastavnih jedinica o zrinsko-frankopanskoj uroti, tekstovima koji su korišteni u čitankama te izvorima iz kojih su preuzeti, a koja je napravljena prema čitankama i udžbenicima uključenima u ovu analizu. Popis navedenih čitanke i udžbenika nalazi se u *Bibliografiji*.

²⁷⁹ PETRIĆ I RAVENČIĆ 2004: 168-172, POSAVEC I BUDAK 1997: 74-75, KAMPUŠ I MAKEK 1993: 108-109, ŠIDAK 1952: 142-146, ŽEŽELJ 1970: 182-184.

Izvora za hrvatsku povijest Nade Klaić, *Posljednjih Zrinskih i Frankopana* itd. Šidakova čitanka ističe se zbog toga što ona jedina naglašava ulogu Zrinskoga – *Urota Petra Zrinskoga*, dok sve ostale u naslovu govore o obojici urotnika. Jednako tako češće se reproducira pismo Petra Zrinskog supruzi Katarini negoli pismo Franje Krsta Frankopana supruzi Juliji, točnije Frankopanovo se nalazi samo u jednoj čitanki, dok je Petrovo gotovo u svima (koje donose izvore).²⁸⁰ Citiranje izvorne građe prisutno je i u Jakićevoj čitanki, međutim u manjoj mjeri, a citati su preuzeti od Smičiklasa. Osim toga, Jakićeva čitanka nalazi se u sklopu udžbenika.²⁸¹

Što se tiče preuzimanja interpretacija iz drugih djela o uroti, najčešće su se preuzimali ulomci iz Kumičićevog romana *Urota zrinsko-frankopanska* te ulomci iz Šidakovih *Posljednjih Zrinskih i Frankopana na braniku domovine*, a rjeđe iz Smičiklasove *Poviesti Hrvatske* te narodne poslovice i pjesme.²⁸² Tako i jedini autor čitanki obuhvaćen u ovome radu, Sigismund Čajkovac, u svojim čitankama za četvrte razrede osnovnih škola iz 1925. i 1926. donosi ulomak iz Kumičićeva romana, ali i stihove pjesme Augusta Harambašića te citate Zrinskog i Frankopana. Razlika između dviju čitanki može se pronaći samo u pogledu Harambašićeve pjesme jer je u raniju čitanku uklopljeno samo pola zadnje strofe odnosno četiri stiha u kojima se naglašava domoljublje Zrinskoga i Frankopana („*O, tko svoju zemlju ljubi,/I tko ne će biti rob,/ Tomu krvnik glavu rubi,/ Taj u hladan pada grob.*“²⁸³), da bi u kasnijoj broj stihova bio povećan na osam, odnosno prepisana je cijela zadnja strofa. Tako su dodani i stihovi koji govore o „mučenicima“ i otporu („*Pojmo slavu mučenika,/ Što se nisu dali strt,/ Već su rado spram silnika/ I u samu pošli smrt!*“).²⁸⁴

Veće su razlike, s druge strane, uočljive između tih čitanki i one iz 1953. godine, premda sve donose isti Kumičićev ulomak.²⁸⁵ Osim što je tekst u čitanki iz 1926. sažetiji, u njemu se uz imena Frankopana i Zrinskoga često spominje i riječ „mučenici,“ čega u tekstu iz 1953. nema. Iz nje se također može iščitati pozitivan stav prema uroti i važnost da se upamti žrtva koju su podnijeli Zrinski i Frankopan za svoju domovinu. Međutim, njih se naziva samo *knezovima*, a ne govori se o njihovom mučeništvu. U usporedbi s originalnim Kumičićevim tekstom²⁸⁶ može se uočiti kako su autori iz 1953. godine prepisali navedeni tekst, dok ga je Čajkovac u manjoj mjeri izmijenio i skratio, počevši od prve rečenice kojoj je Čajkovac dodao

²⁸⁰ Vidi *Prilog 2*.

²⁸¹ JAKIĆ 1941: 149-153.

²⁸² Vidi *Prilog 2*.

²⁸³ ČAJKOVAC 1925: 221.

²⁸⁴ ČAJKOVAC 1926: 191.

²⁸⁵ ČAJKOVAC 1925: 219-221, ČAJKOVAC 1926: 189-191, BUKŠA I NIKOLIĆ 1953: 124-126.

²⁸⁶ KUMIČIĆ (19--): 412-414.

drugačiji početak: „Dan prije smrti smaknuća naših mučenika t.j. 29. travnja 1671., oko devetog sata...“²⁸⁷ Jednako tako, u posljednjoj je rečenici Čajkovac ponovno naglasio mučeništvo: „a naši se mučenici još jednom pozdrave pogledom, u kojem bijahu njihove duše.“²⁸⁸ Čajkovac, za razliku od Bukše i Nikolića, više pažnje posvećuje mučeništvu Zrinskog i Frankopana te njihovom međusobnom odnosu. Stoga je iz ulomka izostavio ostale opise, no ostavio je dijalog te ističe njihovu hrabrost i žrtvu. Zanimljivo je kako je skratio i rečenice koje su posvećene inzistiranju Zrinskog i Frankopana da govore hrvatskim jezikom, premda su više puta bili na to upozoravani. Čajkovac je izbacio i imena carskog povjerenika i kapetana te navodi samo titule bez imena čime se na neki način ističu imena Zrinskog i Frankopana. Naime, to su jedina imena koja se spominju kako bi ih se individualiziralo, dok su ostale osobe svedene tek na anonimne funkcije.

U svim čitankama čiji su autori Kampuš i Makek²⁸⁹ nalazi se isti tekst *Urotnici Petar Zrinski i Fran Krsto Frankopan* koji su autori sastavili prema Šišićevom tekstu *Posljednji Zrinski i Frankopani na braniku domovine*. Tekst je u velikoj mjeri skraćen i prepričan - od teksta koji se nalazi na više od dvadesetak stranica nastale su 2 stranice teksta.²⁹⁰ Važno je napomenuti kako se u njihovoj prvoj čitanki iz 1974. te u ponovnom izdanju iz 1977. nalazio i ulomak pod nazivom *Smrt Nikole Zrinskoga* te je to jedina čitanka koja je obuhvatila i lik Nikole Zrinskoga, izuzev one suvremene iz 2004. godine. Autori nisu izričito naznačili odakle je tekst preuzet pa nije moguće usporediti ga s originalom.²⁹¹ Međutim, u kasnijim čitankama dvojice autora taj je ulomak izostavljen. Osim toga, tekst navedene čitanke je i najopsežniji. Kasnije je bio skraćen te je u tom obliku uklopljen u ostale čitanke. Izbačene su pojedine opisne rečenice, koje su dodatno pojačavale prvobitni snažan protuaustrijski stav te koje govore o neispunjenim

²⁸⁷ Citirano prema: ČAJKOVAC 1926: 189. U originalu: „Oko devetog sata prije podne (...):“ KUMIČIĆ (19--): 412.

No, ranije Kumičić spominje *mučeništvo* u dijalogu Petra Zrinskoga i svećenika: „(...) da će naše duše poletjet sa stratišta u svjetlu vojsku mučenika jer znam da ćemo i mi poginuti mučeničkom smrti:“ KUMIČIĆ (19--): 412.

²⁸⁸ Citirano prema: ČAJKOVAC 1926: 191. U originalu: „Još se jednom pozdrave pogledom u kojem bijahu njihove duše:“ KUMIČIĆ (19--): 413.

²⁸⁹ KAMPUŠ I MAKEK 1974: 99-101, KAMPUŠ I MAKEK 1977: 99-101, KAMPUŠ I MAKEK 1988: 132-134, KAMPUŠ I MAKEK 1985: 132-134, KAMPUŠ I MAKEK, 1993: 110-111.

²⁹⁰ ŠIŠIĆ 1908: 76-98. Međutim, Makek i Kampuš imaju 4 podnaslova u svom tekstu o uroti te se za posljednja tri podnaslova mogu pronaći izvori u Šidaku. No, za prvi dio autori nažalost nisu izričito naznačili odakle su preuzeli ulomak. Riječ je o ulomku u kojem se navodi razgovor između Petra Zrinskoga i kapetana Bukovačkog u kojem Zrinski govori: „(...) sve što ću ti reći moraš zapamtiti. Naš najveći neprijatelj je bečki dvor. Francuzi su nas prevarili. Preostaju dakle Turci. Ti ćeš otići sultanu i u moje ime izjaviti da će mu se pokoriti Hrvatska i Ugarska i plaćati mu godišnji danas od 12 000 talira. Ja ću vladati tim zemljama i priznavati njegovo vrhovništvo. Podsjeti ga da su to Turci nekoć nudili mom pradjedu Nikoli. No on je još više vjerovao Habsburgovcima. U borbi protiv Nijemaca očekujem pomoć budimskog paše, a po potrebi računam i na čitavu tursku vojsku. Beč će zadrhtati pred Hrvatima i Mađarima:“ KAMPUŠ I MAKEK 1988: 132-134.

²⁹¹ KAMPUŠ I MAKEK 1974: 97-99, PETRIĆ I RAVENČIĆ 2004: 168-171.

obećanjima. Primjerice, izbačene su rečenice „slomit ćemo im te ohole šije (Nijemcima),“ i „vjerujući porukama iz Beča, da izbjegnemo sastanak s mrskim Nijemcima, Zrinski i Frankopan krenuli su sami u Beč pouzdavajući se u kraljevu milost.“²⁹² Zanimljiva je i jedna, kasnije izostavljena, umetnuta rečenica koja govori o Katarininom utjecaju na odluke koje je donio Zrinski – „a pod utjecajem svoje žene.“²⁹³ Osim toga, na nekoliko je mjesta promijenjena i terminologija. Dok se u izdanju iz sedamdesetih godina govori o Petru i njegovim „prijateljima,“ u kasnijim izdanjima oni postaju „pomagači.“²⁹⁴

Za razliku od Makeka i Kampuša koji su, može se reći, sami sastavili tekst prema izvorniku, odnosno odabrali koje će rečenice uključiti u čitanku te ih djelomično preformulirali, Živko Jakić i Olga Salzer u svoje su čitanke preuzeli originalne tekstove. Eventualno su izostavljeni manje važni opisi, odnosno tekstovi su djelomično skraćeni te su promijenjene pojedine riječi u skladu s novim jezičnim pravilima. U Jakićevom slučaju, izostavljeni su i dijelovi teksta koji se donose na ostale, mađarske urotnike. Olga Salzer, kao i navedeni dvojac, svoj tekst temelji na Šišiću, dok je Jakić posegnuo za Smičiklasovim tekstom.²⁹⁵

Kada se sagledaju sve čitanke, važno je napomenuti kako su čitanke iz razdoblja Kraljevine Jugoslavije, odnosno one Sigismunda Čajkovca, najviše orijentirane prema veličanju Zrinskih i Frankopana što je vidljivo i iz teksta koji govori o „mučenicima,“ a dojam pojačava i navedena pjesma Augusta Harambašića. Osim toga u tekstu se navodi, iz perspektive Zrinskog i Frankopana: „premda će naše porodice uništiti, živjet će naš narod i znat će zašto su pale naše glave.“²⁹⁶ Apostrofira se i njihov zadnji prkos prema dvoru, odnosno odbijanje razgovora na njemačkom jeziku. U čitanke za četvrte razrede uklopljeni su i citati Zrinskoga odnosno Frankopana. U Frankopanovu slučaju riječ je o izreci *Navik on živi, ki zgine pošteno* koja se često koristi kada je riječ o uroti.²⁹⁷ Sličan je slučaj i sa Čajkovčevom čitankom iz 1922. godine u kojoj se nalazi pjesma iz *Hrvatskog guslara*.²⁹⁸ U njoj se također u velikoj mjeri naglašava junaštvo Zrinskog i Frankopana, „najuglednijih hrvatskih velikaša,“ a posebice Petra Zrinskog, „junaka od junaka, dobrog junaka“ koji je „junački“ nasrtao u boj.²⁹⁹ Frankopan u svom govoru u pjesmi također naglašava da „*koji junak pogine pošteno, / ime mu je po svijetu*

²⁹² KAMPUŠ I MAKEK 1974: 100-101.

²⁹³ KAMPUŠ I MAKEK 1974: 100.

²⁹⁴ KAMPUŠ I MAKEK 1974: 100.

²⁹⁵ JAKIĆ 1941: 149-153, SALZER 1963: 28. Uspoređeno s: ŠIŠIĆ 1908: 97-98, SMIČIKLAS 1879: 183-189.

²⁹⁶ ČAJKOVAC 1926: 190-191.

²⁹⁷ ČAJKOVAC 1926: 191.

²⁹⁸ ČAJKOVAC 1922: 188-192.

²⁹⁹ ČAJKOVAC 1922: 188-189.

slavljeno.³⁰⁰ Osim samih Zrinskih i Frankopana i hrvatski je narod također junački, čak je i car bio tužan zbog urote jer su „Hrvati na glasu junaci:/ Oko im je na smrt naviknulo,/ A desnica spremna za udarce.“ Naglašava se i žrtva Zrinskog i Frankopana za svoju domovinu: „dva junaka,“ borili su se i poginuli „za slobodu i za otadžbinu.“³⁰¹

U Jakićevoj čitanki se, za razliku od ranijih, ne spominje mučeništvo, no treba imati na umu da je originalan tekst nastao 1879. godine zbog čega će biti zanimljivo vidjeti kako o uroti pišu udžbenici tog razdoblja. Međutim, navodi se zasluga Zrinskih, koji su bili „ukras domovine i strah Turcima,“ u borbi protiv Osmanlija: „Dok su Zrinski stražu držali, drugi su mirno spavali, a sada za nagradu savjetuju caru i kralju da nas zatre i uništi.“³⁰² Pažnja se posvećuje i navođenju hrvatskih prava te njihovu kršenju, posebice u pogledu suđenja hrvatskim velikašima kojima se može suditi samo prema hrvatskom zakonu, no „bečka vlada stavi ih pred austrijski sud.“ Također se spominju i prava iz Zlatne bule Andrije II.³⁰³ Frankopanov lik prikazuje se ponekad slabijim od lika Petra Zrinskoga, jer dok Petar „šutke“ prima osudu, Frankopan „moljaka“ odgodu: „premlad je i posljednji od svoga roda.“ Jednako tako, Zrinski i Frankopan su tek pred samo smaknuće obaviješteni o oprost u sjećanje ruku odnosno željelo ih se držati u neizvjesnosti do kraja.³⁰⁴ U toj je čitanki pak, u odnosu na ostale analizirane, najnegativniji stav prema grofu Erdödyju, „krvnom neprijatelju Zrinskoga,“ koji ih je želio izdati caru.³⁰⁵

U čitankama iz druge polovice 20. stoljeća Zrinski i Frankopan se spominju samo kao „urotnici“ i „nezadovoljnici,“ dok junaštvo i mučeništvo nisu naglašeni. Štoviše, u Salzerinoj čitanki nisu zastupljeni opisi Zrinskog i Frankopana, a ne navode se ni njihove titule, već samo imena. S druge strane, ističe se „nestrpljivost“ Zrinskoga te njegova „ogorčenost.“³⁰⁶ Međutim, te čitanke su više nabijene protuaustrijskim duhom negoli je to slučaj s ranijim tekstovima koji su također orijentirani protuaustrijski, no to nije toliko snažno izraženo koliko navedena „žrtva“ Frankopana i Zrinskoga. Hrvati, ali i sam Zrinski, našli su se između dva „dušmana“ odnosno „među dvije vatre – lukavog Nijemca i ponosna Turčina“ te su „naumili osloboditi Hrvatsku i Slavoniju od cara Leopolda.“ Međutim, Zrinskoga je izdao Erdody, a „prevari ga Nijemac na

³⁰⁰ ČAJKOVAC 1922: 190.

³⁰¹ ČAJKOVAC 1922: 191-192.

³⁰² JAKIĆ 1941: 152.

³⁰³ JAKIĆ 1941: 152.

³⁰⁴ JAKIĆ 1941: 152-153.

³⁰⁵ JAKIĆ 1941: 149.

³⁰⁶ SALZER 1963: 28, KAMPUŠ I MAKEK 1974: 99, KAMPUŠ I MAKEK 1985: 132-133.

besjedi.³⁰⁷ Nijemce se naziva i „našim tlačiteljima,“ a o otporu prema tom tlačenju govori i citat Harambašićeve pjesme „*i tko neće biti rob/ tome krvik glavu rubi.*“³⁰⁸

U čitanki iz četrdesetih godina za carske kapetane se navodi kako su radili protiv „prava i ustava kraljevstva i odveć zla,“ no nisu se bojali ni cara. Spominje se i pljačka („na nečuvan način zaposjedne i oplijeni sve gradove Zrinskih i Frankopana“)³⁰⁹ koja će upravo u sljedećem razdoblju biti glavnom temom tekstova o Zrinskom i Frankopanu. U drugoj polovici dvadesetog stoljeća protuaustrijski stav jače je dolazio do izražaja: „*Naš najveći neprijatelj je bečki dvor.*“ Kao što je već navedeno, posebice su čitanke iz sedamdesetih bile protuaustrijski nastrojene, što je u manjoj mjeri ublaženo prilikom pisanja novih čitanki. Ti su tekstovi više usmjereni prema neprijateljima odnosno državama koje nisu bile sklone tj. nisu željele pomoći Hrvatskoj, te se veliča važnost Hrvata („Beč će zadrhtati pred Hrvatima i Mađarima“). Spominje se također i „prijevera Francuza.“³¹⁰

Kampuš i Makek pišu o dolasku carske vojske u Čakovac po nalogu bečkoga dvora, gdje ih je Katarina lijepo ugostila. Međutim, „naduti njemački časnici“ i „raspuštena soldateska“ krenuli su s „pljačkom nakon što su se dobro najeli i napili.“³¹¹ Osim Kampuševe i Makekove i čitanka Olge Salzer također stavlja naglasak na pljačku imanja. Međutim, dok čitanke navedenog dvojca spominju pljačku u jednom odlomku unutar teksta, Salzer se fokusirala isključivo na pljačku u kojoj su „prednjačili oficiri,“ no iz kuće Zrinskoga dio stvari odnio je i grof Nikola Erdody.³¹² U svim se čitankama naglašava da su oni primljeni kao gosti da bi na kraju sve opljačkali. Sudbina Zrinskoga i Frankopana nije izričito istaknuta već je spomenuto kako su oni putovali prema Beču, ni ne sluteći što im se sprema. Naime, Beč je svašta obećavao poslanicima Zrinskoga, dok se u isto vrijeme pripremao za obračun s njima. Međutim, dok je u čitankama Kampuša i Makeka car Leopold pisao „poslaniku u Madrid „*naučit ću ih pameti i udarit ću ih po prstima tako da će im glave otpasti,*“³¹³ Jakićeva čitanka donosi drugačiju sliku Leopolda I. Tekst insinuirao kako su Leopolda savjetnici nagovorili da prevari Zrinskoga. Stav prema Leopoldu nije negativan kao u drugim čitankama već se navodi

³⁰⁷ ČAJKOVAC 1922: 189 i 191-192.

³⁰⁸ ČAJKOVAC 1926: 191.

³⁰⁹ JAKIĆ 1941: 149 i 151.

³¹⁰ KAMPUŠ I MAKEK 1974: 100, KAMPUŠ I MAKEK 1985: 132-133, KAMPUŠ I MAKEK 1993: 110. U izdanju iz 1974. je još i nadodano: „Slomit ćemo im te ohole šije.“

³¹¹ KAMPUŠ I MAKEK 1974: 101, KAMPUŠ I MAKEK 1985: 134, KAMPUŠ I MAKEK 1993: 111.

³¹² SALZER 1963: 28. Naglašava se i kako su na nekim imanjima vojnici „porazbijali i mramorne kipove i podove.“ Osim toga, Katarina se žalila Leopoldu da „joj vojnici ni zdjele ni ražnja ne ostaviše.“ SALZER 1963: 28.

³¹³ KAMPUŠ I MAKEK 1974: 100, KAMPUŠ I MAKEK 1985: 133, KAMPUŠ I MAKEK 1993: 110.

kako ga je carsko vijeće nagovorilo na izdaju Zrinskoga jer se „car ne može pogađati sa svojim podanikom. Svršetak svake bune samo je smrt buntovnika.“³¹⁴

6.3. Prikaz zrinsko-frankopanske urote u okviru udžbenika povijesti

Govoreći o prikazu urote u udžbenicima, već se prilikom listanja samih udžbenika može uočiti kako tematika urote nije bila podjednako zastupljena u svim udžbenicima. Ponekad je prostor posvećen toj temi smanjen tek na jedan odlomak da bi u drugima bila opisana na nekoliko stranica. Međutim, prostor koji je posvećen pojedinim temama odnosno njihovu zastupljenost u udžbenicima nije jednostavno odrediti. Za početak, udžbenici se razlikuju po samom formatu izdanja, pisani su različitim stilovima i fontovima te se razlikuju i veličine njihovih margina. Važno je spomenuti i slikovni materijal – dok u pojedinim udžbenicima nema ilustracija ni slika, drugi udžbenici njima obiluju te je samo po sebi jasno kako tekstualni sadržaji u oba slučaja nisu podjednaki. Jednako tako, važno je usmjeriti pažnju i na sadržaje na koje se pojedini udžbenici fokusiraju odnosno razliku između udžbenika usmjerenih na nacionalnu povijest i onih usmjerenih na europsku odnosno svjetsku.³¹⁵

Za potrebe ovoga rada u fokusu su sve stranice koje se dotiču teme urote - i tekstualni i slikovni prilozi. Jednako tako, potpunija slika o zastupljenosti teme urote u udžbenicima može se dobiti i prikazom postotka udžbenika posvećenih toj temi i prikazom broja stranica koje su joj posvećene. *Prikaz 1.* i *Prikaz 2.* grafički prikazuju prostor posvećen tematici urote, s time da *Prikaz 1.* donosi ukupan broj stranica posvećen tematici urote, a *Prikaz 2.* izračunati postotak stranica s temom urote u odnosu na cijeli udžbenik.³¹⁶

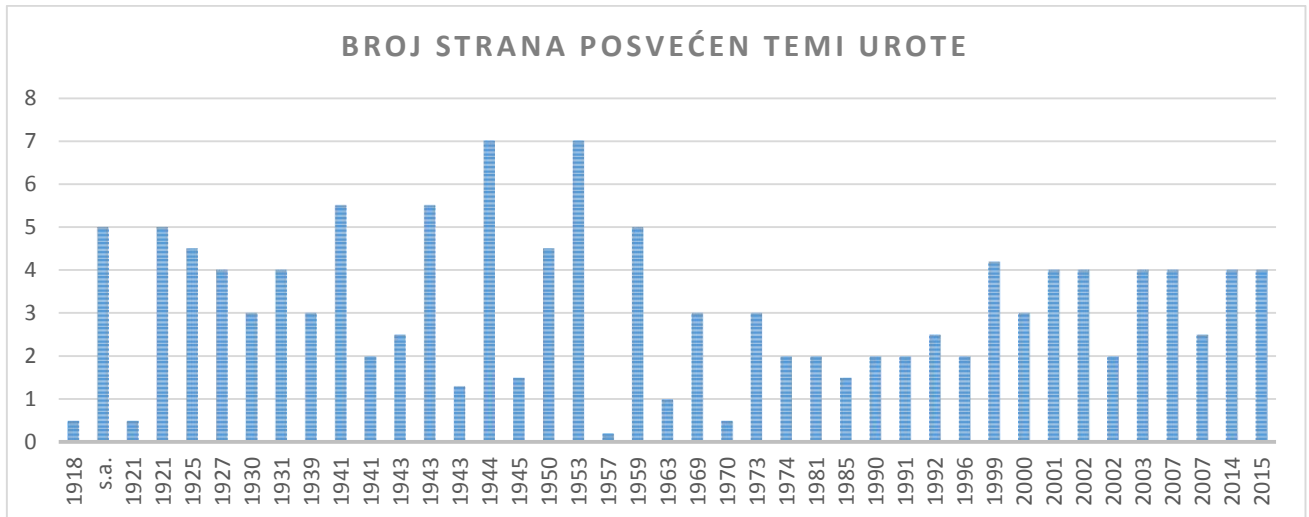
Prema *Prikazu 1.* i *Prikazu 2.* tema urote bila je najzastupljenija u razdoblju Kraljevine Jugoslavije i Nezavisne Države Hrvatske. S druge strane, najmanje pažnje pridano joj je tijekom druge polovice pedesetih i šezdesetih te tijekom osamdesetih godina.³¹⁷ Na prvi pogled iznenađuje činjenica da se početkom devedesetih ne povećava prostor posvećen uroti, no riječ

³¹⁴ JAKIĆ 1941: 149-150.

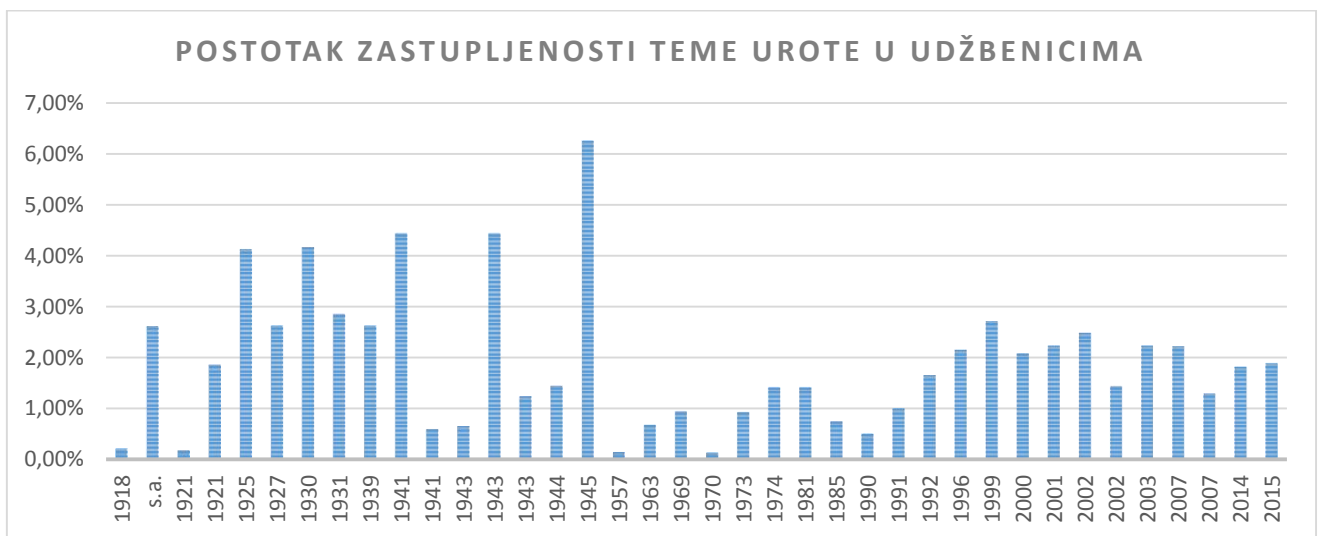
³¹⁵ Uzmimo za primjer dva udžbenika Stjepana Srkulja iz iste, 1921. godine. Dok je u prvom (*Povijest novoga vijeka: za VII. razred srednjih učilišta*) uroti posvećeno samo pola stranice, u drugom (*Povijest Hrvata, Srba i Slovenaca za srednje škole*) autor je interpretirao urotu na 5 stranica: SRKULJ 1921a: 222-223, SRKULJ 1921b: 155-160.

³¹⁶ U *Prilogu 1.* nalazi se i tablica u kojoj je naveden ukupan broj stranica udžbenika te broj koji je posvećen uroti, a prema kojima su izračunati postotci stranica posvećeni toj temi.

³¹⁷ Iznimka je udžbenik Olge Salzer, no riječ je o šestom izdanju te je opseg smanjen sa prvobitnih 7 na 5 strana, odnosno u izdanju iz 1959. godine su izostavljeni izvori koji su se nalazili u izdanju iz 1953. godine: SALZER 1953: 85-92, SALZER 1959: 77-81.

Prikaz 1.

Prikaz 2.

je o revidiranim socijalističkim udžbenicima. S tiskanjem novih izdanja dolazi do promjene te se uočava porast prostora za temu urote. Najbolji primjer je udžbenik Ive Makeka iz 1992. godine koji je ponovno izdan 1999. godine (3. izdanje), no izdanje je u međuvremenu promijenjeno i dopunjeno te je prostor namijenjen temi urote porastao s prvobitne 2,5 stranice na malo više od 4 stranice.³¹⁸ U razdoblju NDH prisutne su velike oscilacije u broju stranica i postocima, no treba imati na umu da je ponovno riječ o Srkuljevim udžbenicima od kojih su

³¹⁸ MAKEK 1992: 128-130, MAKEK 1999: 129-133.

neki namijenjeni općoj, a neki nacionalnoj povijesti. Govoreći o udžbenicima namijenjenima općoj povijesti, u njima je također povećan prostor posvećen uroti. Jednako tako može se uočiti kako je krajem devedesetih godina prošloga stoljeća porastao interes za tu tematiku te je ostao gotovo podjednak do najsuvremenijih udžbenika. Prema tome, zrinsko-frankopanskoj uroti je i u današnjoj nastavi povijesti posvećeno prilično prostora. Međutim, važno je istaknuti kako je ovo samo približan prikaz obuhvaćenosti urote u udžbenicima, dok se najpotpunija slika može dobiti samo analizom sadržaja te utvrđivanjem događaja, odnosno toposa koji u pojedinim udžbenicima jesu ili nisu zastupljeni. Najvažnije je uvidjeti koliko detaljno udžbenici opisuju događaj - u kojima je to svedeno samo na nabranje događaja, a u kojima se nude detaljniji opisi ili objašnjenja.

Za razliku od čitanki, koje ne navode naslove cjelina, udžbenici su više raščlanjeni te je gotovo svaki podijeljen na nastavne cjeline. Što se tiče same urote, ne postoji prevelika razlika u pogledu svrstavanja jedinice o uroti.³¹⁹ Jednako tako, nazivi nastavnih cjelina unutar kojih se nalazi i nastavna jedinica o zrinsko-frankopanskoj uroti rijetko otkrivaju detalje, a u najvećem broju udžbenika nazivi cjelina odnose se na vremensko razdoblje u kojem se dogodila i urota. Posebice se u suvremenim udžbenicima najčešće koristi naziv *Hrvatska u ranom novom vijeku*. U starijim udžbenicima koristili su se i nazivi *Hrvatske zemlje od XVI. do kraja XVIII. stoljeća*, *XVII. stoljeće*, *Južnoslavenski narodi od XVI. do kraja XVIII. stoljeća* i slično. U rjeđim slučajevima bi autori u nazivu cjelina naglasili austrijsku/habsburšku vlast te njihov apsolutizam/centralizam, a takve su tendencije najčešće u udžbenicima izdanima prije 1990. godine. U razdoblju Kraljevine Jugoslavije mogu se izdvojiti nazivi *Vrijeme neograničene vlasti vladarske* i *Dvorski apsolutizam – Austrija*, dok se u NDH koristio *Nova velika vlast Austrija*. U ranijim socijalističkim udžbenicima cjeline nose nazive *Hrvatska u doba Habsburgovaca* i *Habsburška Monarhija u drugoj polovini XVII. stoljeća*, a u kasnijim *Južnoslavenski narodi u vrijeme habsburškog apsolutizma i u doba krize Osmanskog Carstva*. Upravo se u udžbenicima nastalim tijekom i nakon sedamdesetih stavljao naglasak na zajedništvo, odnosno govorilo se o *našim zemljama* (na primjer *Naše zemlje pod vlašću Habsburgovaca u XVI., XVII. i XVIII. stoljeću*) i *jugoslavenskim narodima*.

³¹⁹ U *Prilogu 3.* nalazi se tablica u kojoj su navedeni udžbenici te nastavne jedinice i nastavne cjeline unutar kojih se poučavalo o zrinsko-frankopanskoj uroti.

S druge strane, nazivi nastavnih jedinica o uroti su mnogo precizniji te već i oni nagovještavaju promjene do kojih je dolazilo. Oni se također mogu svrstati u nekoliko skupina odnosno podijeliti na nazive koji govore o:

- ❖ pogibelji/propasti Zrinskog i Frankopana odnosno njihova roda
- ❖ zrinsko-frankopanskoj uroti/zavjeri
- ❖ borbi protiv centralizacije odnosno otporu Zrinskog i Frankopana
- ❖ južnoslavenskim zemljama pod vlašću Habsburgovaca

Navedeni nazivi jedinica nagovještaju i različite nazive koji su se koristili za opis istog događaja, a o čemu će više riječi biti u nastavku, a važno je napomenuti kako i slikovni prilozi koji se mogu pronaći u udžbenicima također svjedoče o promjeni perspektiva o uroti te se i oni razlikuju ovisno o razdobljima u kojima su nastali udžbenici. Sami slikovni prikazi nisu bili prisutni u najranijim udžbenicima, a ostali su skromni i u razdoblju NDH te u prvim godinama socijalističke Jugoslavije, da bi se od šezdesetih godina prošloga stoljeća njihov broj povećao. I današnji udžbenici povijesti obiluju slikovnim prikazima. Međutim, od količine slikovnih priloga važniji su likovi koje prikazuju o čemu će također više riječi biti u nastavku.

6.3.1. Udžbenici iz razdoblja Kraljevine Jugoslavije

Već je spomenuto kako su se za zrinsko-frankopansku urotu koristili različiti nazivi te su se prema tome mijenjali i naslovi nastavnih jedinica. Za razdoblje Kraljevine SHS odnosno Kraljevine Jugoslavije karakteristično je da ne postoji nikakvo pravilo, koristi se mnoštvo različitih naziva u isto vrijeme, pa čak su i pojedini autori unutar istoga teksta koristili dva ili više različitih naziva.³²⁰ Premda se najčešće govorilo o *zrinsko-frankopanskoj buni*, odnosno *zrinsko-frankopanskoj zavjeri te uroti*,³²¹ koristili su se i nazivi *pogibija zrinsko-frankopanska*,³²² *propast Zrinskih i Frankopana*,³²³ *zrinsko-frankopanska katastrofa*³²⁴ te *smrt bana Petra Zrinjskoga i kneza Krste Frankopana*.³²⁵ Međutim, najuočljiviji je Klaićev termin iz 1918. godine koji govori o *buni u Ugarskoj*. On je također jedini autor koji nije posvetio posebnu nastavnu jedinicu toj temi već se ona obrađuje u sklopu veće jedinice.³²⁶ S druge strane, Jakić, čiji udžbenici potječu iz druge polovice dvadesetih te iz tridesetih godina, pridaje

³²⁰ JAKIĆ 1927: 59, SRKULJ 1921b: 156.

³²¹ SRKULJ 1921b: 155-158, SRKULJ 1921a: 222, ŠPOLJAR 1930: 49.

³²² SRKULJ (s.a.): 113.

³²³ ŠILLER 1925: 67 i 71.

³²⁴ SRKULJ 1921b: 155.

³²⁵ ŠPOLJAR 1930: 47.

³²⁶ KLAJČ 1918: 83.

veću važnost Zrinskome te je stoga događaj nazvao *zavjerom Zrinskoga*. Jednako tako uočljiva je i promjena naziva nastavne jedinice *Leopold. I. i knezovi Zrinski* koja je u kasnijim izdanjima promijenjena u *Beč i knezovi Zrinski*.³²⁷

Što se tiče slikovnih prikaza, najstariji udžbenici sastoje se isključivo od teksta, a prvi slikovni prikaz može se pronaći u Šillerovom udžbeniku iz 1925. godine. Riječ je o portretu bana Petra Zrinskog koji se, osim u tekstu, nalazi i na samoj naslovnici udžbenika. Ista je situacija i sa Špoljarovim udžbenikom. Doduše, on na naslovnici prikazuje Petra Zrinskog i Frana Krstu Frankopana u tamnici, dok je u nastavnoj jedinici reproduciran portret Petra Zrinskoga.³²⁸ Portret kneza Petra Zrinskog nalazi se i u Jakićevim udžbenicima, s time da onaj iz 1927. godine, osim Petrovog, reproducira i portret njegove kćeri Jelene.³²⁹ Prema navedenome uočava se kako je u pogledu slikovnih priloga uklopljenih u udžbenike veliku prevlast imao prikaz Petra Zrinskoga, s obzirom na to da ni u jednom udžbeniku nije prikazan lik Frana Krste Frankopana, izuzev onoga na kojem su prikazana obojica u tamnici.

Važno je napomenuti kako se analiza temelji i na dva Srkuljeva udžbenika od kojih je jedan namijenjen srednjim, a drugi nižim razredima srednjih škola te za taj udžbenik nije navedena godina izdanja. Međutim, u *Predgovoru* udžbenika za srednje škole iz 1921. godine Srkulj navodi kako su vlasti odredile da se mora poučavati i o najnovijoj povijesti i o povijesti Srba i Slovenaca, premda nisu osigurale prikladne udžbenike. Zbog toga je Srkulj pristao napisati taj udžbenik kao pomoćni za VIII. razred srednjih škola sve dok se ne izda prikladan udžbenik. S obzirom na to da je u Srkuljevom udžbeniku, za koji nije naznačena godina izdanja, uklopljena i najnovija povijest, on je najvjerojatnije izdan nakon 1921. godine.³³⁰ Tekstovi dvaju udžbenika razlikuju se po opsegu. Dok je onaj za srednje škole opsežniji, u udžbeniku za niže razrede tekst je skraćen te su pojedini opisi izostavljeni. Međutim, umjesto izostavljenih dijelova autor je u kasnije izdanje dodao odlomke koji govore o prijenosu kostiju Zrinskog i Frankopana u državu.³³¹ Govoreći o razlikama između dva izdanja, važno je dotaknuti se i Jakićevih udžbenika. Premda je u suštini riječ o istome tekstu u tri njegova udžbenika uključena u ovu analizu, on se sa svakim ponovnim izdanjem mijenjao. Izdanje iz 1931. godine je najviše nabijeno protuaustrijskim tendencijama, dok je ono iz 1939. skraćeno u odnosu na prva dva izdanja. Međutim, količinski tekst nije kraći jer je umjesto izbačenih odlomaka dodan novi koji

³²⁷ JAKIĆ 1927: 57, JAKIĆ 1931: 50.

³²⁸ ŠILLER 1925: 69, ŠPOLJAR 1930: 49.

³²⁹ JAKIĆ 1927: 59 i 60, JAKIĆ 1931: 51, JAKIĆ 1939: 42.

³³⁰ SRKULJ 1921b: Predgovor.

³³¹ SRKULJ 1921b: 155-160, SRKULJ (s.a.): 113-117.

se u starijim udžbenicima nalazio u prethodnoj temi, a koji govori o pitanju Vojne Krajine te želji Hrvata da njome upravlja ban što ne odgovara vladaru.³³² Važno je napomenuti i kako su Srkulj i Jakić pisali udžbenike za srednje škole, dok su onaj Šillerov i Špoljarov namijenjeni osnovnim školama. Zbog toga je uočljivo kako su događanja iz urote pojednostavljena u posljednja dva udžbenika, oni su skloniji crno-bijelom prikazu te veći naglasak stavljaju na Petra i Frana, dok Srkulj i Jakić ističu važnost i Nikole Zrinskoga.

❖ **Povod.** Govoreći o povodu urote u udžbenicima se uvijek navodi „sramotni Vašvarski mir.“ Međutim, pojedini udžbenici donose i opširnija objašnjenja te kao uzroke urote navode i austrijsku centralizaciju³³³ te raspuštenu carsku vojsku.³³⁴ Osim toga, Klaić jedini navodi kako je jedan od razloga buni bio i progon protestantskih propovjednika.³³⁵

❖ **Patnja hrvatskog naroda.** Raniji udžbenici ne govore izričito o patnji hrvatskog naroda kao što je to slučaj sa onima izdanima tijekom tridesetih godina prošloga stoljeća. Međutim, navodi se kako su se Hrvati nalazili između njemačkih četa koje su ih „plijenile i vrijeđale“ te s druge strane „Turaka koji su provaljivali u naše krajeve.“³³⁶ Slična nesreća zatekla je i Mađare. Tijekom tridesetih godina pažnja se počela u većoj mjeri posvećivati i narodu te se tako jače isticao težak položaj našeg naroda koji je teško podnosio „turski jaram,“ a s druge strane i „njemačke čete su narodu otimala što im je trebalo jer ih kralj nije uredno plaćao.“³³⁷ Osim toga, „njemački časnici su u zemlji činili mnoga bezakonja.“ Svi udžbenici ističu da, premda su se Hrvati i Mađari žalili na „nepravde,“ car nije ništa poduzimao da riješi tu situaciju, a posebice mu nije odgovaralo da se riješi problem s Osmanlijama, jer mu je bilo „pravo da Hrvatsku Turci pritisnu što jače, kako bi se to slabije opirala bečkoj politici.“³³⁸ Međutim, kada su to uvidjeli „prvi muževi Ugarske i Hrvatske“ zaključili su da oni moraju nešto poduzeti po tom pitanju.³³⁹ Osim toga, u izdanju iz 1931. godine je izraz „nepomirljivi protivnici“ zamijenjen izrazom „nepomirljivi neprijatelji“ Habsburgovaca i Beča (Zrinski), po čemu se također može zaključiti da je protuaustrijski stav bio jače izražen početkom tridesetih godina.³⁴⁰

U udžbenicima se može uočiti i razlika u pogledu prikaza lika cara i kralja Leopolda I. Dok raniji udžbenici govore o caru i *njegovim* odlukama, *njegovoj* želji da „izigra Sabor“ i

³³² JAKIĆ 1927: 57-61, JAKIĆ 1931: 50-53, JAKIĆ 1939: 40-43.

³³³ SRKULJ 1921b: 155, SRKULJ (s.a.): 114, JAKIĆ 1927: 58, ŠILLER 1925: 68, ŠPOLJAR 1930: 49.

³³⁴ SRKULJ (s.a.): 114, ŠILLER 1925: 68, ŠPOLJAR 1930: 49.

³³⁵ KLAJČ 1918: 83.

³³⁶ ŠILLER 1925: 69.

³³⁷ ŠPOLJAR 1930: 47-49.

³³⁸ JAKIĆ 1931: 50.

³³⁹ ŠILLER 1925: 69.

³⁴⁰ JAKIĆ 1927: 58, JAKIĆ 1931: 50, JAKIĆ 1939: 40.

uvede apsolutizam,³⁴¹ u kasnijim udžbenicima se navodi kako su na kraljeve odluke u velikoj mjeri utjecali njegovi „nevaljali savjetnici“ i ministri te se Leopolda naziva „slabim“ kraljem.³⁴² Jakić je čak u prvom izdanju svog udžbenika pisao o „pobožnom čovjeku, ali slabom i neodlučnom vladaru koji je u svemu slušao svoje rđave ministre od kojih su neki bili i potplaćeni.“ U kasnijim izdanjima to je izostavljeno, no govori se o „bečkom dvoru“, „bečkoj centralizaciji,“ te se cara ne ističe poimence, a i navedeno je kako je on „plašljiv i malodušan.“³⁴³

❖ **Slavno podrijetlo Zrinskoga (i Frankopana).** Kada je riječ o toposu slavnog podrijetla situacija je slična kao i sa prikazom patnje hrvatskog naroda. U ranijim udžbenicima Zrinski i Frankopan spominju se samo kao urotnici, bez isticanja njihovih prethodnih zasluga. Njihovom podrijetlu i važnosti porodice pažnja se počinje posvećivati od sredine dvadesetih godina. Najveću pažnju obiteljskoj prošlosti posvetio je Šiller koji detaljno pojašnjava podrijetlo porodica Zrinskih i Frankopana, „dviju najodličnijih i najbogatijih porodica koje kroz 600 godina sjaju na čelu hrvatskog naroda i zemlje poput dviju zvijezda prethodnica. One utječu kako će se dalje razvijati život naroda hrvatskoga.“³⁴⁴ Početkom tridesetih, s druge strane, jače se naglašava *neprijateljstvo* i hrvatska samostalnost. Zrinski i Frankopani su kao „najbogatije i najmoćnije“ porodice u hrvatskom narodu „pribavile neprijatelje koji su radili o tom da ih zatre.“ One su se kroz vjekove borile za „samostalnost Hrvatske,“³⁴⁵ a kada su uvidjele bečke težnje „postadoše oni nepomirljivi neprijatelji Habsburgovaca i Nijemaca.“³⁴⁶

❖ **Urotnici.** Jednako kao što su se za samu urotu koristili različiti nazivi, tako se i urotnike nazivalo različitim imenima s time da u ovome slučaju postoji još širi izbor. Posebice Jakić u svoje tekstu koristi više različitih naziva u isto vrijeme kada govori o urotnicima, međutim u kasnijim izdanjima koristi isključivo naziv *zavjerenici*.³⁴⁷ Najčešći izrazi koji su se koristili bili su upravo *urotnici*,³⁴⁸ *zavjernici*,³⁴⁹ no češće se govorilo i o *nezadovoljnicima*.³⁵⁰ Kada se поближе govori o sudionicima u uroti, u većini slučajeva naglasak se stavlja na najuglednije

³⁴¹ SRKULJ (s. a.): 113, SRKULJ 1921b: 155.

³⁴² ŠILLER 1925: 68.

³⁴³ JAKIĆ 1939: 58, JAKIĆ 1931: 50.

³⁴⁴ ŠILLER 1925: 67.

³⁴⁵ Citirano prema: ŠPOLJAR 1930: 47 i 50.

³⁴⁶ JAKIĆ 1931: 50. U izdanju iz 1927. i iz 1939. godine umjesto nepomirljivi *neprijatelji* navode se *protivnici*.

³⁴⁷ JAKIĆ 1931: 51, JAKIĆ 1939: 41.

³⁴⁸ KLAJČIĆ 1918: 83, JAKIĆ 1927: 59.

³⁴⁹ SRKULJ 1921a: 223, JAKIĆ 1927: 59.

³⁵⁰ SRKULJ 1921b: 156, ŠILLER 1925: 69 i 70, ŠPOLJAR 1930: 49, JAKIĆ 1927: 59.

plemiće, odnosno navode se „prvi velikaši ugarski i hrvatski,³⁵¹ „hrvatski i ugarski prvaci,³⁵² „najugledniji ugarski velikaši“ i slično.³⁵³ Jednako tako važno je istaknuti i uporabu termina *borba*. U većini udžbenika govori se o „borbi protiv Turaka,³⁵⁴ no Jakić ističe i „zajedničku borba“ hrvatskih i mađarskih velikaša protiv habsburških težnji.³⁵⁵ Međutim, dok su u ranijim izdanjima udžbenika zasluge pripisivane i ugarskim i hrvatskim velikašima, sredinom dvadesetih godina prošloga stoljeća fokus se sve više usmjerava samo na hrvatske urotnike te se sve više govori samo o „hrvatskom narodu.“ Tako je od navedenog naziva *Ugarska buna* došlo do naziva *Zavjera Zrinskoga*.³⁵⁶ Osim toga, dok je Jakić 1927. govorio o „najuglednijim ugarskim velikašima,“ početkom tridesetih govori se o „uglednijim.“ Jednako tako, dok se u ranijim udžbenicima navode ugarski, ali i ostali urotnici poimence (barem oni istaknutiji), kasnije se oni spominju samo u kontekstu „prvih muževa Ugarske“³⁵⁷ ili „nekih mađarskih velikaša.“³⁵⁸

Posebnu pažnju treba posvetiti likovima Katarine Zrinske i Nikole Zrinskoga koji su različito zastupljeni u udžbenicima. Primjerice, lik Katarine Zrinske u svim se udžbenicima spominje kada se govori o krahu urote, međutim njezine zasluge u samim počecima urote različito su prikazane. Tako se ona pojavljuje samo u Srkuljevim i Jakićevim udžbenicima, dok je ostali ne spominju ili je tek usput spomenuta kao jedna od urotnika.³⁵⁹ Srkulj navodi kako je pregovore sa francuskim dvorom „započela i vodila žena Katarina,³⁶⁰ da bi Jakić u kasnijim izdanjima svojega udžbenika dodao i opis Katarine kao „umne i odvažne žene.“³⁶¹ Srkulj je, govoreći o Petrovoj „neodlučnosti“ naveo kako ga je upravo Katarina poduprla u misli da se obrati za pomoć Osmanlijama te je on „najposlije popustio.“³⁶²

Kao glavnog pokretača urote autori udžbenika iz ovoga razdoblja prepoznali su Nikolu Zrinskoga, koji se „borio odlučno protiv kršenja banske vlasti“³⁶³ te često ističu njegove političke sposobnosti i veliki gubitak po pokret do kojeg je došlo njegovom smrću: „smrt Nikole

³⁵¹ SRKULJ 1921a: 223.

³⁵² SRKULJ (s.a.): 114.

³⁵³ JAKIĆ 1927: 59.

³⁵⁴ ŠPOLJAR 1930: 47.

³⁵⁵ JAKIĆ 1927: 58, JAKIĆ 1939: 40.

³⁵⁶ Vidi *Prilog 3*.

³⁵⁷ ŠILLER 1925: 69.

³⁵⁸ ŠPOLJAR 1930: 49.

³⁵⁹ ŠILLER 1930: 69.

³⁶⁰ SRKULJ 1921b: 156, SRKULJ (s.a.): 115.

³⁶¹ JAKIĆ 1931: 51, JAKIĆ 1939: 41.

³⁶² SRKULJ 1921b: 157.

³⁶³ JAKIĆ 1927: 58.

Zrinskoga oduzela je pokretu vođu, koji je jedini bio kadar s uspjehom započeto djelo privesti kraju.³⁶⁴ No, već u udžbeniku iz 1925. Nikola se samo spominje kao čelni urotnik, da bi u udžbeniku iz 1930. bio izostavljen. Jakić je također istaknuo ulogu Nikole Zrinskog te njegovu važnost samo da bi se u kasnijim izdanjima njegovih udžbenika odlomci koji su se odnosili na njega počeli izostavljati. Primjerice, u izdanju iz 1939. godine izostavljeno je kako „nitko nije bio ravan Nikoli u mudrosti i oprezu,“ no pojačan je protuaustrijski stav te se, uz prije navedene sumnje u upletenost Beča u njegovu smrt, sada dodaje kako se o tome govorilo i u Francuskoj i Njemačkoj.³⁶⁵ U udžbeniku iz 1921. navedeno je i kako su ministri vijest o Nikolinoj smrti primili sa zluradošću.³⁶⁶

Prikaz lika Franje Frankopana mnogo je slabije zastupljen u prikazima negoli mnogo kompleksniji lik Petra Zrinskoga. On se spominje uz Petra kao jedan od urotnika, no ne navode se nikakva njegova postignuća kao što je to slučaj s Petrom Zrinskim. U najvećoj se mjeri spominje u kontekstu pogubljenja. S druge strane, prikaz lika Petra Zrinskoga mijenjao se tijekom analiziranog razdoblja odnosno isticane su njegove različite osobine i postignuća. Petar nije prikazan kao junak bez mana, udžbenici s početka dvadesetih godina ističu kako on „nije imao ni onoga ugleda među Mađarima ni one diplomatske spreme, koju je imao njegov brat Nikola.“ Istaknuta je i njegova „neodlučnost“ nakon što ga je francuski kralj iznevjerio te „očaj“ koji ga je naveo da se obrati čak i sultanu za pomoć, nakon što su ga svi odbili.³⁶⁷ Jednako tako udžbenik iz 1921. insinuira kako je Petar bio sklon utjecaju svoje supruge Katarine, no daje naslutiti i da je Petar mogao imati osobnih koristi od traženja pomoći sultana.³⁶⁸ Ostali udžbenici govore o „odlikovanom junaku“ koji radi sve u interesu svoje domovine.³⁶⁹ Krajem dvadesetih i početkom tridesetih godina povećava se prostor posvećen Petrovom opisu te se spominju i njegova umjetnička postignuća. On je opisan kao *neustrašivi junak* koji se suprotstavlja politici Beča kada uvidi kako ona ne odgovara interesima njegova naroda. No, premda je Petar bio „neustrašiv junak u otvorenoj borbi s neprijateljem“ on nije bio „vješt državnik.“³⁷⁰ „Petar nije znao da u potaji valjano pripremi sve za uspjeh zavjere, pa su ga zato

³⁶⁴ Citirano prema SRKULJ (s.a.): 115. O tome pišu i: SRKULJ 1921a: 223, SRKULJ 1921b: 156.

³⁶⁵ ŠILLER 1925: 69-70, ŠPOLJAR 1930: 48-49, JAKIĆ 1927: 59, JAKIĆ 1931: 51.

³⁶⁶ SRKULJ 1921b: 156.

³⁶⁷ SRKULJ (s.a.): 115-116.

³⁶⁸ SRKULJ 1921b: 157. Petar je saznao za turske planove o napadu u kojem bi njegova imanja bila prva na udaru. S obzirom na to da je bio uvjeren da mu Beč neće pomoći nego će pustiti da propadne, došao je na pomisao da se nagodi s Turcima što je podupirala i Katarina.

³⁶⁹ ŠPOLJAR 1930: 47-49.

³⁷⁰ JAKIĆ 1927: 58-59.

pretekli mnogo lukaviji njegovi neprijatelji. On je bio veliki junak, ali nije bio i jednako dobar diplomat.“³⁷¹

Pojedini autori udžbenika razilaze se po pitanju kada je došlo do raspada urote. Dok neki govore kako se to dogodilo smrću Nikole Zrinskoga koji je jedini mogao održati zajedništvo Mađara i Hrvata,³⁷² drugi navode kako se to dogodilo smrću posljednje *kopče* s Ugarskom, palatina Wesselenyja.³⁷³ Ipak, gotovo svi autori slažu se u jednome. Urota nije uspjela zbog nedostatka sloge u redovima urotnika čime zapravo ističu važnost suradnje između pripadnika različitih naroda kako bi oni postigli željeni uspjeh. Jednako tako, većina autora opravdava postupke urotnika 31. člankom Zlatne bule Andrije II. iz 13. stoljeća prema kojem se plemići mogu pobuniti protiv kralja ukoliko on krši zakone.³⁷⁴

❖ **Potruga za saveznicima.** Dok su urotnici prikazani u pozitivnom svjetlu, o ostalim državama prevladavaju negativni prikazi, prvenstveno o Francuskoj, Turskoj te ponekad Poljskoj koje nisu željele pružiti pomoć urotnicima. Zbog šturog sadržaja udžbenika iz 1918. i 1921. ne spominju se negativni prikazi drugih država i naroda. Najnegativnije je prikazan francuski kralj koji je, moglo bi se reći, pokušao iskoristiti Zrinskoga da bi ga odbacio kada je ostvario svoje interese: „Ljudevit XIV. se nagodio s Leopoldom pa mu više nije trebalo Petra. Ostavi ga zauvijek.“³⁷⁵ U drugim slučajevima se govori kako je francuska pomoć „bila obećana, ali nikada dana.“³⁷⁶ Turke se pak, s jedne strane prikazuje kao da su namjerno ostavili Petra u uvjerenju da će mu pomoći,³⁷⁷ no „poslije je uvidio da ga Turci varaju.“³⁷⁸ S druge strane, u nekim udžbenicima se ističe pogrešno shvaćanja Bukovačkog koji je zbog lijepog prijema kod Turaka pretpostavio da će im pružiti pomoć, a nije izričito navedeno da su oni nešto obećali. „Petar je prekasno opazio da od turske pomoći neće biti ništa.“ Jednako tako, ban je pomoć potražio i od Poljaka i u Mlecima, „no bio je odbijen.“³⁷⁹

³⁷¹ JAKIĆ 1931: 51-52.

³⁷² „Svaki od vođa je radio na svoju stranu. Tako je nestalo jedinstva u radnji, a to je glavni uzrok neuspjehu.“ SRKULJ (s.a.): 115, SRKULJ 1921b: 156.

Šiller je pak pisao o teškom udarcu koji je zadesio urotnike Nikolinom smrću: ŠILLER 1925: 70.

³⁷³ JAKIĆ 1927: 60, JAKIĆ 1931: 52, JAKIĆ 1939: 41. Čak i Srkulj, koji u ostalim udžbenicima govori kako je propast urote počela Nikolinom smrću, u drugom udžbeniku navodi kako su se urotnici razišli nakon smrti palatina Wesselenyja: SRKULJ 1921a: 222.

³⁷⁴ SRKULJ 1921b: 156, SRKULJ (s.a.): 115, ŠILLER 1925: 70, JAKIĆ 1927: 60, JAKIĆ 1931: 52. Zanimljivo je da je Jakić u izdanju iz 1939. godine izostavio rečenice o Zlatnoj buli.

³⁷⁵ SRKULJ 1921b: 156, SRKULJ (s.a.): 116, JAKIĆ 1927: 60.

³⁷⁶ ŠILLER 1925: 70.

³⁷⁷ SRKULJ 1921b: 156, SRKULJ (s.a.): 116.

³⁷⁸ ŠILLER 1925: 70.

³⁷⁹ SRKULJ (s.a.): 116, JAKIĆ 1927: 60-61.

Unutar navedenoga toposa govori se i o Petrovim i Krstinim pripremama za podizanje ustanka, čiji se prikazi također uvelike razlikuju u udžbenicima. Najopsežniji opis, u okviru analiziranih udžbenika ovoga razdoblja, može se pronaći u Srkuljevom udžbeniku *Povijest Hrvata, Srba i Slovenaca* te je to jedini udžbenik koji govori o Petrovu obećanju o ukidanju kmetstva. Osim toga, u tekstu se spominju i Frankopanske pripreme za ustanak, čega se osim Srkulja u ovome udžbeniku dotaknuo još samo Jakić i to u izdanju iz 1939. godine.³⁸⁰ Izuzev Srkulja i Jakića, ostali autori ne spominju ustanak, a i sami Srkulj i Jakić ga u pojedinim udžbenicima ne spominju izričito. Tako Srkulj piše primjerice kako se „Petar na taj glas počne spremati“ odnosno „Petar Zrinski stane spremati vojsku.“³⁸¹ Jakić pak piše kako je Bukovački javio Zrinskome „neka odmah digne ustanak.“³⁸² Nikakvi drugi opisi nisu bili ponuđeni.

❖ **Vladareva prijetvornost.** Negativan stav prema bečkome dvoru, caru i ministrima vidljiv je i iz rečenica koje se odnose na način na koji su Zrinski i Frankopan došli u Beč. U većini slučajeva caru ili ministrima se predbacuje obećanje o milosti dok su u isto vrijeme kovali planove o grubom kažnjavanju urotnika. Posebice je takav slučaj s ranijim udžbenicima koji naglasak stavljaju na prekršeno carsko obećanje. U kasnijim udžbenicima, posebice u Jakićevom, ne navodi se to obećanje izričito, međutim, Zrinski i Frankopan su se uputili u Beč nadajući se milosti.³⁸³ Dvor je, međutim, bio upoznat s planom urotnika te, kada je Zrinski iznio želju za izmirenjem „Beč je naoko pristao,“³⁸⁴ no car je „govorio o smicanju glava.“³⁸⁵ Navodi se i kako suđenje Zrinskome i Frankopanu nije bilo u potpunosti pravilno jer su im sudili Nijemci o čemu posebno piše Srkulj.³⁸⁶ Osim toga on sudbinu Zrinskog i Frankopana uspoređuje sa sudbinom Čeha nakon Bijele gore: „Leopold I. je unaprijedio proračunao bio, Hrvate je imala stići sudbina, koja je stigla i Čeha.“³⁸⁷ Sredinom dvadesetih godina počelo se pisati i o tome kako se car oglušio na molbe stranih vladara i pape da poštedi urotnike, jer se gotova „sva Zapadna i Srednja Europa zauzimala kod cara za nesretne hrvatske velikaše.“³⁸⁸ Iz

³⁸⁰ SRKULJ 1921b: 157. Srkulj je istaknuo kako su „građani pristali odmah uz bana, ali Kaptol otkloni.“ Plemstvo u Brezovici je također „obećalo vjernost.“ SRKULJ 1921b: 157.

Jakić je doduše ustanak samo usput spomenuo. No, uočljivo je kako je, za razliku od ranijih izdanja u kojem autor govori o javljanju Bukovačkog da „podignu ustanak,“ u izdanje iz 1939. godine dodan nastavak: „jer je već Frankopan pozvao u Zagrebu narod na ustanak.“ JAKIĆ 1931: 52, JAKIĆ 1939: 42.

³⁸¹ SRKULJ (s.a.): 116, SRKULJ 1921a: 223.

³⁸² JAKIĆ 1927: 60, JAKIĆ 1931: 52.

³⁸³ JAKIĆ 1927: 61, JAKIĆ 1939: 42.

³⁸⁴ SRKULJ (s.a.): 115.

³⁸⁵ SRKULJ 1921b: 158.

³⁸⁶ SRKULJ 1921b: 158, SRKULJ (s.a.): 116.

³⁸⁷ Citirano prema: SRKULJ 1921a: 223. U ostalim Srkuljevim udžbenicima je „posebno tajno vijeće zamolilo cara da osudu potvrdi onako, kako je Ferdinand II. potvrdio sudbenu odluku protiv čeških buntovnika poslije Bijele gore.“ SRKULJ 1921b: 158, SRKULJ (s.a.): 116.

³⁸⁸ Citirano prema: JAKIĆ 1931: 53. O tome pišu i: ŠILLER 1925: 70, ŠPOLJAR 1930: 49.

potonjeg je ponovno vidljivo kako se prednost davala hrvatskim urotnicima premda su stradali i ostali, a njihova važnost se ističe i navođenjem kako se za njih zalagao i sam papa. S druge strane, posebice Srkulj ističe mržnju Beča prema Zrinskim: „roda Zrinskih moralo je nestati, „Nisu ih mogli Nimci vidit.“³⁸⁹

❖ **Žrtva za svoj narod.** Govoreći o žrtvi koju su urotnici podnijeli za svoju domovinu, jasno je kako se ponovno ističu Zrinski i Frankopan te njihove zasluge, junaštvo i *stoljetna* borba za vlastiti narod i njegove interese. Oni svoje težnje nisu platili samo svojom glavom već i nestankom svojih obitelji što je Habsburgovcima u svakome slučaju pogodovalo. Tako se ističe kako „nestade dviju najodličnijih hrvatskih plemićkih porodica koje su se kroz vjekove borile za samostalnost Hrvatske i istakle se u borbi protiv Turaka.“³⁹⁰ Njihov nestanak „teško je osjetila sva Hrvatska. Ta, ban Petar bio je oduševljen Hrvat. Sve, što je radio, radio je za dobrobit otadžbine, za njezinu posvemašnju samostalnost.“³⁹¹ Osim toga, govori se i kako su „zatrte dvije slavne i stare porodice“³⁹² te kako se „i na porodici Petrovoj Nijemci grdno osvetiše.“³⁹³

Nestanak Zrinskih i Frankopana imao je negativne posljedice po cijeli narod, te je bečki dvor mogao bez prepreka ostvariti svoj cilj, uvođenje centralizma i apsolutizma te nametnuti narodu kraljeva namjesnika.³⁹⁴ Iz toga se ponovno može zaključiti kako su se Zrinski i Frankopani borili za interese svoje domovine, a bečki dvor je njihovim uklanjanjem profitirao. Osim što su pogubili Zrinskog i Frankopana te *zatrli* te dvije porodice, zaplijenili su, pootimali i razgrabili i sva njihova imanja kao „grabežljiva zvjerad.“³⁹⁵

Premda svi autori govore o junaštvu Zrinskih i Frankopana, Jakić je prvi koji je u opisu urotnika upotrijebio i riječi *hrvatski mučenici*, govoreći o prijenosu njihovih kostiju u *domovinu*.³⁹⁶ O samome prijenosu kostiju, koje su u „najvećem slavlju prenesene u domovinu nakon pada one države i one dinastije koja ih je uništila,“³⁹⁷ govorili su i drugi autori, no u

³⁸⁹ SRKULJ 1921b: 158, SRKULJ (s.a.): 117.

³⁹⁰ ŠPOLJAR 1930: 50.

³⁹¹ Citirano prema: ŠILLER 1925: 71. Zasluge Zrinskog i Frankopana naglašava i Jakić: „Propast Zrinskog i Frankopana, dva najčuvanija hrvatska plemićka roda, koji su u obrani hrvatskog kraljevstva i kršćanske Europe uvijek bili na prvome mjestu.“ JAKIĆ 1927: 61, JAKIĆ 1931: 53, JAKIĆ 1939: 43.

³⁹² SRKULJ 1921b: 158, SRKULJ (s.a.): 117, ŠILLER 1925: 70, JAKIĆ 1927: 61, JAKIĆ 1931: 53, JAKIĆ 1939: 43. „Čutio je cijeli narod hrvatski s Petrom, osim nekih velikaških obitelji, poimence Erdedija.“ SRKULJ 1921b: 158.

³⁹³ SRKULJ (s.a.): 117.

³⁹⁴ SRKULJ 1921b: 159, ŠILLER 1925: 71, JAKIĆ 1927: 61, ŠPOLJAR 1930: 50, JAKIĆ 1931: 53.

³⁹⁵ Citirano prema: ŠPOLJAR 1930: 49, ŠILLER 1925: 71, JAKIĆ 1927: 61, JAKIĆ 1931: 53.

³⁹⁶ JAKIĆ 1927: 61, JAKIĆ 1931: 53, JAKIĆ 1939: 43.

³⁹⁷ SRKULJ (s.a.): 117.

kasnijim udžbenicima riječ je o „habsburškoj Monarhiji“, a ne „onoj državi.“³⁹⁸ Spominje se i pamćenje urote: „Ali narod hrvatski slavio je njihovu uspomenu. Danas ih slavi čitava otadžbina.“³⁹⁹ Na drugom pak mjestu se u okviru urote, naglašava „slobodna jugoslavenska otadžbina.“⁴⁰⁰ Što se tiče ostalih urotnika, pojedini udžbenici nabrajaju neke od urotnika i sudbinu koja ih je snašla,⁴⁰¹ no većina se usmjeruje isključivo na hrvatske *junake* te se govori ili kako su „stradali i neki ugarski velikaši“⁴⁰² ili se oni uopće ni ne spominju što je slučaj u većini udžbenika. Jakić i Srkulj jedino ističu Franju Rakoczyja koji je uspio dobiti oprost od cara i izbjeći sličnu sudbinu.⁴⁰³

Kao što se može vidjeti, autopredodžbe u udžbenicima iz razdoblja Kraljevine Jugoslavije odnose se u prvome redu na prikaze ugnjetavanog naroda, a velika pažnja posvećuje se i narodnim junacima te njihovoj borbi i žrtvi za narod. Za ovo razdoblje karakteristično je isticanje važnosti i značaja Hrvata u prikazima najistaknutijih pojedinaca – ponajprije braće Zrinski, ali i Frankopana. Navedene slike postaju češće krajem dvadesetih godina prošloga stoljeća, a paralelno s time počinje se jače isticati junaštvo i slavna prošlost Zrinskoga i Frankopana te njihova briga i borba za interese hrvatskoga naroda i njegovu dobrobit. U tom razdoblju se i fokus usmjerava samo na hrvatske urotnike, dok se drugima posvećuje sve manje prostora. Kroz prikaz pljački imanja Zrinskih i Frankopana te otimanja svega što je *vrijedno* naglašavaju se i posljedice koje je krah urote imao po narod, kojeg će, bez zaštite tih velikaških obitelji, biti lakše ugnjetavati.

Predodžbe o Austrijancima, odnosno Habsburgovcima su uvijek negativne. Razlika je jedino u intenzitetu prikaza te je važno istaknuti kako se, također od sredine dvadesetih godina prošloga stoljeća, počinje isticati utjecaj ministara na Leopolda I. i njihova politika, a protuaustrijske tendencije jačati, što je posebice na vrhuncu početkom tridesetih godina. Međutim, kršenje prava snažnije je istaknuto u starijim udžbenicima. Habsburgovcima se posebno zamjera što nisu pružili adekvatnu zaštitu obrani hrvatskih zemalja što su obećali već su ih, nasuprot tome, prepuštali da brinu sami o sebi pa ih čak i iskorištavali, a u svrhu ostvarenja vlastitih ciljeva. Osim toga, o bivšoj državi se govori kao o nečem stranom i udaljenom, s čim su prekinuti svi odnosi, primjerice kada je riječ o *onoj* državi i *onoj* dinastiji. No, izuzev tih

³⁹⁸ JAKIĆ 1927: 61, JAKIĆ 1931: 53, JAKIĆ 1939: 43.

³⁹⁹ ŠPOLJAR 1930: 50.

⁴⁰⁰ JAKIĆ 1931: 53.

⁴⁰¹ Najdetaljniji opis sudbine ostalih urotnika nalazi se u: SRKULJ 1921b: 158.

⁴⁰² JAKIĆ 1927: 61, JAKIĆ 1931: 53.

⁴⁰³ JAKIĆ 1931: 53, SRKULJ 1921b: 158, SRKULJ 1921a: 223.

negativnih prikaza vladara i njegovih ministara te vojnika, o samome austrijskome narodu ne navode se nikakve informacije. U okviru ovoga razdoblja ne može se govoriti ni o izrazito negativnim predodžbama o drugim narodima. Postoji zamjeranje u smislu nepružanja pomoći urotnicima, no mnogo je veći naglasak na prikazima hrvatskih junaka i naroda.

Na kraju, važno je dotaknuti se funkcija i značenja koje su slike o zrinsko-frankopanskoj uroti imale u razdoblju Kraljevine Jugoslavije. Zato je važno istaknuti i ključne događaje koji su utjecali bilo na način pisanja udžbenika, bilo na formiranje (i kasnije izražavanje) stavova autora udžbenika. U sklopu svojega istraživanja, Stefano Petrungaro podijelio je udžbenike iz razdoblja Kraljevine SHS/Jugoslavije na tri kategorije te se one, premda i sam autor napominje kako je riječ o okvirnoj podjeli, mogu primijeniti i na prikaz zrinsko-frankopanske urote u tim udžbenicima. Prva skupina udžbenika obuhvaća udžbenike objavljene do 1929. godine, a karakterizira je korištenje starih, djelomično preoblikovanih i ponovo izdanih austrougarskih udžbenika.⁴⁰⁴ S obzirom na veoma složenu političku situaciju koja je obilježila prvo desetljeće nove države nije ni čudno što udžbenicima (ali i obrazovanju) nije bila posvećena adekvatna briga.⁴⁰⁵ Zbog nedostatka zakonskih odredbi i neuređenosti sustava obrazovanja u tom se razdoblju može uočiti i velika razlika primjerice u samoj terminologiji o uroti odnosno postojanja široke lepeze naziva za taj događaj, ali i različita zastupljenost urote u najranijim udžbenicima. S druge strane, kako je riječ o prerađenim udžbenicima iz Habsburške Monarhije, ne iznenađuje ni zastupljenost jugoslavenske ideologije. Tako i Petrungaro ističe kako se navedenim udžbenicima promicala ideja jugoslavenstva i prijateljstva, dok se u pojedinim udžbenicima mogu pronaći i ostaci snažnog nacionalnog duha s početka stoljeća.⁴⁰⁶ Analiza prikaza urote pokazala je kako se Petrungarovo zapažanje može primijeniti i na funkcije koje je imao navedeni prikaz. Na taj se način urotom isticala važnost zajedništva i sloge, najvjerojatnije u svrhu propagiranja važnosti međunarodne suradnje i sloge u ostvarivanju zajedničkih ciljeva. S druge pak strane, gradio se odnosno nadograđivao i identitet hrvatskoga naroda kao žrtve te mit o Hrvatima kao patničkom narodu koji je u vječnoj ugrozi od *Drugih*,

⁴⁰⁴ PETRUNGARO 2009: 57 i 66-67.

⁴⁰⁵ Službena politika propagirala je „jedan troimeni narod koji će zajedno graditi državu,“ a u stvarnosti se učvršćivala centralizacija. Zbog toga su Hrvati tražili barem svoja nekadašnja prava koja su imali unutar Habsburške Monarhije, odnosno zalagali su se za federalizam: BILANDŽIĆ 1999: 71.

Međutim, Vidovdanskim ustavom iz 1921. godine država je uređena kao centralistička, unitaristička monarhija te je njime ojačan i vojno-policijski režim, a u političkom životu postale su aktualne zabrane, cenzura pa čak i progoni. Stoga i ne čudi snažna borba hrvatskih stranaka protiv takve politike te brojni politički sukobi i politička nestabilnost koja je obilježila prvo desetljeće nove države, uz paralelno jačanje međunacionalnih sukoba: BILANDŽIĆ 1999: 77.

⁴⁰⁶ PETRUNGARO 2009: 57 i 66-67.

koji ga žele pokoriti ili iskoristiti dok narod ne brani samo vlastite interese, već i interese same *civilizacije*. U kontekstu iskorištavanja naroda ističe se postupanje carskih vojnika i kapetana koji čine mnoga bezakonja te se ne može izbjeći pitanje da li su te slike bile implicitna kritika režima koji počiva upravo na policijsko-vojnoj podršci i njihovim represijama. Naime, srbijanski državni vrh vodio se politikom centralizacije koju je u velikoj mjeri učvršćivao snažan vojno-policijski režim uz nerijetko korištenje nasilnih metoda što je dovodilo do brojnih negodovanja.⁴⁰⁷ Jednak je slučaj i s pozivanjem na povijesna prava i tradiciju državnosti te njenog kršenja u trenucima kada se propitkuje legitimitet samog nastanka nove države te također nije moguće ne zamijetiti tu podudarnost. Naime, Hrvatski sabor odluku o ujedinjenju s Kraljevinom Srbijom nije ni potvrdio ni odbacio, a osim toga, postavljalo se i pitanje donositelja odluke o ujedinjenju o kojem zapravo nije bilo nikakvog „izravnog izjašnjavanja.“⁴⁰⁸ U navedenom razdoblju lako se prepoznaje i uloga mita o *Spasitelju* kojega narod poziva u kriznim trenucima i to upravo u trenutku kada dolazi do snažnih zaoštavanja međunacionalnih odnosa u Kraljevini, posebno u drugoj polovici dvadesetih godina.⁴⁰⁹ U tim vremenima hrvatskome narodu potrebni su njihovi narodni junaci, borci za narodna prava i slobodu te unutar tog konteksta mit o uroti ima veći naglasak na samim junačkim likovima Zrinskog i Frankopana i njihovoj brizi za narod i borbi protiv Habsburgovaca.⁴¹⁰ Osim toga, nerijetko se ističe i *hrvatstvo* Zrinskoga.

Promjene su vidljive u udžbenicima izdanima nakon 1929. godine, nakon pokušaja vladara da riješi goruće nacionalno pitanje državnim udarom i proglašenjem diktature. Politika kralja Aleksandra fokusirala se na unitarističke težnje za stvaranje „jedinствене jugoslavenske nacije“ i ostvarenje ideje jedne zajedničke države, s jednim kraljem i jednom strankom te na koncu jednim – jugoslavenskim narodom. Naravno, paralelno se nastojalo ugasiti ostale nacionalne identitete, a u promijenjenom režimu državni je aparat i dalje imao veliku ulogu i

⁴⁰⁷ BILANDŽIĆ 1999: 71 i 77.

⁴⁰⁸ BILANDŽIĆ 1999: 68-70.

⁴⁰⁹ Centralizmu potvrđenom Vidovdanskim ustavom, koji je usto doveo do potpuno uklanjanja svih elemenata hrvatske državnosti, suprotstavile su se političke stranke na čelu s HRSS. One su se posebno zalagale za ravnopravnost naroda, no uskoro je došlo i do raznih progona pripadnika HRSS-a (pod izgovorom komunizma, zbog učlanjenja stranke u Seljačku internacionalu). No, unatoč Radićevu popuštanju, rješenje hrvatskog pitanja nije se ni izbliza naziralo. Do najvećeg zaoštavanja već kaotičnog stanja u državi došlo je nakon atentata na Stjepana Radića u lipnju 1928. godine koji je izazvao niz prosvjeda, demonstracija, štrajkova, a do kulminacije je došlo i u oružanim sukobima. Čak je i dvor razmišljao o izdvajanju znatno skraćene Hrvatske iz jugoslavenske države što je također odbijeno: MACAN 2004: 202-205.

⁴¹⁰ Prilikom analize udžbenika nastalih u razdoblju Kraljevine Jugoslavije, pokazalo se kako se sljedeća izjava Ferde Šišića može primijeniti i na udžbeničku građu. Naime, on je bio „svjestan historiografske *aristokratske* jednostranosti“ te je 1923. godine iznio svoj stav o usmjerenosti hrvatske historiografije prema povijesti plemića odnosno aristokrata zbog toga što „glorificira hrvatsko plemstvo u njegovoj borbi protiv bečkoga dvora: GROSS 2001: 188.

samostalnost.⁴¹¹ U sklopu provođenja takve politike školski udžbenici bili su podvrgnuti strožoj reviziji te jačoj *jugoslavenizaciji* kako bi se uskladili s idejom promicanja jugoslavenskog jedinstva. Tako udžbenike izdane od 1929. do 1939. godine Petrungaro svrstava u drugu kategoriju.⁴¹² Refleksi unitarističkih težnji i procesa izgradnje jugoslavenske nacije u okviru prikaza urote mogu se pronaći u umetnutim dijelovima rečenica koji naglašavaju kako Zrinskog i Frankopana slavi cijela država, a ne samo hrvatski narod te se ističe sloboda jugoslavenske države. Međutim, unatoč navedenim umetanjima, isticanje hrvatstva (do kojeg je došlo u udžbenicima druge polovice dvadesetih godina) nije uklonjeno te se urota i dalje nalazi u funkciji očuvanja *hrvatstva*. Tako je, s jedne strane zadovoljena politika unitarizma, a s druge se pomoću događaja iz 17. stoljeća nastoji njegovati potiskivani narodni duh. Nažalost, za to razdoblje nije pronađen nijedan udžbenik izdan između 1931. i 1939. godine premda je do modificiranja tekstova vjerojatno dolazilo, što je vidljivo i iz usporedbe dvaju navedenih izdanja. Prema tome se ne može procijeniti ni kako su na prikaz urote utjecali daljnji događaji.

Na kraju, treća kategorija Petrungarove podjele obuhvaća udžbenike koji su se koristili od 1939. godine od kada i sam državni vrh odustaje od politike unitarizacije i jedinstva te ponovno dolazi do jačanja nacionalnih ideja, posebice nakon osnivanja Banovine Hrvatske.⁴¹³ Jakićev udžbenik izdan 1939. godine tako je nagovijestio i promjene do kojih će doći u sljedećem razdoblju, odnosno počela se posvećivati veća pažnja hrvatskome narodu, ali i graditi njegov identitet *boraca* za svoju domovinu. Istovremeno je iz teksta uklonjen ranije dodani dio koji govori o jugoslavenskoj državi. S druge strane, u pogledu mita o Zrinskome i Frankopanu može se uočiti lagano smanjivanje njihova značenja, premda je ono i dalje bilo veliko.

6.3.2. Udžbenici iz razdoblja Nezavisne Države Hrvatske

Uspostava Nezavisne Države Hrvatske nije bio dugotrajan proces s obzirom na priklanjanje institucija osnovanih u sklopu Banovine Hrvatske novoj vlasti zbog čega je režim gotovo odmah počeo funkcionirati.⁴¹⁴ Već i sam pogled na popis udžbenika izdanih u tome razdoblju jasno je kako je novi državni režim naslijedio i udžbenike iz prethodnog razdoblja, pogotovo kada je riječ o onima Stjepana Srkulja i Živka Jakića. Izdanja udžbenika jednostavno

⁴¹¹ BILANDŽIĆ 1999: 86-88.

⁴¹² PETRUNGARO 2009: 57 i 66-67. Ideja je bila postići i jedinstvo udžbenika na cjelokupnom teritoriju, u skladu s politikom izgradnje nove jugoslavenske nacije. No, u praksi su škole i dalje koristile stare udžbenike čiji je sadržaj doduše morao biti u skladu s državnom politikom. Na koncu je u drugoj polovici 30-tih godina školama i službeno dozvoljeno da se koriste udžbenicima koje su do tada koristile te se u potpunosti odustalo od uvođenja jedinstvenih udžbenika na razini države: PETRUNGARO 2009: 61 i 64.

⁴¹³ PETRUNGARO 2009: 66.

⁴¹⁴ BILANDŽIĆ 1999: 124.

su promijenjena i djelomično modificirana u skladu s novim društveno-političkim okolnostima. U Jakićevu slučaju tekst se uvelike preklapa s onim iz 1939. godine, dodano je tek nekoliko rečenica prvenstveno o hrvatskom narodu, ali se može uočiti i zamjena pridjeva *njemački* pridjevom *austrijski* u cijelom tekstu. Jednako kao i u udžbeniku iz 1939. godine, može se uočiti kako nastavne jedinice o uroti više ne započinju Vašvarskim mirom već se prvih nekoliko (u reizdanim udžbenicima nadopisanih) odlomaka odnosi na ratovanja s Osmanlijama i habsburšku vlast.⁴¹⁵ Kada je riječ o Srkuljevim udžbenicima, oni su promijenjeni u većoj mjeri. To je posebice vidljivo u slučaju udžbenika *Povijest Hrvata, Srba i Slovenaca* od kojeg, nažalost, nije pronađeno nijedno izdanje izdano između 1921. i 1944. godine koje bi olakšalo vremensko određivanje nastanka promjena. Naime, teško je pronaći poveznice teksta udžbenika iz 1944. godine s onim ranijim.⁴¹⁶ Valja spomenuti i ponovno tiskanje Jakićeva i Srkuljeva udžbenika 1943. godine, u skladu s novom gramatikom i jezičnim pravilima. Pritom je sadržaj Jakićeva udžbenika ostao potpuno nepromijenjen,⁴¹⁷ a u Srkuljevom je uočljivo povećanje teksta, odnosno dodani su uvjeti Petra Zrinskoga sultanu te cijeli odlomak s ocjenom same urote.⁴¹⁸ Izuzev tih dopuna, ostatak teksta ostao je nepromijenjen. Prije negoli što se prijeđe na same topose, važno je pažnju posvetiti i nazivima nastavnih jedinica te slikovnim priložima.

U ovome razdoblju nastavne jedinice nose naziv *Zrinsko-frankopanska urota* odnosno *Beč i knezovi Zrinski. Zavjera Zrinskoga*⁴¹⁹ te se prema tome i događaj u udžbeničkom tekstu naziva *urotom*⁴²⁰ odnosno *zavjerom te bunom*.⁴²¹ Do promjene je došlo i glede slikovnih prikaza u udžbenicima. Premda i dalje postoje i tiskaju se udžbenici bez slikovnih prikaza, u ovome razdoblju i Frankopan dobiva reprodukciju svoga portreta, uz onu Petrovu. Doduše, jedini udžbenici u kojima se reproducira Frankopanov portret su Jakićevi.⁴²² S druge strane, Srkulj je u udžbenike iz 1943. i 1944. godine uklopio portret cara Leopolda I. U potonjem su

⁴¹⁵ JAKIĆ 1941: 47, SRKULJ 1941: 113, ANTOLJAK 1943: 52, SRKULJ 1944: 45.

⁴¹⁶ Za razliku od prethodnog izdanja, skraćen je prostor posvećen traženju saveznika i tijeku urote, a više pažnje se posvećuje njenom krahu i okolnostima donošenja presude Zrinskom i Frankopan. Osim toga, veće su sličnosti između toga teksta i teksta u *Povijesti novoga vijeka* iz istoga razdoblja, premda je tekst opširniji i posvećuje više prostora uroti.

⁴¹⁷ JAKIĆ 1941: 47-52, JAKIĆ 1943: 47-52.

⁴¹⁸ SRKULJ 1941: 113-115, SRKULJ 1943: 131-134.

⁴¹⁹ Vidi *Prilog 3*.

⁴²⁰ SRKULJ 1941: 114-115, SRKULJ 1943: 131-133, SRKULJ 1944: 46-51, ANTOLJAK 1943: 53.

⁴²¹ Dok termin *buna* koristi prvenstveno Srkulj, Jakić je skloniji terminu *zavjera*, kojega jedini i koristi. No, on nerijetko govori i o *borbi*, kao i u svojim starijim udžbenicima: SRKULJ 1941: 115, SRKULJ 1943: 131-132, SRKULJ 1944: 51, JAKIĆ 1941: 47-52, JAKIĆ 1943: 47-52.

⁴²² JAKIĆ 1941: 51, JAKIĆ 1943: 51.

reproducirani još i portreti Nikole i Petra Zrinskoga te Jelene Zrinske.⁴²³ Kao ni udžbenici iz prethodnog razdoblja, ni ovi udžbenici nemaju pitanja ni smjernice za učenike kojima bi se olakšalo korištenja tog udžbenika.

❖ **Povod.** Kao povod uroti i dalje se navodi *sramotni* Vašvarski mir, a uz prije navedene uzroke, koji se ponavljaju i u ovome razdoblju,⁴²⁴ došlo je do opširnijih opisa nepravednih postupaka bečkoga dvora koji su utjecali na odluku plemića da se pobune. Tako Jakić piše o otimanju Krajine što je potaknuto pobunom „Vlaha u Krajini govoreći im da će postati kmetovi hrvatskih plemića i da će ih hrvatski svećenici pokatoličiti.“⁴²⁵ Drugi problem bilo je što prilikom „sklapanja mira nije bila zastupljena ni Hrvatska ni Ugarska,“ već je bečki dvor taj mir sklopio samostalno. Osim toga, Srkulj ističe kako je bečki dvor odbijao sazvati sabor što je dodatno utjecalo na događaje koji su uslijedili.⁴²⁶

Kada je riječ o toposima u udžbenicima iz razdoblja NDH došlo je, na neki način, do ispreplitanja toposa o patnji naroda i podrijetlu Zrinskoga. Naime, umjesto isticanja slavnoga podrijetla Zrinskih i Frankopana pristupilo se isticanju slave hrvatskoga naroda, dok se o navedenim plemićima govori u okviru vremena u kojem su živjeli.

❖ **Patnja hrvatskog naroda.** Naglasak na isticanju slave hrvatskoga naroda vidljiv je već iz povećanja uvodnog dijela teme o zrinsko-frankopanskoj uroti, koji govori o borbama protiv Turaka i herojstvu Hrvata. No zahvaljujući takvim tendencijama paralelno su se smanjivale slike o narodnoj patnji i žrtvi. Došlo je i do djelomičnog stapanja istaknutih ličnosti s cijelim narodom, odnosno do ispreplitanja slave i interesa hrvatskog naroda sa slavom i interesima Zrinskih, ali i Frankopana. U udžbenicima je prikazano kako su interesi tih plemićkih obitelji jednaki interesima cijeloga hrvatskoga naroda, a jednako tako njihove zasluge su hrvatske zasluge: „Hrvati se bore za Habsburgovce sve do kraja na spomenutim bojnim poljanama, gdje sudjeluju i braća Zrinski.“⁴²⁷ Osim toga, austrijski generali i kapetani željeli su preuzeti i hrvatsko gospodarstvo – a „glavni izvoznici na veliko“ bili su upravo Zrinski i Frankopani.⁴²⁸ Govoreći o izgubljenom teritoriju, također je riječ o tome da su „svi u Hrvatskoj i Ugarskoj planuli“ zbog Vašvarskog mira jer je car Turcima „ostavio i dalje tolike njihove zemlje.“⁴²⁹

⁴²³ SRKULJ 1943: 129, SRKULJ 1944: 46-50.

⁴²⁴ JAKIĆ 1941: 49, SRKULJ 1941: 113, ANTOLJAK 1943: 53, SRKULJ 1944: 47.

⁴²⁵ JAKIĆ 1941: 47.

⁴²⁶ Citirano prema: SRKULJ 1941: 113-114, SRKULJ 1944: 47.

⁴²⁷ ANTOLJAK 1943: 52.

⁴²⁸ SRKULJ 1944: 47.

⁴²⁹ JAKIĆ 1941: 50.

Naime, ne govori se o ostavljenim imanjima plemića te se njih na taj način prikazivalo kao dio naroda, štoviše, kao njihove predvodnike i, kao što će se kasnije vidjeti, borce. No, vezano uz zasluge i značaj hrvatskog naroda, često se ističe njihova služba za habsburške vladare, požrtvovnost i hrabrost, borbenost i vojevanje protiv Turaka: „Hrvati krvare izvan domovine pronoseći slavu hrvatskog imena.“⁴³⁰ S druge strane, Habsburgovci im ne vraćaju jednakom mjerom, već naprotiv. Oni otimaju dijelove hrvatskog teritorija te na njega naseljavaju Vlahe, što je „bila nagrada Hrvatima za njihovo hrabro vojevanje u 30-godišnjem ratu.“⁴³¹ Veliki naglasak ovoga razdoblja jest svakako na otimanju hrvatskog teritorija. Antoljak čak navodi kako je Vašvarskim mirom „razbijena osnova Zrinskih, da osvoje Bosnu.“⁴³²

Prikaz Vlaha nije izričito negativan, no naginje negativnoj aksiološkoj atribuciji s obzirom na to da su naseljavani na oteți hrvatski teritorij. No, odgovornost za takve postupke ipak je pripisana dvoru čiji je politički fokus bio usmjeren upravo na Hrvatsku i Ugarsku i njihovu pretvaranju u „provincije.“ Stoga Beč nije poduzimao ništa kako bi pomogao Hrvatima, a sve s ciljem učvršćivanja vlasti u „osakaćenoj Hrvatskoj.“ U tom kontekstu ističe se često snaga i srčanost Hrvata koji se neće predati bez borbe, premda ih svi podcjenjuju jer oni „nisu poznavali dobro njezinu otpornu snagu i žilavost.“⁴³³ Međutim, bečkome dvoru smetalo je i isticanje hrvatske samostalnosti te prkos „male zemlje od 10 600 km² vladarima koji su skršili Češku od preko 100 000km² pa kako ne bi u njima dozrela misao da zgnječe tu malenu, sitnu kraljevinu.“⁴³⁴ Time je zapravo prikazan habsburški plan za pokoravanjem Hrvatske i prije urote jer je dvoru odgovaralo ukloniti vodeće ugarske i hrvatske plemiće, na što se nadovezuje sljedeći topos.

Što se lika Leopolda I. tiče, za razliku od prethodnog razdoblja ne postoji više podjela udžbenika u smislu odgovornosti Leopolda I. odnosno njegovih ministara, već su oni zajedno povezani u jednu sliku. Naime, Leopold I. bio je „nesposoban kao vladar“⁴³⁵ te nije znao „naći sposobne i poštene ministre“ pa je vladu „prepustio podmitljivim ljubimcima.“ On bi se „teško odlučio na nešto, te su ga događaji znali preteći, a kad bi se odlučio, još bi često odluku

⁴³⁰ ANTOLJAK 1943: 52.

⁴³¹ JAKIĆ 1941: 47-48.

⁴³² ANTOLJAK 1943: 53.

⁴³³ JAKIĆ 1941: 48.

⁴³⁴ SRKULJ 1941: 113-114, SRKULJ 1944: 47. Naime, Hrvati su naglašavali kako samostalno daju kralju pomoć za obranu od Turaka i „slobodnom voljom“ što se prvenstveno odnosi na „dopuštenje i zabranu hrvatskoga sabora i o privoli hrvatskoga bana.“ SRKULJ 1941: 113.

⁴³⁵ JAKIĆ 1941: 49.

mijenjao.⁴³⁶ Vladao je po uzoru na francuskog vladara te je želio uvesti centralizam, prema „staroj tradiciji habsburške politike: „*divide et impera*“⁴³⁷ Premda su „Mađari i Hrvati tražili rat, car Leopold je bježao od rata,“ a nije imao sluha ni za hrvatske težnje i molbe. Štoviše, navodi se kako je on Vašvarskim mirom „izdao Hrvate i Mađare,“ a uz to je dvor „ostavio u Ugarskoj vojsku koja je imala ugušiti svako nezadovoljstvo.“⁴³⁸

❖ **Slavno podrijetlo Zrinskoga (i Frankopana).** Topos slavnog podrijetla u ovome je razdoblju modificiran u smislu da se više ne slavi podrijetlo Zrinskih i Frankopana već njihova slava u vlastitom vremenu. Što se njihova podrijetla tiče, autori se na tu temu referiraju eventualnim opisom Petra i Nikole Zrinskoga kao „sinova kneza Jurja.“ Ta je sintagma zanimljiva i zbog toga što je Jakić njome zamijenio prethodno korišten opis „praunuci sigetskog junaka.“⁴³⁹ Izuzev toga, ne mogu se pronaći podaci o podrijetlu Zrinskih i Frankopana, barem ne u okviru nastavnih jedinica i cjelina posvećenih uroti. Slava Zrinskih i Frankopana ni u kojem se slučaju nije umanjivala, samo što se sada ona ne veže uz njihove pretke nego uz njih same. Premda i ostali autori pišu o važnosti Zrinskih, ona se najbolje može vidjeti u rečenici koju je Jakić dodao u ovome izdanju: „njihova su imena bila poznata i izvan granica hrvatske kraljevine, jer su se istakli hrabrim vojevanjem protiv Turaka.“⁴⁴⁰

Međutim, došlo je i do ispreplitanja slika o važnosti Zrinskih i Frankopana s negativnim prikazom Beča i bečkih generala i kapetana. Tako na *junaštvo* braće Zrinski nisu svi gledali pozitivno: „braća Zrinski počinila su čuda od junaštva i time izazvali samo još jače neraspoloženje u Beču“ jer car više nije mogao lako pokoriti Hrvatsku i Ugarsku. Time su Zrinski morali, osim „obrane Hrvatske od Turaka, čuvati prava kraljevine, koja umanjuju Habsburgovci.“⁴⁴¹ S druge strane, govoreći o značenju Zrinskih i Frankopana počela se isticati i njihova važnost kao gospodarskih čimbenika, uz one vojne i političke. Tom pitanju se posvetio Srkulj, koji navodi kako su Zrinski i Frankopani bili „glavni izvoznici na veliko“ te su svojom

⁴³⁶ SRKULJ 1944: 45. I Srkulj i Jakić pišu kako je Leopold bio slab vladar te su veliku ulogu u vladanju imali njegovi ministri. Antoljak ne piše izravno o tome, no on govori o „bečkom dvoru.“ ANTOLJAK 1943: 52.

⁴³⁷ ANTOLJAK 1943: 52. Srkulj ističe: „Car je sve! Prijestolnica mu je Beč.“ SRKULJ 1944: 45.

⁴³⁸ SRKULJ 1944: 47.

⁴³⁹ ANTOLJAK 1943: 52, JAKIĆ 1941: 49.

⁴⁴⁰ Citirano prema: Jakić 1941: 49. U nastavku Jakić dodaje kako je „Petar sa svojih 2 500 junaka kod Otočca razbio bosanskoga pašu, koji je imao 10 000 momaka.“ JAKIĆ 1941: 50.

U pogledu isticanja vojnih postignuća, i Srkulj piše: „na jugu je Petar razbio Turke.“ SRKULJ 1944: 46. U tom kontekstu spominje ih i Antoljak: „Hrvati se bore za Habsburgovce sve do kraja na spomenutim bojnim poljanama, gdje sudjeluju i braća Zrinski.“ ANTOLJAK 1943: 52.

⁴⁴¹ ANTOLJAK 1943: 52. Jakić također govori: „u borbi protiv centralizacije bili su knezovi Zrinski“ i „Ban Nikola borio se osobito protiv toga, da se umanjí vlast hrvatskoga bana.“ JAKIĆ 1941: 49.

produkcijom ugrožavali onu štajersku⁴⁴² zbog čega su je generali i kapetani nastojali preuzeti: „Bilo je u interesu tih generala i kapetana, da se maknu te bogate porodice i da im se imanja zaplijene.“⁴⁴³ Antoljak čak navodi kako je car sklopio Vašvarski mir u „namjeri da skrši moć hrvatskih i ugarskih velikaša, a napose braće Zrinski“ koji su razotkrili njegove planove.⁴⁴⁴

Vezano uz topose koji slijede, valja napomenuti kako je njihov sadržaj skraćen u odnosu na prethodno razdoblje. Naime, veća je pažnja posvećena već navedenom položaju Hrvatske koji je naveo urotnike na njihove postupke, negoli opisu samih urotnika i tijeka urote. Posebice je skraćen dio koji se odnosi na traženje saveznika, ali i opisi kraha urote.

❖ **Urotnici.** Govoreći o sudionicima urote i dalje su aktualni termini *urotnici*,⁴⁴⁵ *zavjerenici*⁴⁴⁶ i *nezadovoljnici*,⁴⁴⁷ a kada se govori o pokretačima tih događanja ponavljaju se nazivi iz prethodnog razdoblja.⁴⁴⁸ Jedino se 1944. godine uočava pojava novoga termina – „hrvatski i mađarski rodoljubi.“⁴⁴⁹ Promjene se mogu uočiti i u opisu samih urotnika. Uočljivo je kako je lik Katarine Zrinske u manjoj mjeri zastupljen u udžbenicima ovoga razdoblja, kada se govori o pokretanju urote. Dok Jakić i dalje govori o Katarini kao „umnoj i smionoj (u prethodnom izdanju *odvažnoj*) ženi,“ Antoljak usput spominje kako je Nikola „preko Katarine stupio u pregovore“ s francuskim poslanikom, ne nudeći nikakva daljnja objašnjenja.⁴⁵⁰ S druge strane, Srkulj je uopće ne spominje u kontekstu kovanja urote, ali ni u nagovaranju Zrinskoga na suradnju s Turcima. Na taj je način uklonjen taj negativan aspekt prikaza njena lika koji možemo pratiti sve do Kumičića.

Do manjih promjena došlo je i glede likova Nikole Zrinskoga i Frana Krste Frankopana. Nikolu, „proslavljenog bana,“ svi autori smatraju glavnom ličnosti u organizaciji urote te jedinom osobom koja je imala sposobnosti da završi započeto, a Antoljak ističe i njegovu povezanost s mađarskim urotnicima.⁴⁵¹ Međutim, razlika se može uočiti u pogledu Nikoline

⁴⁴² SRKULJ 1941: 114, SRKULJ 1944: 47.

⁴⁴³ SRKULJ 1944: 47.

⁴⁴⁴ ANTOLJAK 1943: 53.

⁴⁴⁵ ANTOLJAK 1943: 53, SRKULJ 1941: 114-115, SRKULJ 1944: 48-50.

⁴⁴⁶ JAKIĆ 1941: 50.

⁴⁴⁷ ANTOLJAK 1943: 53, SRKULJ 1941: 115, SRKULJ 1944: 47.

⁴⁴⁸ „Hrvatski i mađarski velikaši,“ te „prvaci Hrvatske i Ugarske:“ ANTOLJAK 1943: 53, SRKULJ 1941: 114, SRKULJ 1944: 47, JAKIĆ 1941: 50.

⁴⁴⁹ SRKULJ 1944: 47.

⁴⁵⁰ JAKIĆ 1941: 50, ANTOLJAK 1943: 53.

⁴⁵¹ ANTOLJAK 1943: 53. O tome govore i: SRKULJ 1941: 114-115, SRKULJ 1944: 48, JAKIĆ 1941: 50-51. Osim toga, Antoljak je dio prostora posvetio opisu Nikole Zrinskog citiranjem lepoglavskog pavlina Keryja koji Nikolu naziva „utjehom Ugarske, svjetlošću Slavonije, očinjim vidom Hrvatske, podporom Dalmacije, srcem Europe, slavom kršćanstva, (koji) štiti carstva i najjači zaštitnik obćeg dobra i primjer svakog ljudskog nastojanja:“ ANTOLJAK 1943: 53.

smrti, za koju se više ne insinuira upletenost Beča što Jakić i izričito navodi u dopisanoj rečenici: „ali je dokazano da nije bilo tako.“ No, korist koju je Beč imao takvim raspletom nije umanjena, ipak su se riješili „opasnog protivnika.“⁴⁵² Time se više ističe nesreća po urotnike koju je izazvala Nikolina smrt, a može se uočiti kako su autori po pitanju raspada urote detaljnije objasnili kako je Nikolinom smrću urota ostala bez pravoga vođe zbog čega je uslijedilo razilaženje u mišljenju između mađarskih i hrvatskih urotnika. Do potpunog razilaženja došlo je pak smrću palatina Wesselenyja nakon čega se urotnici više nisu uspjeli povezati.⁴⁵³ Samim time po pitanju raspada urote u fokusu više nije nedostatak jedinstva i sloge kao takvih, već se težište stavlja na isticanje važnosti „jedinstva u vodstvu,“ čega je nestalo smrću „glave“ urote. S druge strane, Antoljak jednostavno govori o *razilaženju*, dok nedostatak sloge ne spominje.⁴⁵⁴

Premda se u ovome razdoblju izuzev važnosti Zrinskih ističe i značenje obitelji Frankopan kao važnih gospodarskih čimbenika, lik Franje Frankopana gotovo je u potpunosti izostavljen u kontekstu prve faze kovanja urote, on se ne navodi prilikom nabiranja pokretača urote te je njegova uloga veoma šturo opisana. Primjerice, Antoljak ga spominje tek u kontekstu sklapanja suradnje s Turcima, a Srkulj u okviru sklapanja suradnje s Tattenbachom i Thurnom: „u taj čas se vratio iz tuđine Frankopan.“⁴⁵⁵ Frankopanov prikaz je svakako najzastupljeniji u kontekstu smaknuća.

Glede slika koje opisuju Petra Zrinskoga ne mogu se pronaći neke velike promjene, no zamjetno je djelomično smanjenje prostora posvećenog njegovu liku. Uz prije istaknute kritike Petrovih diplomatskih vještina u usporedbi s onima njegova brata, predbacuje mu se „odviše vjerovanje lijepim riječima i obećanjima.“⁴⁵⁶ Jednako tako, ponovno su prisutna i opravdanja za Petrove postupke, odnosno prebacivanje krivnje u smislu da ga je netko nagovorio na takve postupke ili je već netko prije njega došao na tu ideju. Primjerice, Petra je nagovorio „njegov kapetan Bukovački, da se obrati na Turke.“⁴⁵⁷ S druge strane, Jakić u dodanim rečenicama

⁴⁵² JAKIĆ 1941: 50.

⁴⁵³ SRKULJ 1941: 115, SRKULJ 1944: 48-50. Antoljak piše: „a u isto se vrijeme (Nikolinom smrću) razciepao teško složeni ugarsko-hrvatski savez. (...) Kad je i palatin nenadano umro, Zrinski se razide s nekim mađarskim urotnicima.“ ANTOLJAK 1943: 53.

Jedino Jakić smatra kako je sloge nestalo palatinovom smrću, a razilaženje nakon Nikoline ne spominje: JAKIĆ 1941: 50.

⁴⁵⁴ Citirano prema: SRKULJ 1941: 115. O tome pišu i: ANTOLJAK 1943: 53, SRKULJ 1944: 48.

⁴⁵⁵ Citirano prema: SRKULJ 1941: 115, SRKULJ 1944: 50. O tome i u: ANTOLJAK 1943: 53.

⁴⁵⁶ Citirano prema: JAKIĆ 1941: 50. Srkulj ponovno piše kako Petar nije imao „onoga ugleda, što ga je imao njegov brat.“ SRKULJ 1944: 50.

⁴⁵⁷ SRKULJ 1944: 50, SRKULJ 1941: 114-115. Lako se može uočiti kako je u ovome kontekstu izostavljena uloga Katarine Zrinske. Dok u prethodnom razdoblju Srkulj upravo na nju svaljuje nagovor Petra na savez s Turcima, sada se ta uloga pripisuje Bukovačkom.

prvotnom udžbeničkom tekstu odgovornost prebacuje na Mađare: „Mađari su se ogledali za pomoć Turcima, a Zrinski je bio još uvijek za savez s Francuskom.“ Naravno, kada su propali svi drugi planovi, odlučio se i on za tu opciju.⁴⁵⁸ Međutim, Antoljak ne opravdava Petrovu suradnju s Turcima: „ostavljeni ban Petar, uzto uvrijeđen od cara, što mu nije dao i karlovački generalat, (...) dade se iz ogorčenja na Beč na fatalan korak.“⁴⁵⁹

Govoreći o mađarskim urotnicima, oni se spominju samo prilikom navođenja osoba koje su sudjelovale u kovanju urote te su samo nabrojani. Značajno je i kako se urota više ne opravdava pravima navedenima u Andrijinoj Zlatnoj buli te nju spominje samo Srkulj. No, dok u udžbeniku iz 1941. govori kako su urotnici dogovorili da će braniti svoje zemlje „na temelju ustava (po 31. točki Zlatne bule),“ u udžbeniku iz 1944. piše kako će oni „ustati na obranu Ugarske i Hrvatske (po 31. čl. Zlatne bule).“⁴⁶⁰ Za borbu za vlastiti narod više nisu važni sami zakoniti postupci te se zakonitost urote ne ističe u onolikoj mjeri koliko važnost same borbe protiv Drugoga i neprijatelja naroda.

❖ **Potruga za saveznicima.** Jednako kao i u prošleme razdoblju, prikazi drugih veoma su sažeti, a u prvome redu odnose se na Francusku i Tursku. Pogotovo Srkulj i Jakić malo pažnje posvećuju drugim narodima. Za francuskog kralja navodi se kako je „napustio Petra,“ a u pogledu pregovora s Turcima, „Bukovački je mislio, da je savez gotov.“⁴⁶¹ Ipak, negativniji prikaz može se pronaći u Antoljakovom udžbeniku: francuska diplomacija ostavlja Zrinskoga „na cjedilu kada se je francuzki dvor nagodio s bečkim. Dvolična igra francuzog dvora trajala je četiri godine.“ Za Turke također piše kako su „izigrali Zrinskoga.“⁴⁶² Jakić navodi kako se Petar „odjednom našao sam, ostavljen od mnogih plemića, koji nisu bili za savez s Turcima, a pred navalom carske vojske.“⁴⁶³ Ostale države se u pravilu ne spominju.

Spomen ustanka odnosno podizanja vojske može se pronaći u svim analiziranim udžbenicima, no ti događaji su tek spomenuti, bez dodatnih opisa. Tako Antoljak i Jakić pišu o Frankopanovim (i Bukovačkovim) pripremama,⁴⁶⁴ a Srkulj o Petrovom spremanju vojske.⁴⁶⁵

⁴⁵⁸ JAKIĆ 1941: 51.

⁴⁵⁹ ANTOLJAK 1943: 53.

⁴⁶⁰ SRKULJ 1941: 115.

⁴⁶¹ SRKULJ 1941: 115, SRKULJ 1944: 50.

⁴⁶² ANTOLJAK 1943: 53-54.

⁴⁶³ JAKIĆ 1941: 52.

⁴⁶⁴ „Frankopan je pozvao u Zagrebu i Primorju narod na ustanak.“ JAKIĆ 1941, 52. S druge strane, Antoljak piše kako se Petar „...poče spremati na ustanak i skupljati vojsku. I dok su slične pripreme započeli i Bukovački i Frankopan, već je Beč sve znao.“ ANTOLJAK 1943: 54.

⁴⁶⁵ „...stade Petar Zrinski spremati vojsku,“ odnosno „Bukovački poruči Petru da kupi vojsku.“ SRKULJ 1941: 115, SRKULJ 1944: 51.

❖ **Vladareva prijetvornost.** U pogledu toposa koji se odnosi na vladarevu prijetvornost izražen je prvenstveno negativan stav prema bečkome dvoru, premda je on umanjen u odnosu na prethodno razdoblje, barem u prvim izdanjima. Lažno obećanje cara Leopolda I. ne spominje samo Jakić već on ponovno navodi kako su se Zrinski i Frankopan nadali milosti. Premda govori o putovanju biskupa Borkovića u Beč, ne ističe da je ona bila unaprijed obećana.⁴⁶⁶ S druge strane, Srkulj i Antoljak izričito ističu obećanje i njegovo kršenje: „Dvor mu milostivo poručuje, neka samo onamo dođe. Međutim car (...) šalje vojsku da ga živa ili mrtva uhvati.“⁴⁶⁷ No, navedeni Srkuljev opis, koji je u udžbeniku iz 1944. još negativnije impostiran u djelomičnoj je proturječnosti s Antoljakovim: „Htio je Zrinskog i Frankopana žive dobiti u ruke. (...) Zrinskomu je poručio, da može zajamčiti grofu Zrinskomu *securum reddere* (da bude siguran).“⁴⁶⁸ Međutim, ističe se kako je takva vladarova politika mogla biti i posljedica vladareva oportunitizma koji bi profitirao zapljenom imetka urotnika i riješio svoje financijske probleme, na što ga je nagovarao i ministar Lobkovic.⁴⁶⁹ Antoljak, uz financijsku korist, navodi i kako je smaknućem urotnika završena i „stoljetna borba između kraljeva i velikaša.“⁴⁷⁰ U pogledu suđenja Zrinskom i Frankopanu ponovno se ističe nesudjelovanje hrvatskih i mađarskih sudaca⁴⁷¹ te uzaludno zauzimanje stranih vladara.⁴⁷² Obje slike spominju se tek u jednoj rečenici i nisu zastupljene u svim udžbenicima.

❖ **Žrtva za svoj narod.** Iznenadujuće, u pogledu ovoga toposa ne ističe se mučeništvo Zrinskih i Frankopana kao što bi se moglo pretpostaviti. Jedini koji o tome piše je Jakić, u istom kontekstu kao i ranije. Ostali autori navode važnost Zrinskih i Frankopana te njihovu borbu za očuvanje prava svoje zemlje. Primjerice Antoljak piše: „austrijskom dvoru konačno je uspjelo da se riješi dviju najmoćnijih ratničkih hrvatskih velikaških porodica koje su upravljale neko vrieme sudbinom Hrvatske i kojih su imena zapisana gotovo na svakom listu hrvatske povijesti.“⁴⁷³ Jednako tako, dok Srkulj u ranijim izdanjima ne navodi značaj pogubljenih velikaša, u izdanje iz 1943. godine uklopio je cijeli odlomak u kojem se opravdava sama urota i postupci tih plemića, koji nisu „ustali samo za svoja prava nego i za očuvanje prava

⁴⁶⁶ JAKIĆ 1941: 52.

⁴⁶⁷ ANTOLJAK 1943: 54.

⁴⁶⁸ SRKULJ 1944: 51.

⁴⁶⁹ SRKULJ 1944: 51. Dok se u udžbeniku *Povijest ranoga novoga vijeka iz 1941.* autor taj nagovor ministra Lobkovica ne spominje, u izdanje iz 1943. je nadopisao: „Ali ministar Lobkovic govorio je caru, da će kod Zrinskoga i Nadasdyja naći obilje izvanrednih sredstava, kojima bi mogao opremiti i uzdržavati čitave armade i još podmiriti mnoge dugove.“ SRKULJ 1943: 132.

⁴⁷⁰ ANTOLJAK 1943: 54.

⁴⁷¹ SRKULJ 1944: 51.

⁴⁷² JAKIĆ 1941: 52, ANTOLJAK 1943: 54.

⁴⁷³ ANTOLJAK 1943: 54.

Hrvatskoga kraljevstva.⁴⁷⁴ Zauzvrat, nestalo je njihovih obitelji, u Frankopanovom slučaju njegovom smrću, a u Petrovom sudbinom njegove obitelji kojoj se „dvor grozno osvetio.“⁴⁷⁵ O sudbini obitelji Zrinski pisali su svi autori. Međutim, situacija je drugačija s mađarskim urotnicima. Dok Srkulj spominje sudbine i ostalih, nehrvatskih vođa urote poimence,⁴⁷⁶ a Jakić govori o „nekim mađarskim velikašima,“⁴⁷⁷ Antoljak uopće ne spominje stradanje ikoga izuzev Zrinskog i Frankopana. Jednako tako, ni Srkulj ni Jakić ne spominju posljedice po hrvatski narod, barem na u okviru ove nastavne teme, dok Antoljak navodi uvođenje apsolutističke vladavine.⁴⁷⁸

Udžbenička građa iz razdoblja Nezavisne Države Hrvatske obiluje autopredodžbama i raznim prikazima hrvatskoga naroda u nadasve pozitivnom kontekstu koji graniči s preuveličavanjem. Uz ulogu Zrinskog i Frankopana ističe se uloga hrvatskoga naroda u obrani od neprijatelja, njegova borbenost, snaga, žilavost itd. Likovi Zrinskog i Frankopana uklopljeni su u kolektivnu sliku o hrvatskome narodu te se značaj Hrvata ne prikazuje toliko kroz prikaz najistaknutijih pojedinaca već su ti pojedinci dio naroda. Premda je narod u nezavidnoj situaciji, pod tuđom vlašću, fokus nije na njegovom teškom položaju koliko na borbenosti i hrabrosti. Jednako tako, premda je riječ o malenoj zemlji, ona se opire Beču. Zrinski i Frankopan bore se za prava svoga naroda te za samu državnost svoje zemlje koju bečki dvor krši. Jednako tako može se pronaći opravdanje za plemiće koji nisu poduprijeli Zrinskoga u njegovoj borbi protiv bečkoga dvora i to zbog pokušaja suradnje s neprijateljem – Turcima.

Prikazu Drugoga posvećena je različita količina prostora – s jedne strane nalaze se opširnije slike Osmanlija i Habsburgovaca odnosno Austrijanaca dok se neki drugi, kao Mađari, spominju samo usput. Samo se po sebi razumije kako su najzastupljenije slike o Austrijancima koji politički i gospodarski iskorištavaju Hrvatski narod te ga žele pokoriti svojoj vlasti. U negativnom kontekstu prikazan je i car Leopold i njegovi ministri te vojnici koji zbog vlastitih interesa žele ukloniti obitelji Zrinski i Frankopan. Osmanlije se spominju u kontekstu čestih borbi i vojevanja kao dobri vojnici s kojima ipak malobrojniji hrvatski ratnici uspijevaju izaći na kraj. Nadalje, slike o njima zastupljene su i u okviru pregovora sa sultanom, kada su oni

⁴⁷⁴ SRKULJ 1943: 133-134. „O jednostavnoj plemićkoj uroti moglo bi se govoriti samo onda, kad bi Leopold jačao svoju vlast na slavu i veličinu Hrvatske, kako su to francuzki kraljevi činili za Francuzku, a ne da Hrvatsku oslabi i stavi u položaj svojih nasljednih pokrajina, te je u tu svrhu htio ukinuti bansku čast.“ SRKULJ 1943: 133-134.

⁴⁷⁵ SRKULJ 1944: 52.

⁴⁷⁶ SRKULJ 1941: 115, SRKULJ 1944: 51.

⁴⁷⁷ JAKIĆ 1941: 52.

⁴⁷⁸ ANTOLJAK 1943: 54.

prevarili Petra i obećali mu pomoć koju na kraju nisu pružili. U tom kontekstu opisan je i francuski kralj, koji je iskoristio Zrinskoga za vlastite interese, dok mu je ovaj bio potreban. Tako je pažnja usmjerena na prikaz onih koji su izdali urotnike, dok se oni koji su ih jednostavno odbili niti ne spominju (primjerice Mlečani i Poljaci) ili su samo usput spomenuti. Što se tiče mađarskih urotnika, njihova uloga u začecima urote nije izostavljena, ali njihov prikaz se svodi na nabrojanje mađarskih urotnika, što govori o fokusiranju prikaza urote na hrvatski narod. Osim toga, mogu se pronaći i heteropredodžbe o Vlasima čiji prikaz se u okviru ove teme ne može ocijeniti ni pozitivnim, ali ni negativnim. Spominje ih se u kontekstu naseljavanja na oteti hrvatski teritorij, ali naglašavaju se njihove razlike u smislu obećanja da ih se neće pokatoličiti. No, krivnja je pripisana dvoru.

Što se tiče općenitih karakteristika udžbenika iz razdoblja NDH, oni su, u spomenutom procesu revizije, bili podvrgnuti uklanjanju jedinstva i jugoslavenstva, a pažnja je posvećena jačanju i isticanju hrvatske nacionalne povijesti s posebnim naglaskom na važnost brojnih borbi u kojima su se istaknuli Hrvati, izgradnju hrvatskih nacionalnih heroja čije domoljublje je posebice istaknuto, ali i stoljetnim sukobima s neprijateljima. Umjesto sličnosti, isticane su razlike između Hrvata i Srba te negativan stav prema *Drugome*. NDH je pak prikazana kao ostvarenje višestoljetnih težnji hrvatskog naroda i borbe za vlastitu državu.⁴⁷⁹ Međutim, takve promjene nisu bile rezultat samo nove ustaške ideologije, već su pojedine nastale i kao rezultat suprotstavljanja službenoj jugoslavenskoj historiografiji.⁴⁸⁰

Već je iz autopredodžbi o hrvatskom narodu jasno kako je u razdoblju Nezavisne Države Hrvatske povijesni mit o zrinsko-frankopanskoj uroti imao funkciju izgradnje hrvatskog narodnog identiteta, u skladu s ustaškim načelima, kao naroda boraca i ratnika koji je u opasnosti od brojnih Drugih zbog čega često sudjeluju u vojnim sukobima. Na taj se način ističu i poželjne osobine Hrvata i njihova stalna želja za nezavisnošću. Naime, u *Načelima* ustaške ideologije Ante Pavelića, osnivača pokreta, velika se pažnja posvećuje isticanju *hrvatstva* - „prava politička snaga je u narodu samome,“ hrvatsko ime je nezamjenjivo, hrvatski narod ima pravo na svoju vlastitu državu u koju će biti uklopljene i sve njene pokrajine s obzirom na višestoljetni kontinuitet hrvatske državnosti. Ustaše veliku važnost pridaju i državi kao takvoj te je ona jedino moguće ostvarenje ciljeva, a u tom procesu odnosno uspostavi vlastite države narod ima sva prava, pa čak i na korištenje sile.⁴⁸¹ Tako se i u prikazu urote može uočiti njena

⁴⁷⁹ PETRUNGARO 2009: 72-74.

⁴⁸⁰ PETRUNGARO 2009: 181.

⁴⁸¹ Citirano prema: MACAN 2004: 217, MACAN 2004: 221.

funkcija podsjećanja na stoljetnu hrvatsku državnost isticanjem državnih prava Hrvatske i njene ugrožavane državnosti. No, govoreći o borbi za prava domovine autori se (osim Srkulja) više ne pozivaju na bulu koja je događajima iz urote davala legalnost, već se za prava države može boriti na sve načine, pa i one koji nisu legalizirani, što je u izravnoj vezi sa samim temeljima ustaške ideologije. Na taj je način urotom isticana i tradicija hrvatske državnosti te važnost očuvanja narodnih prava. Još jedna od funkcija urote bila je razotkrivanje prijetnje *Drugoga* i podsjećanje na stalne borbe za domovinu i *Druge* od kojih je ona uvijek bila ugrožena. Zbog toga se ističe i tradicija hrvatske uprave nad teritorijem koji je pretvoren u Vojnu Krajinu, a na koji su naseljavani Vlasi te je naglašavana njihova različitost. Potonje je povezano sa snažnim zaoštrenjem već napetih hrvatsko-srpskih odnosa i sukoba te političke polarizacije.⁴⁸² Osim toga, u sklopu rasne politike nastojalo se iseliti, likvidirati ili asimilirati srpsko stanovništvo te je Srbima bio upućen poziv da se iz hrvatskog i bosanskohercegovačkog teritorija isele u Srbiju.⁴⁸³ Jednako tako, ponovno se može istaknuti prikaz želje za gospodarskim pokoravanjem hrvatskih zemalja u trenutku kada je nova država i njeno gospodarstvo usmjereno prema zadovoljavanju ratnih potreba Trojnoga pakta.⁴⁸⁴

Međutim, prvobitna euforija zbog stvaranja samostalne države ubrzo je nestala te se u punom smislu pokazao nezavidan položaj nove države. Važno je spomenuti kako su, u trenutku kada se isticala tradicija nad pojedinim teritorijem, velik dio hrvatskog teritorija preuzele druge države. Na primjer Italiji je, prema prethodnom dogovoru Pavelića s Mussolinijem, prepušten veliki dio Istre i Dalmacije, a Mađarska je anektirala Međimurje. Preostali teritorij bio je podijeljen između talijanske i njemačke interesne zone. Osim toga, novu državu priznale su samo članice i pristaše Trojnog pakta te je u velikoj mjeri ovisila o Italiji i Njemačkoj s kojima je i njena sudbina bila usko povezana itd.⁴⁸⁵ Kada se uzmu u obzir navedene, ali i mnoge druge poteškoće s kojima se suočavala država, kao što je primjerice i pridobivanje stanovništva u narodnooslobodilački pokret te građanski rat u državi, jasno je zašto je u udžbenicima izdanima tijekom i nakon 1943. godine došlo do manjih promjena.⁴⁸⁶ Prvenstveno je riječ o ponovnom jačanju kulta Zrinskog i Frankopana u kriznim vremenima, kao ličnosti koje ne brinu za vlastiti interes, već za interes svoje domovine. Naime, godina 1943. označila je prekretnicu u omjeru snaga na hrvatskom teritoriju. U jesen je kapitulirala Italija što je bio veliki udarac za NDH, a

⁴⁸² MACAN 2004: 221.

⁴⁸³ BILANDŽIĆ 1999: 125.

⁴⁸⁴ MACAN 2004: 217 i 221.

⁴⁸⁵ BILANDŽIĆ 1999: 123-124.

⁴⁸⁶ BILANDŽIĆ 1999: 133 i 149.

partizani su počeli osnivati i lokalna tijela samouprave na području koji je bio u talijanskoj interesnoj sferi. Osim toga, u studenom iste godine partizane su priznali saveznici te je postalo izgledno kako je budućnost same države upitna.⁴⁸⁷

6.3.3. Socijalistički udžbenici

Nazivi nastavnih jedinica o zrinsko-frankopanskoj uroti u socijalističkim udžbenicima veoma su raznoliki te su nerijetko mijenjani u skladu s razdobljem u kojem su izdani. U najranijim udžbenicima govori se o *Uroti Zrinjskih i Frankopana* ili o *Plemičkim bunama u Hrvatskoj i Mađarskoj* da bi tijekom šezdesetih i u prvim godinama sedamdesetih spomen Zrinjskih, Frankopana i same urote bio izostavljen iz naslova u kojima se pak isticalo zajedništvo i jugoslavenstvo te se tako govori o *Našim zemljama u sklopu Austrije* ili o *Južnoslavenskim zemljama pod Habsburgovcima*. Zrinski i Frankopani vraćeni su u nazive nastavnih jedinica u udžbenicima izdanim sedamdesetih godina, međutim kao podnaslovi u sklopu opširnijih nastavnih jedinica koje se ponekad također odnose na urotu: primjerice podnaslov *Otpor Zrinjskih i Frankopana* u jedinici *Hrvatsko plemstvo u borbi protiv neograničene vlasti Habsburgovaca* odnosno naslov *Zrinsko-frankopanska buna* u jedinici *Hrvatska u XVII. i XVIII. stoljeću*.⁴⁸⁸ Što se naziva događaja tiče, u ranijim udžbenicima ponovno su uočljivi različiti nazivi koji su se koristili za taj događaj, pa i u sklopu iste nastavne jedinice. Termin *urota*⁴⁸⁹ najzastupljeniji je u ovome razdoblju, a često su se koristili i nazivi *otpor*⁴⁹⁰ odnosno *zavjera*.⁴⁹¹ U manjoj mjeri, ali svejedno prisutni bili su i termini *pobuna*, *ustanak* i *buna*.⁴⁹² Kao što se može vidjeti, termini kojima se nazivala urota također su bili raznoliki, a i u istim udžbenicima se nerijetko koristilo više termina istovremeno.

Slikovnim prikazima u udžbenicima socijalističke Jugoslavije također je bila posvećena različita pažnja, no nije iznenađujuće što dva najranije izdana udžbenika uopće nemaju slikovnih prikaza. Situacija se mijenja od 1960.-tih godina kada se u udžbenike uklapaju brojne reprodukcije i različiti slikovni sadržaji. No, slikovnih prikaza s tematikom urote, premda su drugi prikazi zastupljeni, ne može se pronaći ni u Žeželjevim udžbenicima kao ni u onome

⁴⁸⁷ BILANDŽIĆ 1999: 151-152 i 156-159.

⁴⁸⁸ Vidi *Prilog 3*.

⁴⁸⁹ *Građa za povijest naroda Jugoslavije* 1945: 15-16, SALZER 1963: 31-32, ŽEŽELJ 1969: 320-322, DRAŠKOVIĆ, MAKEK I SALZER 1974: 129, MAKEK I ADAMČEK 1985: 169-170, MATKOVIĆ, DRAŠKOVIĆ I STANČIĆ 1990: 197.

⁴⁹⁰ BABIĆ 1950: 137-141, DRAŠKOVIĆ, MAKEK I SALZER 1974: 129, MATKOVIĆ, DRAŠKOVIĆ I STANČIĆ 1990: 197-198.

⁴⁹¹ BABIĆ 1950: 137-141, ŽEŽELJ 1969: 320-322, MAKEK I ADAMČEK 1985: 169-170.

⁴⁹² *Ustanak* je spominjao: BABIĆ 1950: 137-141. O *pobuni* su pisali: *Građa za povijest naroda Jugoslavije* 1945: 15-16, SALZER 1953: 85-90, dok su termin *buna* koristili: GROSS 1957: 35, MAKEK I ADAMČEK 1985: 169.

Mirjane Gross te udžbeniku autora Drašković i Goričan. U ostalim se udžbenicima pak često reproduciralo više prikaza koji su se ticali tematike urote, najčešće portreti Petra Zrinskoga i Frana Krste Frankopana, a zatim i Nikole Zrinskoga. Portreti navedenih ličnosti jedini su zastupljeni prikazi pojedinaca. Izuzev toga, česti su prikazi gradova u vlasništvu Zrinskih ili Frankopana ili prikazi događaja. Tako se u udžbenicima nalazi i prikaz dravskog mosta kojeg je u sukobu s Turcima spalio Nikola Zrinski te prikazi grada Ozlja i Trsata nad Rijekom. Nerijetko se prikazivala i naslovnica *Syrene*, i to isključivo one koju je preveo Petar, a zastupljene su i fotografije proizvoda iz talionice željeza te ilustracije smaknuća i odvođenja na stratište. Prikazi smaknuća odnosno odvođenja na stratište prisutni su u udžbenicima od sedamdesetih godina pa nadalje,⁴⁹³ dok su u pedesetim i šezdesetim aktualniji prikazi gradova.⁴⁹⁴ Osim toga, udžbenik iz 1985. i kartografski prikazuje smještaj imanja Zrinskih i Frankopana. U udžbenicima ovoga razdoblja po prvi put se mogu pronaći i pitanja uz tekst, počevši s udžbenikom Olge Salzer iz 1953. godine. Važno je istaknuti kako su pitanja u prvome redu usmjerena faktografski te su usko povezana s tekstom.⁴⁹⁵ Najčešće se odnose na pitanja povezana s uzrocima i posljedicama urote, a od pitanja koja zahtijevaju izražavanje učenikova mišljenja može se istaknuti pitanje u udžbeniku *Narodi u prostoru i vremenu*: „Što je mislio knez Frankopan rečenicom navedenom u početku štiva?“ Osim toga, navedeni udžbenik od učenika traži i da opišu svoje *dojmove* o ilustraciji koja prikazuje odsijecanje glave Zrinskome i Frankopanu.⁴⁹⁶ Udžbenici iz 1963, 1985 i 1990. također upućuju učenike na čitanje tekstova o uroti u čitanki, što u drugim udžbenicima nije slučaj premda su čitanke uz njih bile izdane.⁴⁹⁷

Kao što se u popisu izvora može vidjeti, u analizu je uključeno i po nekoliko izdanja istih udžbenika u kojima doduše nisu pronađene nikakve razlike, izuzev manjih promjena u jezičnom stilu.⁴⁹⁸ Međutim, razlike se mogu pronaći između udžbenika Olge Salzer pod

⁴⁹³ MAKEK, DRAŠKOVIĆ I SALZER 1974: 129, MAKEK I ADAMČEK 1985: 170, MATKOVIĆ, DRAŠKOVIĆ I GORIČAN 1990: 198.

⁴⁹⁴ SALZER 1953: 87, SALZER 1963: 32-33.

⁴⁹⁵ Međutim, ne donosi velik broj udžbenika pitanja uz tekst, radi se o sljedećim udžbenicima: SALZER 1953: 90, SALZER 1959: 81, MAKEK, DRAŠKOVIĆ I SALZER 1974: 130, MAKEK I ADAMČEK 1985: 170, MATKOVIĆ, DRAŠKOVIĆ I STANČIĆ 1990: 198. U Žeželjevim i Salzerinom udžbeniku iz 1963. postoje pitanja, no ona se ne odnose na urotu.

⁴⁹⁶ DRAŠKOVIĆ, MAKEK I SALZER 1974: 129-130.

⁴⁹⁷ Primjerice, uz udžbenik iz 1974. također je izdana čitanka, a uputa učenicima da se njome služe nalazi se na naslovnoj strani udžbenika gdje se učenike upućuje i na služenje radnom bilježnicom, povijesnim atlasom te enciklopedijom *Svijet oko nas*.

Čitanka na koju se referiraju autori udžbenika iz 1985. godine obrađena je u ovome radu u sklopu čitanki.

⁴⁹⁸ S obzirom na minimalne promjene do kojih je došlo, a koje su prvenstveno jezičnog karaktera, u nastavku rada citirat će se samo prva izdanja udžbenika u čijim je kasnijim izdanjima sadržaj ostao nepromijenjen: SALZER 1953: 85-90, ŽEŽELJ 1969: 320-322, DRAŠKOVIĆ, MAKEK I SALZER 1974: 129. Udžbenici u kojima je sadržaj (gotovo) nepromijenjen su: SALZER 1959: 77-81, ŽEŽELJ 1973: 301-303, DRAŠKOVIĆ, MAKEK I SALZER 1981: 129.

nazivom *Povijest za VII. razred iz 1953. i 1959. godine* i onoga iz 1963. godine, *Prošlost i sadašnjost 2*. Tekst je u posljednjem udžbeniku uvelike skraćen te se podosta razlikuje od prethodnog - izostavljena je prošlost obitelji Zrinski i Frankopan, a sam tijek urote i njen krah opisani su tek u par rečenica. Važno je napomenuti i kako Mirjana Gross te autori Drašković i Goričan veoma šturo pišu o uroti kojoj posvećuju tek jedan odlomak. Na koncu, može se uočiti razlika i po pitanju događaja koji su uklopljeni u jedinicu o zrinsko-frankopanskoj uroti. Dok pojedini autori u sklopu navedene nastavne jedinice detaljno objašnjavaju situaciju u Habsburškoj Monarhiji te politiku centralizma i situaciju nakon Tridesetogodišnjeg rata, drugi govore tek o centralizaciji kao uzroku urote. Jednako tako, pojedini autori su u jedinicu o uroti uvrstili i pragmatičku sankciju, pa čak i Josipa II. dok u većini slučajeva jedinica završava opisom posljedica urote.⁴⁹⁹ Zanimljiva je situacija i s habsburškom politikom i centralizmom. Dok su neki autori navedenu temu svrstali u okvir jedinice o uroti,⁵⁰⁰ drugi su ih rasporedili u dvije različite nastavne jedinice,⁵⁰¹ a treći spojili te dvije teme pod dva podnaslova, najčešće uz dodatak još jednog podnaslova o Vojnoj Krajini ili kulturnom životu, u istu nastavnu jedinicu primjerice pod naslovom *Južnoslavenske zemlje pod Habsburgovcima* odnosno *Hrvatsko plemstvo u borbi protiv neograničene vlasti Habsburgovaca*.⁵⁰²

Prije same analize važno je još napomenuti kako bi se udžbenici ovoga razdoblja mogli ugrubo svrstati u tri skupine: prvu koju čine udžbenici nastali tijekom i u prvim poslijeratnim godinama, drugu sa udžbenicima iz druge polovice pedesetih i onima izdanima do kraja šezdesetih, dok bi trećoj pripadali udžbenici izdani nakon sedamdesetih godina. Naravno, ovo je tek gruba podjela unutar koje postoje i iznimke.

❖ **Povod.** Vašvarski mir kao povod za urotu bio je aktualan tijekom pedesetih i djelomično šezdesetih godina, te ponovno u udžbenicima izdanima tijekom sedamdesetih godina i nadalje. Važno je istaknuti kako se u najranijim udžbenicima pisalo o *sramotnom* miru, da bi se kasnije govorilo o *iznenadnom* miru ili jednostavno *miru* s Turcima.⁵⁰³ *Sramotni* mir ponovno se počinje koristiti u udžbenicima iz sedamdesetih.⁵⁰⁴ Pojedini autori mir u Vašvaru ni ne

⁴⁹⁹ Primjerice udžbenik iz 1945. u sklopu urote ukratko govori i o Josipu II. i njegovom vladanju.

⁵⁰⁰ *Građa za povijest naroda Jugoslavije* 1945: 15-16, BABIĆ 1950: 137.

⁵⁰¹ SALZER 1953: 85, GROSS 1957: 35, MATKOVIĆ, DRAŠKOVIĆ I STANČIĆ 1990: 197. Olga Salzer zbog odvajanja habsburške politike u posebnu nastavnu jedinicu više pažnje posvećuje obiteljima Zrinski i Frankopan.

⁵⁰² SALZER 1963: 31, ŽEŽELJ 1969: 320, DRAŠKOVIĆ I GORIČAN 1970: 147, MAKEK, DRAŠKOVIĆ I SALZER 1974: 129, MAKEK I ADAMČEK 1985: 169.

⁵⁰³ O sramotnom miru piše: *Građa za povijest naroda Jugoslavije* 1945: 15, BABIĆ 1950: 138, dok o iznenadnom miru pišu: SALZER 1953: 87, ŽEŽELJ 1969: 320.

⁵⁰⁴ Važno je napomenuti kako je riječ o udžbenicima u kojima su nastavne jedinice podijeljene na više podnaslova, a uzroci urote obično su opisani u podnaslovu „Nezadovoljstvo velikaša politikom bečkog dvora.“ MAKEK I

spominju, a kao povod za urotu navode habsburšku politiku koja je izazvala nezadovoljstvo među plemićima.⁵⁰⁵ Uzroci koji su do tih događaja doveli bili su mnogobrojni, od centralizma, želje za otimanjem hrvatskog gospodarstva i trgovine, uspostave Vojne Krajine i uprave generala i časnika nad njom, pasivnosti u pogledu obrane od Osmanlija, kršenje plemićkih prava itd.

❖ **Patnja hrvatskog naroda.** U razdoblju socijalizma ovaj topos ponovno je djelomično modificiran. Naime, teškom položaju hrvatskog naroda pažnja je posvećena samo u najstarijim i najmlađim udžbenicima. U ostalima je fokus na politici Habsburgovaca prema hrvatskim zemljama dok položaj naroda nije izričito spomenut, premda je jasan utjecaj opisane politike. U tim malobrojnim udžbenicima koji govore o samome narodu riječ je o njegovu teškom položaju pod Turcima: „milioni našega naroda i dalje su stenjali u turskom ropstvu.“⁵⁰⁶ Oni su bili izvrgnuti čestim turskim provalama i porobljavanju što je dovelo do njihova preseljenja iz pograničnih područja na koja su potom naseljavani Vlasi. S druge strane, nastojalo ih se germanizirati dok su generali i činovnici na čelu uprave ugnjetavali narod koji je bio osuđen na kralja usredotočenog na vlastite interese.⁵⁰⁷

S obzirom na to da se u ovome razdoblju veća pažnja počela posvećivati i plemstvu općenito, a ne samo obiteljima Zrinski i Frankopan, važno je dotaknuti se i te tematike u sklopu toposa o hrvatskome narodu. Naime, autori ovoga razdoblja hrvatsku državnost sedamnaestog stoljeća usko povezuju s plemstvom, „glavnim nosiocem državnog života“ te ističu preklapanje njihovih interesa s državnima, koje „krunje postupci bečkoga dvora.“⁵⁰⁸ Tako se u najranijim udžbenicima ističe zajednički interes plemstva i naroda glede nezadovoljavajuće bečke politike: „ta borba za staleške interese pozitivna je za čitav narod.“⁵⁰⁹ U tom kontekstu u Babićevom udžbeniku zanimljiva je ocjena urote koju on donosi već u sklopu ovoga toposa. Naime, on borbu plemstva protiv centralizma naziva „reakcionom“ jer će svaka država koja nema „snažnu centralnu vlast postati prije ili kasnije plijen tuđinaca.“ Međutim, dalje objašnjava kako je pobuna ugarskog i hrvatskog plemstva ipak bila opravdana i „u interesu ne samo plemstva nego

ADAMČEK 1985: 167. Odnosno „Kakve su planove imali Habsburgovci:“ DRAŠKOVIĆ, MAKEK I SALZER 1974: 128.

⁵⁰⁵ GROSS 1957: 35, SALZER 1963: 29, DRAŠKOVIĆ I GORIČAN 1970: 147, MATKOVIĆ, DRAŠKOVIĆ I STANČIĆ 1990: 197.

⁵⁰⁶ Citirano prema: BABIĆ 1950: 137. O tome pišu i: *Građa za povijest naroda Jugoslavije* 1945: 15, BABIĆ 1950: 137-138, SALZER 1963: 29, MAKEK I ADAMČEK 1985: 167-168.

⁵⁰⁷ SALZER 1963: 29, MAKEK I ADAMČEK 1985: 167.

⁵⁰⁸ SALZER 1953: 86.

⁵⁰⁹ *Građa za povijest naroda Jugoslavije* 1945: 15. Babić govori kako takva politika „škodi i interesima plemstva i Hrvatske (...) Hrvatski velikaši su i onda kada su morali popustiti uvijek naglašavali posebna prava Hrvatske i tražili od Habsburgovaca da ih poštuju.“ BABIĆ 1950: 137.

i čitavog hrvatskog naroda“ jer Habsburgovci nisu jačali centralnu vlast za dobrobit hrvatskoga naroda, već za svoju vlastitu korist i u korist svoga naroda.⁵¹⁰ Do promjene glede prikaza plemstva došlo je već tijekom pedesetih i šezdesetih godina kada su se počele isticati njegove mane. Tako je fokus bio na sukobu između plemstva i dvora zbog nezadovoljstva bečkom politikom koja je kršila njihova prava te su oni braneći svoje, branili i interese države i naroda. Međutim, upravo je nesposobnost plemstva kao gospodarskih čimbenika i nerentabilnost njihovih imanja odgovorna za jačanje položaja bečkoga dvora u hrvatskim zemljama. Osim toga, nade plemićkih obitelji, čija imanja su bila pod osmanskom upravom, kralj nije ispunio kako bi spriječio njihovo jačanje.⁵¹¹ S druge strane, plemstvo nije bilo u stanju nastupiti kao cjelina, već su unutar njih postojali brojni sukobi, kako oko utjecaja, tako i zbog ovisnosti dijela plemstva o službama koje su obavljale za bečki dvor.⁵¹² Od sedamdesetih godina opisu plemstva posvećeno je manje prostora te su udžbenici više usmjereni na kršenja hrvatske samostalnosti negoli na prava plemstva premda su i ona spomenuta.⁵¹³

No, premda su slike o položaju hrvatskoga naroda relativno šture, one o Drugome veoma su živopisne. U socijalističkom razdoblju u toposu o patnji naroda Drugo se ne odnosi samo na Austrijance i Osmanlije, već se mogu pronaći i slike o Mlečanima, a kao poseban slučaj izdvajaju se i Vlasi. Dvije potonje slike su doduše rijetko zastupljene, ali su uklopljene u pojedine udžbenike. Dok se za Osmanlije navodi kako su predstavljali prijetnju hrvatskim zemljama, pljačkajući ih i porobljavajući njihovo stanovništvo te u kontekstu čestih borbi,⁵¹⁴ Mlečani su spomenuti u udžbeniku iz 1950. godine također u okviru kritike Habsburgovaca koji nisu niti „povratili od Mlečana otete zemlje.“⁵¹⁵ Premda se pitanje Vojne Krajine navodi gotovo u svim udžbenicima, Vlahe se spominje samo u dva udžbenika kao „prve naseljenike s turske strane granice“ koje su u Hrvatskoj nazivali „Vlasi, Srbi, uskoci.“⁵¹⁶ Slike o Vlasima ne mogu se nazvati negativnima, štoviše, u jednoj je slici u tom kontekstu negativno prikazano plemstvo - ono je željelo „nametnuti svoju vlast novim naseljenicima“ što je spriječio dvor. Osim toga, isti taj udžbenik iz 1985. gotovo da izjednačava Srbe i Hrvate spominjući

⁵¹⁰ BABIĆ 1950: 138.

⁵¹¹ SALZER 1953: 86, ŽEŽELJ 1969: 320.

⁵¹² „Erdödy, oslanjajući se na karlovačkog generala smetali su banovima Zrinjskima u zapovijedanju Banskom krajinom.“ ŽEŽELJ 1969: 320.

⁵¹³ MAKEK, DRAŠKOVIĆ I SALZER 1974: 129, MAKEK I ADAMČEK 1985: 170, MATKOVIĆ, DRAŠKOVIĆ I STANČIĆ 1990: 197.

⁵¹⁴ BABIĆ 1950: 137, SALZER 1953: 87, SALZER 1963: 31, ŽEŽELJ 1969: 320, DRAŠKOVIĆ I GORIČAN 1970: 147, MAKEK, DRAŠKOVIĆ I SALZER 1974: 129, MAKEK I ADAMČEK 1985: 170, MATKOVIĆ, DRAŠKOVIĆ I STANČIĆ 1990: 197.

⁵¹⁵ BABIĆ 1950: 138.

⁵¹⁶ SALZER 1963: 29.

novodoseljeno stanovništvo: „Veći dio tih naseljenika bili su Srbi, ali je među njima bilo dosta i Hrvata, koji su se također nazivali Vlasi.“⁵¹⁷

Što se tiče Habsburgovaca, Austrijanaca te njihovih generala i činovnika, slike o njima su u velikoj mjeri negativne u svim udžbenicima uz oscilacije u intenzitetu tog prikaza. „Kraljeva tendencija za političkim i ekonomskim podvrgavanjem Beču“⁵¹⁸ zastupljena je u svim udžbenicima, a važno je napomenuti kako u ovome razdoblju uloga kraljevih ministara nije bila važna te se oni ni ne spominju, već je riječ o *dvoru* ili *Leopoldu I.* Jednako tako, u pogledu ličnosti Leopolda I. u prvi se plan stavljaju njegove političke odluke, dok slike o njemu kao osobi gotovo da i ne postoje. Jedino je u udžbeniku iz 1950. spomenuto njegovo „kukavičko držanje“ u pogledu sklapanja Vašvarskog mira.⁵¹⁹ On je jednostavno prikazan kroz prizmu politike koju je vodio te brige o vlastitim interesima. Međutim, politika usmjerena prema hrvatskim zemljama i njihovu iskorištavanju opsežno je opisana gotovo u svim udžbenicima te se u tom smislu može uočiti kontinuitet u opisima. Ipak, u malobrojnim udžbenicima samo se spominje habsburška politika ili „nezadovoljstvo oklijevanjem Habsburgovaca, ali i nepoštivanjem prava plemstva,“⁵²⁰ no češća su detaljna objašnjenja loše habsburške uprave i nastojanja za političkim i gospodarskim podvrgavanjem.⁵²¹ Osim ostaloga, ističe se korištenje Vojne krajine kao *rezervoara* za vojnike, pasivnost vezana uz osmanske napade, težnja za otimanjem trgovine, prepuštanje uprave „napirlitanim njemačkim oficirima,“ kršenje prava plemstva itd. Oni su provodili centralističku politiku „u interesu njemačkih feudalaca i svoje porobljivačke politike.“ Na koncu je zbog takve politike došlo do gospodarskog i kulturnog zaostajanja hrvatskih zemalja.⁵²²

❖ **Slavno podrijetlo Zrinskog i Frankopana.** U pogledu ovoga toposa također je došlo do promjena – slavno podrijetlo Zrinskog i Frankopana slabo je zastupljeno, no zato je pažnja posvećena gospodarskome značenju obitelji Zrinski i Frankopan, a u pojedinim udžbenicima se spominju i postignuća braće Zrinski u ratovanju protiv Turaka. Važno je napomenuti kako su u ovome razdoblju Zrinski i Frankopan pretežno prikazani kao pripadnici plemstva, ali samim time ne i naroda, no oni za taj narod brinu – dok to odgovara i njihovim interesima. O porodicama Zrinskih i Frankopana govori kao o *najmoćnijim* „starim hrvatskim

⁵¹⁷ MAKEK I ADAMČEK 1985: 167.

⁵¹⁸ GROSS 1957: 35.

⁵¹⁹ BABIĆ 1950: 138.

⁵²⁰ Citirano prema: SALZER 1963: 31, GROSS 1957: 35, DRAŠKOVIĆ I GORIČAN 1970: 147.

⁵²¹ Najdetaljniji opisi mogu se pronaći u: BABIĆ 1950: 137-138, SALZER 1963: 29-30, DRAŠKOVIĆ, MAKEK I SALZER 1974: 128, MAKEK I ADAMČEK 1985: 167-168.

⁵²² Citirano prema: BABIĆ 1950: 138. O tome i: *Građa za povijest naroda Jugoslavije* 1945: 16.

porodicama.⁵²³ Njihova gospodarska važnost istaknuta je gotovo u svim udžbenicima,⁵²⁴ a posebna pažnja mu je posvećena u onima iz pedesetih i šezdesetih koji donose opširan opis djelatnosti koje su obavljali, pri čemu se posebno ističe njihova trgovina te talionica u Čabru. Jedino Salzer u udžbeniku iz 1953. navodi kako takvo bogato gospodarstvo obitelji Zrinski i Frankopan svejedno nije moglo namiriti njihove velike troškove.⁵²⁵ Od sedamdesetih godina se spominje i njihova „hrabrost i uspjesi“ u ratu protiv Turaka te „težnja za što većom neovisnošću Hrvatske od Beča,“ a vezano uz gospodarstvo najčešće se samo spominje kako su oni posjedovali brojna imanja i utvrde na kojima su imali razvijeno gospodarstvo.⁵²⁶

❖ **Urotnici.** Govoreći o sudionicima urote, ponovno se koriste nazivi *zavjerenici*,⁵²⁷ *nezadovoljnici*⁵²⁸ i *urotnici*.⁵²⁹ Uz ponavljanje sintagme *hrvatsko i mađarsko plemstvo* odnosno *najmoćniji hrvatski i ugarski velikaši*,⁵³⁰ u pojedinim udžbenicima se može uočiti izostavljanje uloge Mađara ili njihova marginalizacija, na primjer kada se govori o najmoćnijim hrvatskim plemićima i/ili „nekim mađarskim velikašima.“⁵³¹

Opisi urotnika veoma su šturi te su u prvome redu, ukoliko su zastupljeni, usmjereni prema Petru Zrinskome. Uloga Katarine Zrinske u procesu kovanja urote u potpunosti je izostavljena, a ako se njen lik u tekstu spominje, to je uvijek u kontekstu sudbine obitelji Zrinski. Jedini udžbenik koji otkriva informaciju o njoj je onaj iz 1974. godine i to u kontekstu isticanja hrvatskog jezika. Naime, navodi se kako se Katarina, uz Frana i Petra bavila pisanjem na hrvatskom jeziku.⁵³² Frankopanu je posvećeno tek nešto malo više pažnje, no u njegovom

⁵²³ Citirano prema: SALZER 1953: 85. O *najmoćnijim porodicama* govore još: SALZER 1963: 31, DRAŠKOVIĆ I GORIČAN 1970: 147, MAKEK, DRAŠKOVIĆ I SALZER 1974: 129, MAKEK I ADAMČEK 1985: 169, MATKOVIĆ, DRAŠKOVIĆ I STANČIĆ 1990: 197.

⁵²⁴ No, treba napomenuti kako udžbenik iz 1945. uopće ne spominje gospodarstvo, ali ni važnost obitelji kao ni prethodna ratovanja.

⁵²⁵ BABIĆ 1950: 139, SALZER 1953: 85-86, ŽEŽELJ 1969: 320.

⁵²⁶ Citirano prema: MATKOVIĆ, DRAŠKOVIĆ I SALZER 1990: 197. S druge strane, zrinsko-frankopanska imanja i utvrde spominju: DRAŠKOVIĆ I GORIČAN 1970: 147, MAKEK, DRAŠKOVIĆ I SALZER 1974: 129, MAKEK I ADAMČEK 1985: 169, MATKOVIĆ, DRAŠKOVIĆ I STANČIĆ 1990: 197.

Udžbenik iz 1974. govori i o spaljivanju mosta preko Drave kojeg je Nikola spalio u tijeku sukoba s Turcima. Izuzev njega, jedini udžbenik koji spominje ratovanje braće Zrinski protiv Turaka je Babićev koji govori kako su braća Zrinski „potukli u nekoliko bitaka Turke.“ BABIĆ 1950: 138.

⁵²⁷ BABIĆ 1950: 138, MAKEK I ADAMČEK 1985: 169.

⁵²⁸ SALZER 1953: 88-89, MAKEK, DRAŠKOVIĆ I SALZER 1974: 129.

⁵²⁹ SALZER 1963: 31, DRAŠKOVIĆ I GORIČAN 1970: 147, MAKEK, DRAŠKOVIĆ I SALZER 1974: 129, MAKEK I ADAMČEK 1985: 169, MATKOVIĆ, DRAŠKOVIĆ I STANČIĆ 1990: 197.

⁵³⁰ BABIĆ 1950: 138, GROSS 1957: 35, SALZER 1963: 31, ŽEŽELJ 1969: 321, DRAŠKOVIĆ I GORIČAN 1970: 147, MAKEK, DRAŠKOVIĆ I SALZER 1974: 129.

⁵³¹ Citirano prema SALZER 1963: 31. Samo o *hrvatskim* velikašima odnosno plemstvu govore: *Građa za povijest naroda Jugoslavije* 1945: 15, BABIĆ 1950: 138.

⁵³² MAKEK, DRAŠKOVIĆ I SALZER 1974: 129. Književna djelatnost Nikole i Petra Zrinskoga i Frana Krste Frankopana spominje se u rijetko kojem udžbeniku, a ukoliko se i spominje, obično je riječ o opisu u sklopu prikaza naslovnice *Syrene*. Salzer u udžbeniku iz 1953. godine piše o Petrovom prijevodu *velikog* Nikolinog epa, da bi u izdanju iz 1963. spomenula i Frankopanov *Gartlic za čas kratit*. Na kraju, u udžbeniku iz 1990. može se

slučaju došlo je do dva scenarija. Autori koji o samoj uroti veoma šturo pišu spominju ga uz Nikolu i Petra kao pokretače urote,⁵³³ dok oni koji donose detaljnije opise Frankopana uopće ne spominju u prvom dijelu urote, već ili kada je riječ o dizanju ustanka ili putovanju u Beč.⁵³⁴ Jedine zanimljivosti mogu se pronaći u udžbenicima iz 1950. i 1974. godine. U ranijem udžbeniku spominje se zavada između Frankopana i Zrinskoga za koju nije dano nikakvo daljnje objašnjenje, dok je u kasnijem udžbeniku citirana Frankopanova izjava: „kako je jedva čekao, kako je sam napisao *da s tim prvlje početak učinimo*.“⁵³⁵

Čelnom ličnošću i vođom urote smatra se Nikola, no u njegovu slučaju opisi također ne prelaze osnovne činjenice koje su usput spomenute, poput obnašanja banske časti i njegove tragične smrti. Jedini udžbenik koji odudara od tog obrasca jest onaj Žeželjev u kojem se ipak mogu pronaći opisi koji ističu važnost lika Nikole Zrinskog kao ratnika, pisca i pjesnika.⁵³⁶ Navedeni udžbenik je također jedini koji u opisu tijeka urote spominje i mađarske sudionike poimence, što u ostalima nije slučaj.⁵³⁷ Valja napomenuti kako se u opisima događanja iz urote mađarski urotnici rijetko kada spominju.

Na koncu, u pogledu prikaza lika Petra Zrinskoga, najčešće ga se spominje kao Nikolina nasljednika, a najviše pažnje posvećeno mu je u Babićevu i Žeželjevu udžbeniku. Babić ističe njegovo nezadovoljstvo zbog nedobivanja karlovačkog generalata te zavadu s Frankopanima i Erdodyjima što je utjecalo na Petrovu odluku o vođenju urote u suprotnom smjeru od mađarskih urotnika. On se usmjerio prema vrbovanju sitnih plemića, krajišnika, kmetova itd. Međutim, istovremeno pregovara s Bečom oko izmirenja, da bi na kraju „ogorčen na Beč“ predložio suradnju i sultanu.⁵³⁸ Žeželjev opis nastavlja se na opis Petrovih negativnih osobina, koji je „neaktivan sjedio u Čakovcu“ dok su drugi za njega dizali ustanak i pregovarali za pomoć. Osim toga, on je požurivao pregovore s Osmanlijama u isto vrijeme dok je pregovarao s carem

pronaći opširniji opis koji zaključuje kako je „*Syrena* bila najluksuznije opremljena knjiga do hrvatskog narodnog preporoda.“ MATKOVIĆ, DRAŠKOVIĆ I STANČIĆ 1990: 199.

⁵³³ SALZER 1953: 88, SALZER 1963: 31, DRAŠKOVIĆ I GORIČAN 1970: 147, MATKOVIĆ, DRAŠKOVIĆ I STANČIĆ 1990: 197.

⁵³⁴ *Građa za povijest naroda Jugoslavije* 1945: 16, BABIĆ 1950: 139, MAKEK, DRAŠKOVIĆ I SALZER 1974: 129, MAKEK I ADAMČEK 1985: 169.

⁵³⁵ BABIĆ 1950: 139, MAKEK, DRAŠKOVIĆ I SALZER 1974: 129.

⁵³⁶ ŽEŽELJ 1969: 321. Navodi se kako je Nikola autor mađarskog epa *Adriai Tengernek Syrenaia* koju je Petar preveo na hrvatski jezik.

⁵³⁷ Žeželj u svom udžbeniku donosi drugačiju interpretaciju urote te ju on dijeli na dva razdoblja. Prvo obuhvaća urotu pod Nikolininim vodstvom u suradnji s ugarskim plemstvom koja je uzdrmana Nikolinom smrću, a raspada se palatinovom smrću. Već je tada Leopold saznao za urotu, „a njeni se vođe međusobno optužuju.“ Urotu je obnovio Petar, koji je bio i na njenom čelu, nakon što nije dobio čast karlovačkog generala te se za pomoć obratio štajerskom plemstvu. Tada on traži pomoć od ostalih vladara, pa i od Turaka: ŽEŽELJ 1969: 321.

⁵³⁸ BABIĆ 1950: 139.

i „postavlja svoje uvjete.“⁵³⁹ Dok se u navedenim udžbenicima isticala negativna strana Zrinskoga, Salzer pak piše: „Kad je Petar vidio da mu pomoć niotkuda ne dolazi (...) odluči poći u Beč zamoliti milost kako bi carsku vojsku odvratio od Hrvatske.“⁵⁴⁰ Na taj način ličnost Petra Zrinskoga varira između slike o bezobzirnem plemiću koji šalje druge da rade za njegovu korist i koji sina šalje za taoca, dok u isto vrijeme pregovara s različitim, u potpunosti suprotstavljenim stranama, do onih u kojima Petar, sam ili s Frankopanom, sprema ustanak kako bi obranio i prava hrvatskih zemalja.

Na kraju, važno je istaknuti kako se, za razliku od ostalih razdoblja, ne spominju posljedice do kojih je dovela Nikolina smrt niti je istaknut njen utjecaj na daljnji tijek urote. Ipak, često se spominje kako je riječ o važnom događaju, a Salzerin udžbenik je jedini, uz Žeželjev, koji ističe *rascjep* do kojeg je došlo Nikolinom smrću.⁵⁴¹ Ostali autori za neuspjeh urote navode neke druge razloge, koji su najčešće istaknuti u njihovoj *ocjenu* uroti. Jednako tako, u ovome razdoblju više se ne spominje Andrijina bula, dok je urota u najvećoj mjeri prikazana kao vrhunac sukoba za prevlast između vladara i velikaša u kojem je vladar doduše kršio i prava same države i naroda, a plemići su, braneći svoje interese, branili i navedena prava.

❖ **Potruga za saveznicima.** Navedeni topos može se podijeliti na traženje saveznika među drugim narodima i državama te traženje saveznika unutar vlastite države u sklopu kojeg se spominje i dizanje ustanka. Što se tiče slika o Drugome, dok su Francuzi, Poljaci i Mlečani samo spomenuti u kontekstu traženja pomoći,⁵⁴² osmanskome dvoru posvećeno je više pažnje. Jednako tako, u nekim udžbenicima se ističe kako su urotnici bili „svjesni da su preslabi pa su tražili pomoć.“⁵⁴³ Zavlačenje i dvoličnost francuskog kralja spominju se samo u udžbenicima iz 1945. i 1969. godine,⁵⁴⁴ dok slike o Osmanlijama variraju - većina autora piše o „ispraznim obećanjima“⁵⁴⁵ i „prijevari Turaka“,⁵⁴⁶ no pojedini ističu kako ništa nije bilo obećano, već se

⁵³⁹ ŽEŽELJ 1969: 321.

⁵⁴⁰ SALZER 1953: 89.

⁵⁴¹ SALZER 1953: 88-89.

⁵⁴² BABIĆ 1950: 139, SALZER 1953: 89, ŽEŽELJ 1969: 321, DRAŠKOVIĆ I GORIČAN 1970: 147, MAKEK I ADAMČEK 1985: 69, MATKOVIĆ, DRAŠKOVIĆ I STANČIĆ 1990: 197.

Pojedini udžbenici ni ne imenuju Druge, već govore kako urotnici „na sve strane traže pomoć.“ SALZER 1963: 31, MAKEK, DRAŠKOVIĆ I SALZER, 1974: 129.

⁵⁴³ SALZER 1953: 89. O tome kako su urotnici bili „preslabi da se sami dignu“ pa su „na sve strane tražili pomoć, ali uzalud“ pisali su i: SALZER 1963: 31, MATKOVIĆ, DRAŠKOVIĆ I STANČIĆ 1990: 197.

⁵⁴⁴ *Građa za povijest naroda Jugoslavije* 1945: 16, ŽEŽELJ 1969: 321.

⁵⁴⁵ *Građa za povijest naroda Jugoslavije* 1945: 16, SALZER 1963: 31.

⁵⁴⁶ SALZER 1953: 89, SALZER 1963: 31, ŽEŽELJ 1969: 321, MAKEK, DRAŠKOVIĆ I SALZER 1974: 129.

radi o pogrešnom shvaćanju Bukovačkog.⁵⁴⁷ Obraćanje Osmanlijama naziva se *smionim korakom* na koji se *ogorčeni* Petar odlučio kada je shvatio da je *ostavljen od svih*.⁵⁴⁸

Međutim, veća pažnja posvećena je dizanju ustanka i traženju saveznika u hrvatskim zemljama. Pristup autora ustanku također je različit – dok neki samo spominju „pripreme za ustanak“⁵⁴⁹ ili ga uopće ne spominju,⁵⁵⁰ drugi detaljnije opisuju pregovore oko podizanja ustanka kojemu je najviše pažnje posvećeno početkom pedesetih i u osamdesetim godinama.⁵⁵¹ U kontekstu ustanka, ističe se poziv kmetovima (uz obećanje oslobođenja od obveza), krajišnicima Varaždinskog generalata te građanima, koje je na ustanak pozvao Frankopan na Markovom trgu, ali i sudjelovanje pravoslavnog episkopa Gavre Mijačića.⁵⁵² Međutim, dok raniji udžbenici pišu o potpori gradova i plemstva, Žeželj navodi kako su „gradovi oklijevali,“ plemstvo i Kaptol odbili zbog Osmanlija, a u Brezovici, gdje je Frankopan pozvao na ustanak plemiće i gradove, dobili su „neka obećanja.“⁵⁵³ Osim toga, Žeželj navodi kako su Zrinski i Frankopan bili odbijeni zbog dogovora s neprijateljem - Osmanlijama. Babić ističe kako su se carskoj vojsci oduprli samo Petrovi kmetovi u Brodu na Kupi, dok nitko drugi nije pružao otpor.⁵⁵⁴

❖ **Vladarova prijetvornost.** Kao što je već rečeno, udžbenici iz socijalističkog razdoblja ne prave razliku između Leopolda I. i njegovih ministara, koji nisu niti spomenuti. Jednako tako, ne govori se niti o mržnji prema porodicama Zrinskih i Frankopana ni o želji da ih se ukloni, već je riječ prvenstveno o interesu vladara i njegove politike. U okvirima ovoga toposa riječ je prvenstveno o tome da su Zrinski i Frankopan otišli u Beč kako bi *zamolili milost* odnosno *nadajući se milosti* no, kada su tamo stigli, optuženi su za izdaju/veleizdaju, zatvoreni

⁵⁴⁷ BABIĆ 1950: 139, MAKEK I ADAMČEK 1985: 69.

⁵⁴⁸ BABIĆ 1950: 140, SALZER 1953: 89, MATKOVIĆ, DRAŠKOVIĆ I STANČIĆ 1990: 197.

⁵⁴⁹ MAKEK, DRAŠKOVIĆ I SALZER 1974: 129, MATKOVIĆ, DRAŠKOVIĆ I STANČIĆ 1990: 197.

„Iako je protuhabsburško raspoloženje u tadašnjoj Hrvatskoj bilo veoma veliko, pa je Zrinski čak računao i na podršku kmetova, ipak je cijela akcija doživjela neuspjeh.“ MATKOVIĆ, DRAŠKOVIĆ I STANČIĆ 1990: 197.

⁵⁵⁰ Ustanak se ne spominje u udžbenicima iz druge polovice pedesetih te šezdesetih godina, izuzev Žeželja: GROSS 1957: 35, SALZER 1963: 31, DRAŠKOVIĆ I GORIČAN 1970: 147.

⁵⁵¹ *Građa za povijest naroda Jugoslavije* 1945: 16, BABIĆ 1950: 140, SALZER 1953: 89, ŽEŽELJ 1969: 321-322, MAKEK I ADAMČEK 1985: 69.

⁵⁵² *Građa za povijest naroda Jugoslavije* 1945: 16, BABIĆ 1950: 139, SALZER 1953: 89, MAKEK I ADAMČEK 1985: 69. Dok ostali autori pišu o podjeli plemstva glede sudjelovanja u ustanku, Babić navodi kako su se plemići, uz kmetove i slobodnjake, „u velikom broju odazvali.“

⁵⁵³ ŽEŽELJ 1969: 321-322. Jednako tako, u udžbeniku iz 1943. godine navodi se da su zagrebački građani „htjeli da učine ono, što i ostala zemlja.“ *Građa za povijest naroda Jugoslavije* 1945: 16.

Pripremanje za navedeni ustanak „urota je prerasla u otvorenu bunu.“ MAKEK I ADAMČEK 1985: 69.

⁵⁵⁴ *Građa za povijest naroda Jugoslavije* 1945: 16, BABIĆ 1950: 140, ŽEŽELJ 1969: 322, MAKEK I ADAMČEK 1985: 69.

u tamnicu te (nakon godine dana) pogubljeni/smaknuti.⁵⁵⁵ Iznimka je jedino Žeželjev udžbenik koji ističe carevu želju da „uništi Petra“ te ga je „lažnim obećanjima milosti domamio u Beč.“⁵⁵⁶ S druge strane, Salzer navodi Leopoldovu proslavu pobjede jer su mu „dva moćna feudalca Hrvatske pala sama u ruke.“⁵⁵⁷ U malobrojnim udžbenicima koji se dotiču suđenja, navodi se kako ih je (carski) „sud proglasio krivima.“⁵⁵⁸

❖ **Žrtva za svoj narod.** Zbog okolnosti socijalističkog razdoblja, o kojemu će više riječi biti u nastavku, bilo je i očekivano kako se o mučeništvu Zrinskog i Frankopana neće pisati niti ih se slaviti u velikoj mjeri. Tako se u većini slučajeva samo navodi kako su „izumrle dvije slavne velikaške hrvatske porodice“ ili „najugledniji hrvatski velikaši.“⁵⁵⁹ Pojedini autori navode kako su oni braneći vlastite interese, ipak „zastupali i šire nacionalne interese i državnopravnu posebnost Hrvatske.“⁵⁶⁰ Jedino udžbenik iz 1945. godine ističe njihovo „junaštvo u borbi s Turcima“ koje je „često zadivilo svijet“ i čija je obitelj „kroz vjekove igrala tako vidnu ulogu.“⁵⁶¹ No, gotovo svi autori slažu se u jednome; nestankom obitelji Zrinski i Frankopan bečki dvor više nije imao nikakve prepreke u kršenju hrvatskih prava i uvođenju centralizma odnosno apsolutizma. Najopširniji opisi o daljnjem kršenju hrvatskih prava nalaze se u udžbenicima iz četrdesetih te osamdesetih godina.⁵⁶²

Sudbina obitelji Zrinski i Frankopan zastupljena je gotovo u svim udžbenicima, a mađarski urotnici odnosno njihove sudbine gotovo se ne spominju, odnosno tek su usput spomenute u udžbenicima iz 1945. i 1974. godine. Dok pojedini autori ukratko navode načine na koje su umrli posljednji pripadnici tih obitelji,⁵⁶³ većina tek piše kako su njihove „porodice bile istrijebljene.“⁵⁶⁴ Jednako tako, svi autori govore o zaplijeni odnosno konfisciranju imanja

⁵⁵⁵ *Građa za povijest naroda Jugoslavije* 1945: 16, BABIĆ 1950: 140, SALZER 1963: 32, DRAŠKOVIĆ I GORIČAN 1970: 147, MAKEK, DRAŠKOVIĆ I SALZER 1974: 129, MAKEK I ADAMČEK 1985: 169. U udžbeniku iz 1985. govori se kako ih je biskup nagovorio da mole kralja za milost, no ne spominje se obećanje ni njegov put u Beč.

⁵⁵⁶ ŽEŽELJ 1969: 322.

⁵⁵⁷ SALZER 1953: 89.

⁵⁵⁸ DRAŠKOVIĆ I GORIČAN 1970: 147, SALZER 1963: 31-32, ŽEŽELJ 1969: 322. Pitanje pravilnosti suđenja iznio je jedino Žeželj, odnosno on piše kako im je trebao suditi ugarski, a ne austrijski sud.

⁵⁵⁹ *Građa za povijest naroda Jugoslavije* 1945: 16, BABIĆ 1950: 140, SALZER 1963: 32, MAKEK, DRAŠKOVIĆ I SALZER 1974: 129. Ostali autori govore o pogubljenju, no ne ističu važnost urotnika.

⁵⁶⁰ SALZER 1953: 86, MATKOVIĆ, DRAŠKOVIĆ I STANČIĆ 1990: 198.

⁵⁶¹ *Građa za povijest naroda Jugoslavije* 1945: 16.

⁵⁶² *Građa za povijest naroda Jugoslavije* 1945: 16, SALZER 1963: 32, MAKEK I ADAMČEK 1985: 170.

⁵⁶³ SALZER 1953: 89-90. Najčešće se govori o Katarini Zrinskoj te Ivanu i Adamu Zrinskima, no razlika je u udžbeniku iz 1950. koji ne navodi Frana Krstu Frankopana kao posljednjeg od njegovog roda već tako naziva Orfea Frankopana koji je pobjegao u Italiju i tamo nestao: BABIĆ 1950: 140.

⁵⁶⁴ *Građa za povijest naroda Jugoslavije* 1945: 16, SALZER 1963: 32, ŽEŽELJ 1969: 322, DRAŠKOVIĆ I GORIČAN 1970: 147, MAKEK I ADAMČEK 1985: 170, MATKOVIĆ, DRAŠKOVIĆ I STANČIĆ 1990: 198.

koja su kasnije prepuštena „vjernim velikašima.“⁵⁶⁵ Ističe se i korist koju je bečki dvor ostvario došavši u vlasništvo brojnih gradova, ali i daljnja podjela hrvatskog teritorija,⁵⁶⁶ dok pljačku spominju samo raniji udžbenici: „njemačka vojska zaposjedne dvorove Zrinskog i Frankopana i razgrabi njihovo veliko bogatstvo.“⁵⁶⁷ Salzer s druge strane ističe kako su u pljački glavnu ulogu imali generali i kapetani, ali i hrvatski velikaši, posebice obitelj Erdödy.⁵⁶⁸

Na kraju, valja se dotaknuti i spomenute ocjene urote koje su pojedini autori donijeli na kraju svojih tekstova, u sklopu čega su naveli i razloge njena neuspjeha. Urota nije uspjela zbog „slabosti plemstva i neuspjeha suradnje s neprijateljima Leopolda I., Francuzima i Turcima,“ a njen slom Žeželj uspoređuje sa slomom seljačkih buna. Osim toga, sudionici su imali različite interese.⁵⁶⁹ No, velik dio pristaša odbio je sudjelovanje u ustanku radi potencijalne suradnje s Osmanlijama, tada *najvećih neprijatelja* hrvatskih zemalja zbog čega je podrška Habsburgovaca u tom razdoblju bila nužna.⁵⁷⁰ Premda su urotnici u prvome redu zastupali i borili se za osobne interese, ipak su željeli i „političko i ekonomsko osamostaljenje Hrvatske.“⁵⁷¹ Zbog toga je „urota u hrvatskoj povijesti imala veliko značenje. (...) jer su branili i šire nacionalne interese i državopravnu posebnost Hrvatske.“⁵⁷² Babić ističe i Petrovu odgovornost za slom urote, odnosno njegovu neodlučnost i česte promjene mišljenja uz nepostojanje glavne ideje te njegovo variranje između borbe za samoga sebe i osamostaljenje hrvatskih zemalja od Habsburgovaca. Govoreći o Babiću, valja istaknuti i njegovu rečenicu u kojoj se može uočiti glavne ideje novoga socijalističkog poretka: „Pojedinci su uviđali potrebu borbe s i s austrijskim porobljivačima, ali mase, pritisnute feudalnim obavezama, nisu se mogle pridobiti za borbu pod vodstvom krupnih feudalaca. Široke mase može povesti u pobjednu borbu samo napredna klasa, koja potpuno ruši jedan dotrajao sistem.“⁵⁷³

Što se tiče auto- i heteropredodžbi, u socijalističkim se udžbenicima može uočiti njihova približno podjednaka zastupljenost. U pogledu autopredodžbi najčešće se ističe težak položaj

⁵⁶⁵ SALZER 1953: 90. Babić piše: “Poslije dođoše prodajom i poklonima u ruke tuđih feudalaca.“ BABIĆ 1950: 140.

⁵⁶⁶ SALZER 1963: 32, MAKEK, DRAŠKOVIĆ I SALZER 1974: 129, MAKEK I ADAMČEK 1985: 170.

⁵⁶⁷ *Grada za povijest naroda Jugoslavije* 1945: 16.

⁵⁶⁸ SALZER 1953: 90.

⁵⁶⁹ Citirano prema: GROSS 1957: 35. Iste razloge navode i: ŽEŽELJ 1969: 322, BABIĆ 1950: 143-144.

⁵⁷⁰ ŽEŽELJ 1969: 322, BABIĆ 1950: 143-144. Babić govori i o „oslobodilačkoj borbi protiv Turaka.“

⁵⁷¹ ŽEŽELJ 1969: 322.

⁵⁷² MATKOVIĆ, DRAŠKOVIĆ I STANČIĆ 1990: 198.

⁵⁷³ BABIĆ 1950: 143-144. U Babićevu slučaju može se uočiti i kontradikcija u tekstu. Babić navodi kako je u tome trenutku prioritet bila borba protiv Turaka, a ne Austrije premda je i ona bila potrebna, no u prethodnom je odlomku, *Smisao borbe hrvatskog plemstva*, pisao o opravdanosti borbe hrvatskog plemstva protiv habsburške porobljivačke politike koja je bila u interesu čitavog hrvatskog naroda.

hrvatskih zemalja te kršenje njihovih prava, a jednaka je situacija i sa slikama o narodu, u onim malobrojnim udžbenicima u kojima su zastupljene. Slike o Zrinskim i Frankopanu također su slabo zastupljene, a posebice je prikaz lika Petra Zrinskoga daleko od slike junaka – on je prikazan kao dvolična ličnost koja će napraviti sve kako bi zadovoljila svoje interese. Međutim, neki od ranijih, kao i najkasniji udžbenici ističu i značaj Zrinskih u ratovima protiv Turaka. Jednako tako, u prikazu urotnika češće se može pronaći da je razlog njihove borbe protiv Habsburgovaca u prvome redu bio iz osobnih interese koji su se preklapali s interesima hrvatskih zemalja pa su se, prema tome, oni borili i za prava svoje zemlje. Jednaka je situacija i s prikazom ostatka plemstva koji je ponekad graničio s negativnim, da bi se s druge strane isticao ustanak, kao i potencijalna suradnja plemstva s građanima i seljacima. U tom kontekstu u pojedinim udžbenicima može se pronaći i spomen episkopa koji podržava Zrinskoga u borbi. No, valja istaknuti i kako je za ovo razdoblje karakteristično isticanje gospodarskog značenja hrvatskog plemstva te prikaz Vlaha koji također varira između opisa *nas* i *Drugoga* čime se na određen način identificira Hrvate sa Srbima, isticanjem njihove zajedničke prošlosti.

S druge strane, fokus je često stavljan na opasnosti koje je predstavljalo Drugo, koje je ugrožavalo hrvatske zemlje i na gospodarskom i političkom planu. Stoga se iz tekstova u prvome redu može iščitati snažan protuaustrijski duh koji je usmjeren prvenstveno prema Habsburgovcima i njihovoj politici, ali su negativno prikazani i generali i časnici koji su željeli preoteti i hrvatske trgovačke aktivnosti. S druge strane, Osmanlije također predstavljaju prijetnju, kao i Mlečani te se ističe važnost borbe i protiv Osmanlija i protiv Habsburgovaca s time da je prvi prioritet ona s Osmanlijama, a tek se onda može govoriti o osamostaljenju od Habsburgovaca. U slučajevima kada Drugi ne bi trebali biti prikazani u negativnome kontekstu, prvenstveno kada se govori o mađarskim urotnicima, njih se najčešće izostavlja ili ih se tek usput spominje.

U jedinom udžbeniku koji je izdan tijekom ratnih događanja, a kojeg je izdao oblasni Narodnooslobodilački odbor, još se mogu pronaći mitski elementi junaštva Zrinskih te usporedbe njihove žrtve sa *žrtvom cijelog naroda*. Naime, tijekom rata Komunistička partija bila je usredotočena na vrbovanje stanovništva i njihovo pridobivanje uz svoju borbu dok se želja za ponovnom uspostavom jugoslavenske države nije spominjala kako zbog negativnog stava prema toj ideji tako i zbog usredotočenosti na pobjedu u ratu.⁵⁷⁴ No, ponovna promjena povijesti bila je neizbježna. Tako je velik dio inače šturog teksta posvećen ustanku, čime se

⁵⁷⁴ MACAN 2004: 133.

počinje isticati važnost borbe protiv Drugoga te zajedničke suradnje u toj borbi, kako pripadnika različitih društvenih skupina, tako i pripadnika različitih vjera. Potonje se u prvome redu može povezati sa suradnjom sa Srbima, budući da je riječ o pravoslavnom episkopu. Međutim, u skladu s komunističkom ideologijom, već je tada došlo do spomena staleških borbi koje će u narednim godinama samo jačati. Osim toga, važno je napomenuti kako je do demistifikacije Zrinskog i Frankopana došlo postupno. Njihove zasluge sve su manje spominjane dok se paralelno isticala njihova usredotočenost na vlastite interese.

U novoj državi, Federativnoj Narodnoj Republici Jugoslaviji odnosno kasnije Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji glavna funkcija povijesnih udžbenika, ali i zrinsko-frankopanske urote, što je utvrđeno ovom analizom, bila je izgradnja socijalističkog svjetonazora učenika. Naime, nove vlasti pridavale su veliku pozornost odgoju i obrazovanju jer se njime nije morala usaditi u učenike samo pripadnost novoj državi, već i spomenutom, novom društvenom poretku – socijalizmu.⁵⁷⁵ Navedena funkcija je kontinuirano prisutna gotovo u svim udžbenicima, izuzev onih u kojima je urota veoma šturo opisana, a očituje se prvenstveno u isticanju gospodarskog značaja hrvatskih zemalja, isticanju mana plemstva te suradnji u borbi protiv Drugoga između pripadnika različitih društvenih skupina, ali i konstantnom isticanju prijetnje koje predstavljaju Drugi.⁵⁷⁶ Međutim, moglo bi se reći kako su prikazi urote u udžbenicima paradoksalni, jer spomen *hrvatstva* nije uklonjen. U udžbenicima izdanima tijekom pedesetih godina, a posebno u Babićevom udžbeniku, na tu se funkciju nadovezuje i ona mobilizacijska, za slučaj potencijalnih prijetnji od Drugoga. Naime, ta uloga nije bila istaknuta samo zbog nedavnih ratnih zbivanja i neriješenih graničnih pitanja s pojedinim susjednim državama, već je, nakon što se gotovo cijeli ustroj države bazirao na sovjetskom primjeru, došlo do sukoba i raskida odnosa sa SSSR-om. Osim što je taj događaj imao teške posljedice po jugoslavensko društvo i politiku zbog potrebe za revidiranjem ideologije te propitivanjem samog smjera u komunizmu, Jugoslaviju su gospodarski blokirale zemlje iz sovjetskog bloka, a uz to je bitno istaknuti stalan strah koji je vladao u društvu kako od potencijalnog napada Sovjeta tako i od njihovih navodnih špijuna.⁵⁷⁷ Međutim, prvobitna kriza ubrzo je riješena, a na području obrazovanja došlo je i do pozitivnih promjena koje su

⁵⁷⁵ Osim toga, premda su republike donosile svoje planove i programe za svoj teritorij, nadgledale su ih središnje vlasti nadređene za pitanje obrazovanja, a i od početka 1950-tih godina pristupilo se izdavanju sličnijih republičkih planova i programa: PETRUNGARO 2009: 78-81.

⁵⁷⁶ Jedna od glavnih ideja komunističkog pokreta bio je gospodarski razvoj temeljen na industriji u ratom razorenoj državi, zbog čega se stalno isticala važnost rada i ponovne izgradnje države te njen gospodarski oporavak: BILANDŽIĆ 1999: 236-237.

⁵⁷⁷ BILANDŽIĆ 1999: 315 i 326, MACAN 2004: 149.

uslijedile nakon raskida odnosa sa SSSR-om. Nedugo nakon osnivanja nove države odbačeni su svi dotadašnji udžbenici i ideologije, a u nedostatku vlastitih, ideološki primjerenih udžbenika, u školama su se koristili prevedeni sovjetski udžbenici. S obzirom na političke okolnosti do kojih je došlo i ti su udžbenici također bili odbačeni u okviru novih događanja pa se konačno pristupilo pisanju i tiskanju vlastitih udžbenika.⁵⁷⁸ Međutim, prvobitna kriza nastala nakon raskida sa SSSR-om ubrzo je riješena, a od polovice pedesetih godina započeo je stabilan period kojeg je obilježio razvoj te „veliki uspjesi gotovo na svim područjima društvenog života.“⁵⁷⁹ Upravo u tom razdoblju dolazi i gotovo do marginalizacije urote, koja je tek ukratko opisana u udžbenicima. No, jedna od primarnih funkcija urote ostala je i nadalje zastupljenom - gotovo u svim udžbenicima i dalje se ističe opasnost od raznih Drugih i njihove težnje za pokoravanjem hrvatskih zemalja.

Općenito govoreći, Petrungaro navodi kako su novi udžbenici isticali zajedništvo jugoslavenskih naroda te njihove sličnosti kako bi se naglasilo da se upravo zajedničkom borbom mogu uspješnije obraniti od pretenzija susjednih naroda. Tako se najčešće pisalo o sličnoj povijesnoj ugroženosti od susjednih naroda tijekom stoljeća, borbe za slobodu od tuđinske vlasti i slično. Time se željelo ukazati na sličnu prošlost te na nužnost očuvanja zajedničke države koja se kao takva lakše brani od pretenzija susjeda.⁵⁸⁰ Kao što smo vidjeli, zrinsko-frankopanska urota također je imala funkciju isticanja opasnosti od Drugoga, no isticanje zajedništva u jugoslavenskom kontekstu nije uočeno. Međutim, ističe se zajedništvo širokih masa i suradnje među različitim društvenim skupinama koje se moraju ujediniti u borbi protiv Drugoga. Primjer jugoslavenskog zajedništva vidljiv je jedino u naslovima nastavnih cjelina i nastavnih jedinica koji u tom kontekstu i imaju funkciju isticanja zajedništva jugoslavenskih naroda, posebice u razdoblju šezdesetih godina, kada se to ističe i u naslovima nastavnih cjelina i nastavnih jedinica. Od prve polovice sedamdesetih godina naslovi jedinica ponovno se posvećuju *hrvatskom* plemstvu, međutim naslovi nastavnih cjelina i dalje su u funkciji isticanja jugoslavenstva, izuzev udžbenika iz 1985. godine čiji naslov se dotiče isključivo Hrvata. Jednako tako, važno je napomenuti da je u okviru jedinice o zrinsko-frankopanskoj uroti fokus na *hrvatskom* narodu, *hrvatskim* pravima i *hrvatskim* zemljama, premda je nova država u praksi bila uvelike centralizirana sa čestim isticanjem želje za

⁵⁷⁸ KOREN 2011: 139-141, PETRUNGARO 2009: 85. Prema Petrungaru, prvi domaći udžbenici izašli su 1953. godine, od kada su i redovno izlazili, no za potrebe ovoga rada pronađen je i udžbenik izdan 1950. godine autora Vladimira Babića što bi značilo da su oni počeli izlaziti i prije navedene godine.

⁵⁷⁹ BILANDŽIĆ 1999: 345.

⁵⁸⁰ KOREN 2007: 248 i 250.

stvaranjem jugoslavenske nacije,⁵⁸¹ dok se za nacionalna pitanja tvrdilo kako su ona riješena pobjedom u Drugom svjetskom ratu, odnosno osnivanjem zajedničke države.⁵⁸²

Važno je napomenuti i kako su mobilizacijska funkcija i funkcija izgradnje socijalističke svijesti učenika u skladu i s nastavnim planovima i programima koji su donošeni do konca šezdesetih godina. U njima se, u sklopu svrhe i ciljeva nastave povijesti, isticala uloga povijesti u izgradnji ljubavi prema domovini i njenim narodima, upoznavanju učenika s borbom naroda u prošlosti protiv „osvajaca i ugnjetača“, odgoj učenika kao „boraca za slobodu i nezavisnost svoje domovine“ te važnost „razvijanja nepomirljive mržnje prema neprijateljima domovine.“⁵⁸³

Upravo završetkom šezdesetih i početkom sedamdesetih godina dolazi do manjih promjena u prikazu urote, koja se počinje detaljnije opisivati. Osim toga, u udžbenicima iz sedamdesetih godina prošloga stoljeća može se uočiti i korištenje urote u svrhu isticanja duge tradicije hrvatskoga jezika u pjesništvu obitelji Zrinski i Frankopan. Istovremeno se počinju ponovno pojavljivati, premda tek u tragovima, mitski elementi u prikazima Zrinskih i Frankopana, odnosno oni su opisani kao borci za svoju zemlju, dok se o njihovim interesima ne govori, a i piše se o njihovoj borbi protiv Osmanlija. Naime, godine 1967. objavom *Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika*, koja je kritizirala srpsko-hrvatski jezik i tražila ravnopravnost hrvatskog jezika, započeo je hrvatski nacionalni pokret poznat pod nazivom *hrvatsko proljeće*. Pokret je zagovarao ideju ravnopravnosti naroda i redefiniranja države.⁵⁸⁴ Do kulminacije pokreta došlo je 1971. godine, iste godine kada je on i slomljen. No, rezultat tih događanja bio je *Ustav* iz 1974. koji je omogućio određenu samostalnost republika i organizaciju „specifične jugoslavenske konfederacije.“⁵⁸⁵ U sklopu toga, republike su dobile više autonomije i u obrazovnim pitanjima te se u udžbenicima ponovno počinju spominjati, premda u potpunosti pojednostavljene, i nacionalne posebnosti i razlike koje je jugoslavenska politika do tada pokušavala suzbiti. Osim toga, u udžbenicima se mogu uočiti u prvome redu promjene s metodičke strane – tada naime dolazi do poboljšanja glede same grafike u udžbenicima, odnosno počinje se koristiti više slikovnih i grafičkih materijala,⁵⁸⁶ što se može

⁵⁸¹ BILANDŽIĆ 1999: 231 i 490.

⁵⁸² MACAN 2004: 226.

⁵⁸³ *Nastavni plan i program* 1948a: 21, *Nastavni plan i program* 1951: 60, *Osnovna škola* 1964: 114.

⁵⁸⁴ MACAN 2004: 227, BILANDŽIĆ 1999: 516.

⁵⁸⁵ BILANDŽIĆ 1999: 692.

⁵⁸⁶ PETRUNGARO 2011: 134. No, unatoč tome, Petrungaro navodi kako su promjene veoma sporo prodirale u udžbenike. S jedne strane, ne može se uočiti primjena nekih novih spoznaja i saznanja iz historiografije koja je počela istraživati nove teme, a nisu primjenjivane ni nove metodičke spoznaje: PETRUNGARO 2009: 92.

uočiti i na primjeru urote. Govoreći o nastavnim planovima i programima, važno je istaknuti one iz 1972. godine od kada se više ne govori o „našim narodima“ već o „hrvatskom narodu i ostalim jugoslavenskim narodima“ te naglasak više nije na opasnosti od Drugih i borbi, koliko na izgradnji zajedničke budućnosti i solidarnosti te shvaćanju važnosti oslobodilačke borbe.⁵⁸⁷ Uz to je povezana i prije spomenuta promjena naziva nastavne jedinice o uroti.

Premda krajem 1980.-tih godina u široj zajednici i medijima dolazi do prestanka spominjanja bratstva i jedinstva, te su se teme i nadalje mogle pronaći u udžbenicima koji se nisu mogli prilagoditi novim trendovima i u koje su promjene jako teško ulazile.⁵⁸⁸ Najbolji primjer za to je udžbenik iz 1985. godine koji je jedan od rijetkih koji spominju episkopa u kontekstu ustanka. No, s druge strane, u navedenom je udžbeniku velika pozornost posvećena kršenju hrvatskih prava. Osamdesete godine obilježila je kriza gotovo u svakom pogledu, od one ekonomske do političke, uz paralelno jačanje nacionalističkih težnji republičkih partija te trzavicama među narodima unutar jugoslavenske države i razvoja velikosrpskog pokreta.⁵⁸⁹ Navedeni procesi kulminirali su početkom devedesetih godina, čime se dolazi i do posljednjeg razdoblja u kojem su promatrani analizirani udžbenici.

6.3.4. Udžbenici Republike Hrvatske

Termini o uroti korišteni u školskim udžbenicima nakon raspada socijalizma u velikoj su mjeri usklađeni te se u ovome razdoblju, a i danas, govori prvenstveno o *zrinsko-frankopanskom otporu*. Prema tome su i naslovi jedinica u udžbenicima najčešće nosili naziv upravo *Zrinsko-frankopanski otpor* ili *Zrinsko-frankopanski otpor bečkome centralizmu*. U pojedinim udžbenicima mogu se ustanoviti manja odstupanja, pa tako oni iz 1991. i 1997. još uvijek koriste termin *urota*, dok se u pojedinim novijim udžbenicima može uočiti i izostavljanje urote iz naslova, kao što je recimo slučaj sa: *Ranonovovjekovno hrvatsko plemstvo – Zrinski i Frankopani*.⁵⁹⁰

Postsocijalistički udžbenici, s naglaskom na one izdane nakon 2000. godine, obiluju slikovnim prikazima i dodatcima. Posebice su slikovnim prikazima obogaćeni najsuvremeniji udžbenici koji obiluju bojama. Primjerice, tekstovi zanimljivosti i izvora istaknuti su drugačijom bojom, margine su obojane i slično. Glede samih slikovnih priloga, najzastupljeniji su prikazi portreta Nikole i Petra Zrinskoga te Frana Krste Frankopana, koji se nalaze u svim

⁵⁸⁷ *Naša osnovna škola* 1972: 133.

⁵⁸⁸ KOREN 2007: 258.

⁵⁸⁹ PETRUNGARO 2009: 89.

⁵⁹⁰ Vidi *Prilog 3*.

udžbenicima. Osim njih, veoma je čest i prikaz grada Čakovca te smaknuća Zrinskog i Frankopana. U novijim se pak udžbenicima može uočiti i fotografija Petrova pisma supruzi Katarini,⁵⁹¹ grb Zrinskih odnosno zajednički grb Zrinskih i Frankopana te ponekad prikaz smrti Nikole Zrinskog.⁵⁹² Prikaz naslovnice *Syrene* slabije je zastupljen te se nalazi samo u udžbeniku iz 1996. godine.⁵⁹³ S druge strane, oni iz 2001. i 2015. su jedini u kojima se nalazi i portret odnosno crtež Leopolda I.⁵⁹⁴ Važno je istaknuti i kako najnoviji udžbenici donose fotografije grobnice Petra Zrinskoga i Frana Krste Frankopana iz zagrebačke katedrale, na kojoj se može uočiti natpis odnosno Frankopanova izreka: *Navik on živi ki zgine pošteno*.⁵⁹⁵ Osim toga, u brojnim udžbenicima nalaze se i kartografski prikazi imanja Zrinskih i Frankopana.⁵⁹⁶ Uz slikovne priloge, valja istaknuti i one tekstualne, odnosno izvore koji su bili uključeni u pojedine analizirane udžbenike. Najčešće je reproducirano Petrovo pismo supruzi Katarini,⁵⁹⁷ ali zastupljeni su i Petrovi uvjeti sultanu, opis Nikoline smrti od strane nekog suvremenika, ugovor vođa urote nakon Nikoline smrti te citat povjesničara o pristašama Petra Zrinskoga u kojem se objašnjava sudbina nekih manje poznatih sudionika.⁵⁹⁸

Što se tiče pitanja u udžbeničkoj građi, ona su zastupljena u svim udžbenicima te se može istaknuti i njihov veliki broj – obično je na kraju nastavne jedinice postavljeno u prosjeku 5 pitanja. S obzirom na njihovu brojnost, bit će istaknuta samo ona koja zahtijevaju od učenika njihove vlastite zaključke ili ih upućuju na određeni zaključak. Općenito prevladavaju pitanja vezana uz činjenice i informacije navedene unutar samih tekstova, no ponekad se od učenika traži da opišu prikaz smaknuća, iznesu svoj stav o zapljeni imovine urotnika, ocjenu njihova postupaka, mišljenje o Frankopanovoj izreci odnosno njihovoj sudbini itd.⁵⁹⁹ Posebno se može istaknuti Sabalićevo pitanje: „Zašto su braća Zrinski i Fran Krsto Frankopan u Hrvata slavljani kao značajne osobe, a na sudu su proglašeni izdajnicima?“ te Makekovo: „Opiši i objasni

⁵⁹¹ PETRIĆ I RAVANČIĆ 2003: 142, LABOR, VINARIĆ, ŠILJE CAPOR, KUJUNDŽIĆ I PONGRAC 2014: 201.

⁵⁹² MAKEK 1999: 132, PETRIĆ I RAVANČIĆ 2003: 141 i 143, GRAČANIN RAVANČIĆ I PETRIĆ 2007: 159 i 161, BUDAK I MOGOROVIĆ CRLJENKO 2001: 149.

⁵⁹³ SABALIĆ 1996: 77.

⁵⁹⁴ BUDAK I MOGOROVIĆ CRLJENKO 2001: 151, BRDAL I MADUNIĆ 2015: 198.

⁵⁹⁵ LABOR, VINARIĆ, CAPOR, KUJUNDŽIĆ I PONGRAC 2014: 200, BRDAL I MADUNIĆ 2015: 201.

⁵⁹⁶ MAKEK I ADAMČEK 1991: 165, MAKEK 1992: 129, MAKEK 1999: 132, GRAČANIN, PETRIĆ I RAVANČIĆ 2007: 158, BRDAL I MADUNIĆ 2015: 199.

⁵⁹⁷ BUDAK I MOGOROVIĆ CRLJENKO 2001: 151, LABOR, VINARIĆ, CAPOR, KUJUNDŽIĆ I PONGRAC 2014: 201, BRDAL I MADUNIĆ 2015: 201.

⁵⁹⁸ To su, redom kojim su navedeni i prikazani izvori, sljedeći udžbenici: BRDAL I MADUNIĆ 2015: 200, GRAČANIN, PETRIĆ I RAVANČIĆ 2007: 159, BUDAK I MOGOROVIĆ CRLJENKO 2001: 150, PETRIĆ I RAVANČIĆ 2003: 143.

⁵⁹⁹ Riječ je o, redom kojim su navedeni i primjeri pitanja, sljedećim udžbenicima: MAKEK 1992: 130, BRDAL I MADUNIĆ 2002: 124, BUDAK I MOGOROVIĆ CRLJENKO 2001: 151, LABOR, VINARIĆ, CAPOR, KUJUNDŽIĆ I PONGRAC 2014: 200.

protuzakonito uništenje starodrevnih i za Hrvatsku zaslužnih rodova – Zrinskih i Frankopana“ iz kojih je vidljivo isticanje značenja Zrinskih i Frankopana pa čak i njihove mistifikacije.⁶⁰⁰

Za ovo razdoblje također je pronađeno po nekoliko izdanja istih udžbenika te se može istaknuti kako u onim najnovijima promjena između izdanja u sadržajnom smislu nema. Mogu se uočiti promjene u dizajnu, rasporedu slikovnih prikaza i stilskom oblikovanju samog izgleda udžbenika, te u slučaju udžbenika *Tragovi prošlosti* dodavanje dva slikovna priloga – prikaza pogubljenja i grobnice Zrinskog i Frankopana u zagrebačkoj katedrali te podnaslova nepromijenjenome tekstu.⁶⁰¹ Sadržajne promjene mogu se uočiti u slučaju udžbenika autora Petrića i Ravančića iz 2003. odnosno Gračanina, Petrića i Ravančića iz 2007. godine. U kasnijim udžbenicima dodani su opisi gospodarskog i političkog značaja obitelji Zrinski i Frankopan te međunarodne veze Zrinskih. Posljedice urote opširnije su opisane, a odlomak o sudbini obitelji Zrinski izostavljen je iz glavnog teksta i premješten na kraj jedinice kao *zanimljivost*.⁶⁰² Važno je istaknuti i kako u slučaju udžbenika autora Budaka i Posavca te Budaka i Mogorović Crljenko, premda nije riječ o istim udžbenicima niti o ponovnim izdanjima, u sadržajnom smislu postoje veoma male razlike. U kasnijem udžbeniku djelomično je ublažen protuaustrijski stav izbacivanjem dva odlomka koja se odnose na detaljniji opis uzroka koji su doveli do urote te pljačku imanja koju su izveli carski časnici i vojnici. Na koncu, važno je dotaknuti se prvog udžbenika iz suvremene Hrvatske u kojem se najbolje mogu uočiti promjene do kojih je dolazilo u udžbenicima tijekom devedesetih godina. Udžbenik Ive Makeka i Josipa Adamčeka izdavan je još tijekom osamdesetih godina, dakle u posljednjim godinama socijalističke Jugoslavije. Njegovo izdavanje nastavljeno je i u Republici Hrvatskoj te se u prvome (re)izdanju ne mogu uočiti nikakve promjene u odnosu na prethodni udžbenik. Međutim, sljedeće godine Makek je sam izdao navedeni udžbenik kojem je promijenjen i naslov u *Povijest 6*, a čije je 3. izdanje izdano 1999. godine. Osim što je prvobitni tekst proširen dodavanjem opisa koji se odnose na hrvatsku državnost te značaj i važnost Zrinskog i Frankopana, pojedini dijelovi su promijenjeni i to na način da ponovno osnažuje kult Zrinskoga i Frankopana koji počinje dobivati svoj junački i mučenički naboj, uz isticanje važnosti i zasluga navedenog dvojca, što je u udžbeniku

⁶⁰⁰ SABALIĆ 1996: 76, MAKEK 1999: 132.

⁶⁰¹ LABOR, VINARIĆ, CAPOR, KUJUNDŽIĆ I PONGRAC 2014: 198-201, LABOR, VINARIĆ, CAPOR, KUJUNDŽIĆ I PONGRAC 2015: 236-239, BRDAL I MADUNIĆ 2007: 212-216, BRDAL I MADUNIĆ 2015: 198-200.

⁶⁰² PETRIĆ I RAVANČIĆ 2003: 140-143, GRAČANIN, PETRIĆ I RAVANČIĆ 2007: 158-161.

iz 1999. godine još istaknutije.⁶⁰³ Osim toga, može se primijetiti i kako je sa svakim novim izdanjem prostor posvećen tematici urote rastao.

Prije analize toposa važno je još spomenuti promjenu do koje je došlo u pogledu strukture nastavne jedinice o uroti. Naime, u većini udžbenika može se uočiti trend koji je započeo još u socijalističkim udžbenicima, a to je smještanje tema koje se odnose na bečku politiku, centralizam, položaj naroda i uspostavu Vojne Krajine u posebnu nastavnu jedinicu, dok se u okviru one o uroti pažnja posvećuje obiteljima Zrinski i Frankopan te samome tijeku urote. Međutim, za razliku od socijalističkog razdoblja i udžbenika s početka devedesetih godina, kada je ona razdvojena u dva podnaslova koji su se i dalje nalazili unutar iste nastavne jedinice, sada je riječ o dvije odvojene jedinice.⁶⁰⁴ Navedene promjene uočene su od udžbenika izdanog 1996. godine, pa se u pojedinim slučajevima i Vašvarski mir nije spominjao u okviru jedinice o uroti, već u prethodnoj.⁶⁰⁵ Nakon 2007. godine može se uočiti ponovno povećanje odnosno uklapanje i uzroka urote u tu nastavnu jedinicu, no položaj naroda i dalje se obrađivao u prethodnoj jedinici. Međutim, s obzirom na spominjanje položaja naroda u okviru urote u udžbenicima iz prethodnog razdoblja, važno je u analizi toposa ukazati i na sadržaje zastupljene izvan jedinice o uroti, a koji su s njom usko povezani.

❖ **Povod.** U smislu povoda uroti ne mogu se uočiti promjene. U prvome redu i dalje se povodom smatra „sramotni“ Vašvarski mir, uz kojeg se navode i brojni drugi uzroci koji su utjecali na formiranje urote: habsburška politika, centralizacija, kršenje prava plemstva i države, uprava nad Vojnom Krajinom itd. Navedeni razlozi prisutni su gotovo u svim udžbenicima, dok se posebno može istaknuti onaj koji navode Budak i Posavec iz 2000. godine, a koji uključuje i nezadovoljstvo ugarskih plemića zbog kršenja vjerskih sloboda.⁶⁰⁶

❖ **Patnja hrvatskog naroda.** I u udžbenicima iz suvremene Hrvatske vidljive su promjene glede toposa o narodnoj patnji. Naime, spomenutim izostavljanjem tematiziranja položaja naroda iz nastavne jedinice o uroti taj je prostor popunjen isticanjem prava hrvatskih zemalja,

⁶⁰³ MAKEK I ADAMČEK 1985: 169-170, MAKEK I ADAMČEK 1991: 166-167, MAKEK 1992: 128-130, MAKEK 1999: 129-133.

⁶⁰⁴ Jedinica koja prethodi onoj o uroti, a u koju je uklopljen položaj naroda, najčešće se naziva *Novi obrambeni sustav – ustroj Vojne granice*: SABALIĆ 1996: 74, MAKEK 1999: 125, BUDAK I POSAVEC 2000: 112, BRDAL I MADUNIĆ 2002: 120, PETRIĆ I RAVANČIĆ 2003: 136.

Nakon 2007. godine, kao što je već rečeno, povećava se uvodni dio posvećen uzrocima urote, a položaj naroda uklopljen je u drugu nastavnu cjelinu – *Osmanlijsko Carstvo i Europa* odnosno *Osmansko Carstvo*, dok je tema urote ostala u okviru cjeline *Hrvatska u ranom novom vijeku*: BIRIN I ŠARLIJA 2007: 154, GRAČANIN, PETRIĆ I RAVANČIĆ 2007: 128, LABOR, VINARIĆ, CAPOR, KUJUNDŽIĆ, PONGRAC 2014: 140.

⁶⁰⁵ SABALIĆ 1996: 75, PETRIĆ I RAVANČIĆ 2003: 139, BRDAL I MADUNIĆ 2002: 122.

⁶⁰⁶ BUDAK I POSAVEC 2000: 112.

odnosno njihove državnosti. Unatoč tome, važno je ukratko se osvrnuti i na prikaz stanja naroda premda se on ne spominje u okvirima jedinice o uroti, ali je važan s obzirom na njegovu raniju zastupljenost u okvirima zrinsko-frankopanske urote. Udžbenici izdani tijekom devedesetih godina najviše se fokusiraju na patnje naroda pod tuđinskim vlastima, dok se u onim kasnijima ne navodi izričito težak položaj naroda. No, fokus je na opisima političkog položaja hrvatskih zemalja te nadležnim tijelima koja njima upravljaju iz čega se mogu steći zaključci i o nezavidnom položaju samoga naroda. U tom kontekstu, negativno su prikazani i Habsburgovci i Osmanlije. Dok Habsburgovci „svojataju“ hrvatski teritorij, Osmanlije „surovo“ provode osvajačke pohode – „pljačkaju, pale, kolju, prodaju stanovnike.“⁶⁰⁷ Zbog toga se veliki dio naroda odlučio na preseljenje iz pograničnih područja na koja su zatim naseljeni Vlasi i Srbi „čime se mijenja narodnosni i vjerski sastav pučanstva Hrvatske.“⁶⁰⁸ Međutim, veća je pažnja posvećena isticanju hrvatske državnosti, što je ponovno snažnije istaknuto u udžbenicima iz devedesetih godina. Tako se već u prvim rečenicama teksta navode prava proizašla iz odabira Ferdinanda I. za hrvatskog kralja na temelju kojih Hrvatsku uz Austriju „vezuje samo ličnost kralja“⁶⁰⁹ te ona ima pravo na „odcjepljenje po pravu po kojem se i pridružila.“⁶¹⁰

Protuaustrijski stav slabije je izražen u udžbenicima izdanima nakon 2000. godine, kada se kao uzrok potpisivanja Vašvarskog mira više ne navodi kraljeva želja za smanjenjem moći plemstva, već međuodnosi s Francuskom ili se razlozi za potpisivanje mira ne navode.⁶¹¹ No, i dalje je opširno opisana centralistička i apsolutistička politika Habsburgovaca koji ne poštuju obećanja dana 1527. već naprotiv, krše prava hrvatskih zemalja i plemstva te provode pasivnu politiku u odnosu na Osmanlije.⁶¹² Govoreći o politici dvora, najčešće se spominje kralja Leopoldu I., dok se njegovi ministri i savjetnici ne spominju ni u jednom udžbeniku, barem ne u okviru analizirane nastavne jedinice o zrinsko-frankopanskoj uroti. Negativno su prikazani i časnici koji „nadmudruju i varaju stanovništvo“ te „krnje njihova prava.“⁶¹³ Predodžbe o Osmanlijama se pak ne mogu pronaći u okviru ovoga toposa u nastavnoj jedinici o uroti, već su one povezane s položajem naroda čime se prvenstveno ističe njihovo konstantno napadanje i provale.

⁶⁰⁷ MAKEK 1999: 128.

⁶⁰⁸ Citirano prema: MAKEK 1999: 128.

⁶⁰⁹ MAKEK 1992: 128.

⁶¹⁰ MAKEK 1999: 130.

⁶¹¹ BUDAK I POSAVEC 2000: 112, BRDAL I MADUNIĆ 2002: 122, PETRIĆ I RAVANČIĆ 2003: 139, BIRIN I ŠARLIJA 2007: 191, LABOR, VINARIĆ, CAPOR, KUJUNDŽIĆ I PONGRAC 2014: 199.

⁶¹² MAKEK 1999: 129, BRDAL I MADUNIĆ 2002: 122, BIRIN I ŠARLIJA 2007: 191, LABOR, VINARIĆ, CAPOR, KUJUNDŽIĆ I PONGRAC 2014: 199, BRDAL I MADUNIĆ 2007: 212.

⁶¹³ SABALIĆ 1996: 76.

❖ **Slavno podrijetlo Zrinskog i Frankopana.** Od sredine devedesetih godina, s izdanjem prvih udžbenika nastalih u Republici Hrvatskoj, ponovno jača i kult Zrinskog i Frankopana, a samim time ponovno se veća pažnja posvećuje i njihovom slavnom podrijetlu. Tako se u udžbeniku iz 1999. godine ponovno spominje Nikola Zrinski kao „praunuk sigetskog junaka.“⁶¹⁴ Jednako tako, Makek spominje i kneza Krstu Frankopana, „slavnog branitelja Jajca,“ koji je još u vrijeme održavanja Cetingradskog sabora upozoravao na dvostruke motive Habsburgovaca te na mogućnost iskorištavanja Hrvata za vlastitu obranu te kasniju opasnost od pripajanja hrvatskih zemalja.⁶¹⁵ Obiteljska prošlost Zrinskih i Frankopana te njihovo gospodarski značenje – kako ono koje su imale njihove obitelji, tako i ono braće Zrinski i Frankopan, počinje se posebno isticati u udžbenicima izdanima nakon 2000. godine.⁶¹⁶ Nerijetko se podsjeća i na junaštva braće Zrinski u bitkama protiv Osmanlija,⁶¹⁷ u kojima se posebno istaknuo Nikola Zrinski što mu je „donijelo slavu po čitavoj Europi“ te francusko i španjolsko odlikovanje,⁶¹⁸ ali se spominju i njihove međunarodne veze.

Nastojanje Zrinskih i Frankopana da poprave politički položaj Hrvatskoga Kraljevstva prvenstveno se ističe u udžbenicima koji su nastali krajem devedesetih godina prošloga stoljeća, ali i početkom 21. stoljeća, što vrlo jasno proizlazi iz sljedećeg navoda: „u njima se javila jaka želja da poprave položaj hrvatskog kraljevstva,“⁶¹⁹ oni su se usprotivili centralizmu i želji Habsburgovaca da hrvatske zemlje pretvore u pokrajine te zbog toga teže većem osamostaljenju Hrvatske.⁶²⁰ Međutim, uz to kao jedan od razloga za njihovo nezadovoljstvo spominjalo se i kršenje plemićkih prava kojima je veća pažnja posvećena u udžbenicima nakon 2007. godine, premda se time ne umanjuje njihov otpor zbog kršenja prava Hrvatskog Kraljevstva.⁶²¹

❖ **Urotnici.** Govoreći o pokretačima urote, gotovo u svim udžbenicima navodi se kako je pokretač bio Nikola Zrinski, koji je oko sebe „okupio i ugarske plemiće.“⁶²² Dok su u udžbeniku

⁶¹⁴ MAKEK 1999: 130.

⁶¹⁵ MAKEK 1999: 129.

⁶¹⁶ O obiteljskoj prošlosti pisali su: BUDAK I POSAVEC 2000: 112, GRAČANIN, PETRIĆ I RAVANČIĆ 2007: 158. S druge strane, gospodarsko značenje isticali su: SABALIĆ 1996: 76, BUDAK I POSAVEC 2000: 112, BRDAL I MADUNIĆ 2002: 123, BRDAL I MADUNIĆ 2007: 212, LABOR, VINARIĆ, CAPOR, KUJUNDŽIĆ I PONGRAC 2014: 198.

⁶¹⁷ SABALIĆ 1996: 76, BUDAK I POSAVEC 2000: 112, BRDAL I MADUNIĆ 2002: 123, BRDAL I MADUNIĆ 2007: 212, LABOR, VINARIĆ, CAPOR, KUJUNDŽIĆ I PONGRAC 2014: 198.

⁶¹⁸ BUDAK I POSAVEC 2000: 112, BRDAL I MADUNIĆ 2007: 212, LABOR, VINARIĆ, KUJUNDŽIĆ I PONGRAC 2014: 198.

⁶¹⁹ SABALIĆ 1996: 76.

⁶²⁰ BRDAL I MADUNIĆ 2002: 123, PETRIĆ I RAVANČIĆ 2003: 140, BIRIN I ŠARLIJA 2007: 191.

⁶²¹ BRDAL I MADUNIĆ 2007: 212, LABOR, VINARIĆ, CAPOR, KUJUNDŽIĆ I PONGRAC 2014: 198.

⁶²² PETRIĆ I RAVANČIĆ 2003: 140.

iz 2007. godine kao vođe urote u „hrvatskim i ugarskim zemljama“ izdvojeni braća Zrinski,⁶²³ u onome iz 2014. godine stoji da su na „čelu otpora u Hrvatskoj“ bili su braća Zrinski i Frankopan.⁶²⁴ Što se tiče ugarskih urotnika, oni su gotovo u potpunosti marginalizirani u ovome razdoblju. Izuzev dvaju udžbenika u kojima se spominje Wesselény⁶²⁵ – koji se pridružio Zrinskome, u nijednom drugome ne navode se imena ugarskih urotnika, niti se spominje njihova uloga u daljnjem tijeku događanja. Obično se navode tek u kontekstu nezadovoljstva „hrvatskog i ugarskog plemstva.“⁶²⁶ Što se tiče terminologije kojom su se autori referirali na sudionike urote, ne može se uočiti spomen termina povezanih uz urotu, već se u većini slučajeva govori o *velikašima* ili *plemićima*.

Kao što je već istaknuto, Nikola Zrinski je u svim udžbenicima naveden kao glavni pokretač i vođa urote. Jednako tako, većina autora spominje njegovo stradavanje u lovu, dok je sumnja u okolnosti njegove smrti i Leopoldovu upletenost istaknuta u malobrojnim udžbenicima, prvenstveno kao *zanimljivost* uz tekst.⁶²⁷ Valja napomenuti kako posebice Makek ističe Nikolinu važnost kao proslavljenog ratnika i pisca.⁶²⁸ Što se tiče Nikoline smrti, u ovome razdoblju ne ističu se posljedice koje je njegova smrt imala na događaje iz urote. Tek se u malobrojnim udžbenicima može pronaći kako je „Nikola jedini imao jasnu viziju oslobođenja.“⁶²⁹ U pogledu lika Katarine Zrinske također se može uočiti kontinuitet te se tako ona u velikom dijelu udžbenika pojavljuje u kontekstu pregovora s francuskim dvorom, premda je pojedini autori spominju tek unutar toposa o žrtvi za svoj narod.⁶³⁰

Promjene su uočljive i u pogledu prikaza ličnosti Petra Zrinskoga i Frana Krste Frankopana jer je prostor posvećen Frankopanu povećan, dok je Petrov smanjen, no i dalje je veći fokus na Petru. Važno je napomenuti kako se izbjegavaju opisi koji se odnose na njegove karakterne osobine, koji se mogu pronaći jedino u udžbeniku iz 1996. u kojem se spominje

⁶²³ BRDAL I MADUNIĆ 2007: 212.

⁶²⁴ LABOR, VINARIĆ, CAPOR, KUJUNDŽIĆ, PONGRAC 2014: 198.

⁶²⁵ MAKEK 1999: 130, BRDAL I MADUNIĆ 2002: 123.

⁶²⁶ MAKEK 1992: 128, MAKEK 1999: 130, BRDAL I MADUNIĆ 2002: 123, BIRIN I ŠARLIJA 2007: 191, LABOR, VINARIĆ, CAPOR, KUJUNDŽIĆ, PONGRAC 2014: 198. Sabalić piše: „U tim željama naišli su na podršku dijela mađarskog plemstva.“ SABALIĆ 1996: 76.

⁶²⁷ GRAČANIN, PETRIĆ I RAVANČIĆ 2007: 159, BRDAL I MADUNIĆ 2002: 124. U udžbeniku iz 2000. godine navodi se i kako su velikaši krunu nudili i Nikoli, dok se u drugim udžbenicima to ne spominje: BUDAK I POSAVEC 2000: 113.

⁶²⁸ MAKEK 1999: 130.

⁶²⁹ PETRIĆ I RAVANČIĆ 2003: 140.

⁶³⁰ MAKEK 1999: 130, (Zanimljivo je kako je Makek Katarininu ulogu dodao u kasnijem izdanju, dok je u ranijem ne spominje) SABALIĆ 1996: 76, PETRIĆ I RAVANČIĆ 2003: 140, BIRIN I ŠARLIJA 2007: 192. Razlika se može uočiti u udžbeniku iz 2014. koji navodi kako je Nikola vodio pregovore s francuskim dvorom, da bi ih nakon njegove smrti nastavila Katarina: LABOR, VINARIĆ, CAPOR, KUJUNDŽIĆ, PONGRAC 2014: 199.

njegova „nagla ćud.“⁶³¹ U svim ostalim udžbenicima istaknut je kao Nikolin nasljednik, koji je preuzeo urotu nakon njegove smrti, da bi mu se pridružio i Frankopan. Od navedenog opisa ponovno odstupa prikaz udžbenika iz 1996. prema kojem je Petar Frankopana „uvukao“ u urotu.⁶³² Jednako tako, u pogledu podizanja ustanka veći se naglasak stavlja na Petrovu ulogu, koji je ustanak pokrenuo, dok mu Frankopan pomaže. Važno je napomenuti i kako jedino udžbenik iz 2000. godine ističe povezanost Nikoline djelatnosti s Ugarskom, a Petrove uz Hrvatsku.⁶³³

Važno je istaknuti kako udžbenici ovoga razdoblja ne spominju Andrijinu bulu ni prava koja ona podrazumijeva, već se legalnost urote, ukoliko je spomenuta, opravdava dogovorom s Habsburgovcima postignutim na Cetingradskom saboru, odnosno Hrvati se pozivaju na pravo izlaska iz Monarhije po istome pravu po kojemu su joj i pristupili.⁶³⁴ U pojedinim udžbenicima u opisu slikovnih priloga i u sklopu zanimljivosti uz tekst najčešće se ističe i književno-umjetnička uloga Nikole i Petra Zrinskoga i Frana Krste Frankopana te Katarine Zrinske.⁶³⁵

❖ **Potruga za saveznicima.** Što se tiče toposa o saveznicima, potraga za njima je tek usput spomenuta te se ne može analizirati način na koji su oni prikazani, jer većina autora samo navodi neuspješno traženje saveznika. Tako su Mlečani i Poljska samo usput spomenuti, dok prikazi Francuza variraju. Pojedini autori također ih tek usput spominju, dok drugi ipak govore o pregovorima s njima.⁶³⁶ Međutim, ne može se govoriti o negativnom prikazu francuskog dvora jer u većini slučajeva nisu dana objašnjenja za njihovo odbijanje. U onim malobrojnim udžbenicima u kojima se potraga za saveznicima tematizira, navodi se kako se francuski kralj nije želio ponovno upustiti u ratovanje s Habsburgovcima,⁶³⁷ a samo jedan udžbenik govori o neispunjenom francuskom obećanju zbog toga što francuskom vladaru nije odgovaralo slabljenje Habsburgovaca.⁶³⁸ Izuzev toga, pojedini autori navode kako je francuski dvor (ali i

⁶³¹ SABALIĆ 1996: 76.

⁶³² SABALIĆ 1996: 76.

⁶³³ BUDAK I POSAVEC 2000: 112.

⁶³⁴ MAKEK 1992: 128, MAKEK 1999: 130.

⁶³⁵ Nikola Zrinski smatra se i začetnikom suvremene mađarske književnosti, između ostaloga, kao autor spjeva *Jadranskog mora sirena* kojeg je preveo njegov brat Petar. Petar je usto pomagao i razvoj književnosti i znanosti u Hrvatskoj. U slučaju Katarine Zrinske ističe se *Putni tovaruš* i *Libar od spominka*. Frankopana se naziva pjesnikom i književnikom, autorom *Gartlica za čas kratiti*, koji je pisao i u tamnici: BUDAK I POSAVEC 2000: 113, SABALIĆ 1996: 76, LABOR, VINARIĆ, CAPOR KUJUNDŽIĆ I PONGRAC 2014: 199-200, GRAČANIN, PETRIĆ I RAVANČIĆ 2007: 161.

⁶³⁶ O pregovorima pišu: SABALIĆ 1996: 76, BRDAL I MADUNIĆ 2002: 123, BIRIN I ŠARLIJA 2007: 192, BRDAL I MADUNIĆ 2007: 213, LABOR, VINARIĆ, CAPOR, KUJUNDŽIĆ I PONGRAC 2014: 199.

⁶³⁷ BRDAL I MADUNIĆ 2002: 123.

⁶³⁸ BUDAK I POSAVEC 2000: 114.

osmanski) obavijestio Leopolda I. o planovima urotnika.⁶³⁹ Prikaz Osmanlija nije puno drugačiji – Petar se odlučuje obratiti njima za pomoć nakon što ne uspijeva pronaći druge saveznike, a ni u jednom udžbeniku se ne može pronaći osmansko obećanje. Svi autori navode kako je Petrov poslanik stekao pogrešan dojam i u skladu s time obavijestio Petra o uspješnosti pregovora. Jednako kao i u slučaju francuskog dvora, pojedini autori tek navode kako je sultan obavijestio bečki dvor o izdaji. Jednako tako, dok većina autora piše o „očajničkom činu“ referirajući se na suradnju s Osmanlijama, Makek piše kako se Petar na taj korak odlučio po uzoru na ideju ugarskih velikaša.⁶⁴⁰ Osim toga, svi autori navode kako je Petar suradnju s Osmanlijama mislio ostvariti jedino uz ispunjenje postavljenih uvjeta.

Podizanje ustanka također je zastupljeno u svim udžbenicima, no on je ipak prikazan na različite načine. Dok se u pojedinim udžbenicima ustanak samo kratko spominje,⁶⁴¹ drugi autori mu posvećuju veću pažnju te spominju sve političke krugove u kojima su Zrinski i Frankopan tražili saveznike. U tom pogledu se ponovno može uočiti razlika u interpretacijama, jer u pojedinim slučajevima Zrinski traži saveznike, a u drugima i on i Frankopan.⁶⁴² Osim toga u interpretacijama različitih autora mogu se uočiti i proturječnosti. Na primjer, u udžbeniku iz 2003. (a isti odlomak je uklopljen i u izdanje iz 2007.) godine stoji sljedeći navod: „Vojne su se pripreme odvijale na svim zrinsko-frankopanskim imanjima. Uz urotnike je pristala i skupina kapetana iz Banske krajine. Knez Frankopan nastojao je na oružje dignuti dio plemstva i građane. Petar Zrinski je kao vojsku nastojao pridobiti i svoje kmetove. Ustanici su računali i na pomoć vojske Varaždinskoga generalata.“⁶⁴³ S druge strane, u drugom udžbeniku iz 2007. godine piše: „velikaši su počeli organizirati oružani ustanak (...) Zbog njihova oslanjanja na Osmansko Carstvo, potpora velikašima u Hrvatskoj i Ugarskoj bila je slaba.“⁶⁴⁴ Premda se u prvome citatu ne navodi izričito da su plemstvo, građani i kmetovi pristali uz ustanike, prilikom čitanja tih rečenica može se steći i takav zaključak, jer drugi udžbenik izričito navodi kako je odaziv bio slab. Jednako tako, iz drugog citata se može zaključiti kako se razlogom neuspjeha ustanka smatra suradnja urotnika s Osmanlijama, o čemu su pisali i drugi autori.⁶⁴⁵

⁶³⁹ BUDAK I POSAVEC 2000: 114, BRDAL I MADUNIĆ 2002: 123, BRDAL I MADUNIĆ 2007: 214.

⁶⁴⁰ Citirano prema: SABALIĆ 1996: 76. Tom tematikom bavi se i: MAKEK 1999: 131.

⁶⁴¹ BRDAL I MADUNIĆ 2007: 214, BIRIN I ŠARLIJA 2007: 192.

⁶⁴² Fokus na Petra Zrinskoga u pogledu podizanja ustanka prisutniji je u ranijim udžbenicima: MAKEK 1992: 129, SABALIĆ 1996: 76. O obojici u tom kontekstu govore primjerice: MAKEK 1999: 130-131, BUDAK I POSAVEC 2000: 114, GRAČANIN, PETRIĆ I RAVANČIĆ 2007: 160.

⁶⁴³ PETRIĆ I RAVANČIĆ 2003: 141, GRAČANIN, PETRIĆ I RAVANČIĆ 2007: 160.

⁶⁴⁴ BRDAL I MADUNIĆ 2007: 214.

⁶⁴⁵ Osim toga, iz navedenih citata se može vidjeti kako u najsvremenijim udžbenicima postoje razlike i u udžbenicima izdanima istih godina, što uvelike ovisi o autorima.

❖ **Vladareva prijetvornost.** Glede toposa o vladarevoj prijetvornosti može se uočiti kontinuitet u prikazima i stavovima autora. Naime, svi autori (iznimka je jedino Sabalić) pišu o kraljevim lažnim obećanjima kojima su Zrinski i Frankopan povjerovali te se uputili u Beč da bi zatim bili uhićeni i zatvoreni.⁶⁴⁶ U ranijim udžbenicima, odnosno onima iz devedesetih godina, može se uočiti jači protuaustrijski stav, s obzirom na to da autori govore kako je Leopold odlučio „uništiti hrvatske i mađarske vođe otpora.“⁶⁴⁷ Ostali autori ne spominju njegovu želju za uništenjem Zrinskih i Frankopana, nego samo lažno obećanje i odluku o pogubljenju premda su se tome protivili i strani vladari i sam papa.⁶⁴⁸ Veliku pažnju gotovi svi autori posvetili su *nezakonitom* suđenju hrvatskim plemićima kojima legalno može suditi samo Hrvatski sabor,⁶⁴⁹ ali i do kojeg je došlo unatoč kraljevu obećanju o milosti. Važno je istaknuti i kako se u većini slučajeva govori o kralju Leopoldu I. i njegovim odlukama, a ministri se ne spominju niti u okviru ovoga toposa, jednako kao niti mržnja prema Zrinskom i Frankopanu. Radi se jedino o koristi koju je kralj imao uklanjanjem tih obitelji.

❖ **Žrtva za svoj narod.** Ovaj topos opširnije je opisan u udžbenicima izdanima tijekom devedesetih godina te se u sklopu tog toposa ponovno mogu uočiti negativni prikazi Habsburgovaca i Leopolda I., koji se „nije zadovoljio samo pogubljenjem Zrinskoga i Frankopana. Odlučio je uništiti i sav njihov rod.“⁶⁵⁰ Tako se i na urotu referira kao na brutalnu kaznu kojom je dvor šokirao i hrvatske i ugarske zemlje i cijelu Europu, a Leopolda se naziva „kraljem tuđincem.“ Jednako tako, ističe se i borba Zrinskog i Frankopana za hrvatsku državnost.⁶⁵¹ U kasnije izdanim udžbenicima navodi se kako je pogubljenjem Leopold I. želio poslati i poruku svima onima koji bi mogli pomisliti na buduće pobune.⁶⁵² Vezano uz „kraj slavne obitelj Zrinski,“ pojedini autori detaljno navode sudbine posljednjih pripadnika obitelji Zrinski i Frankopan i njihov nestanak,⁶⁵³ dok neki samo govore kako su i ostali članovi obitelji

⁶⁴⁶ Sabalić govori o Petrovoj odluci da se pomiri s Bečom uz uvjete, kada je vidio da neće dobiti osmansku pomoć: SABALIĆ 1996: 76.

⁶⁴⁷ MAKEK 1992: 129, MAKEK 1999: 131.

⁶⁴⁸ Zalaganja za Zrinskog i Frankopana spominje samo: MAKEK 1999: 131.

⁶⁴⁹ MAKEK 1992: 129, SABALIĆ 1996: 76, PETRIĆ I RAVANČIĆ 2003: 142, GRAČANIN, PETRIĆ, RAVANČIĆ 2007: 160, BIRIN I ŠARLIJA 2007: 193.

⁶⁵⁰ MAKEK 1999: 131.

⁶⁵¹ MAKEK 1992: 130, MAKEK 1999: 131. Leopold je „iščupao s korijenjem iz hrvatske zemlje dva slavna velikaška roda bez kojih se ne može ni zamisliti hrvatska povijest. I to samo zato što su se drznuli braniti hrvatsku državnog od njegove nakane da je u interesu svoje dinastije uništi bez obzira na činjenicu da je njegova dinastija preuzela obvezu čuvanja te državnosti.“ MAKEK 1999: 131.

⁶⁵² GRAČANIN, PETRIĆ I RAVANČIĆ 2007: 160, PETRIĆ I RAVANČIĆ 2003: 142.

⁶⁵³ Citirano prema: GRAČANIN, PETRIĆ, RAVANČIĆ 2007: 160. O tome pišu i: SABALIĆ 1996: 76, BUDAK I POSAVEC 2000: 114, BRDAL I MADUNIĆ 2002: 124, PETRIĆ I RAVANČIĆ 2003: 142.

bili zatvarani. Sudbinu ugarskih urotnika spominje samo udžbenik iz 2000. godine: „slična je sudbina zadesila i neke ugarske velikaše.“⁶⁵⁴

Osim uništenja obitelji Zrinski i Frankopan, ističe se kako je dvor veliku korist ostvario i zapljenom njihovih imanja, koja su pružala veći izvor prihoda negoli porez iz cijele Hrvatske. Zapljena imanja imala je posljedice i za hrvatske zemlje jer je dvor posjede izuzeo od vlasti bana i na taj način nastavio komadati hrvatski teritorij te smanjivati „područje ionako male i siromašne Hrvatske.“⁶⁵⁵ Na taj je način prekinuta i trgovina između sjevernih i južnih hrvatskih zemalja.⁶⁵⁶ Kao što se može vidjeti, u ovome razdoblju fokus je na zapljeni imanja Zrinskih i Frankopana, dok njihova pljačka nije u prvome planu, te je ne spominju svi autori. No, valja istaknuti Makekov opis: „Carska vojska je zaposjela zrinske i frankopanske posjede, koje su Vlasi već pljačkali.“⁶⁵⁷ U udžbenicima izdanima nakon 2007. godine kao posljedice urote navodi se i slabljenje odnosno nestanak visokog plemstva, što nije slučaj s ranijim udžbenicima.⁶⁵⁸ U njima je veća pažnja posvećena borbi Zrinskoga i Frankopana za samostalnost svoje domovine što dobro ilustrira sljedeći navod: „njihova je borba bila zakonita i izraz težnji za gospodarskom i državnom samostalnošću.“⁶⁵⁹ Međutim, svi autori se slažu oko toga da je nestankom obitelji Zrinski Beč imao slobodan put ka uvođenju centralizma. Prijenos posmrtnih ostataka Zrinskog i Frankopana u Hrvatsku i njihov pokop u katedralu spominje se u udžbeniku iz 2014. u opisu uz fotografiju navedene grobnice.⁶⁶⁰ Kao zanimljivost uz test spominje se i sudbina pristaša Petra Zrinskoga, koji u ostalim udžbenicima nisu spomenuti.⁶⁶¹

Prikazu naroda veća je pažnja posvećena tijekom devedesetih godina nego što je slučaj sa kasnijim udžbenicima te je narod prikazan kao žrtva i Austrijanaca i Osmanlija koji ih žele podvrgnuti svojoj upravi, ali ih i iskorištavaju. U pogledu Zrinskog i Frankopana ponovno se može uočiti jačanje njihova kulta, što je karakteristično za udžbenike iz druge polovice devedesetih godina u kojima se u prvome redu ističe njihova borba za očuvanje same državnosti

⁶⁵⁴ BUDAK I POSAVEC 2000: 114.

⁶⁵⁵ Citirano prema: MAKEK 1999: 131. O tome pišu i: MAKEK 1992: 130, SABALIĆ 1996: 76, BUDAK I POSAVEC 2000: 114, PETRIĆ I RAVANČIĆ 2003: 142, BRDAL I MADUNIĆ 2007: 215, BIRIN I ŠARLIJA 2007: 193, LABOR, VINARIĆ, CAPOR, KUJUNDŽIĆ I PONGRAC 2014: 200.

⁶⁵⁶ BRDAL I MADUNIĆ 2002: 24.

⁶⁵⁷ MAKEK 1999: 131. Pljačku odnosno provalu na imanja carskih četa spominju i: SABALIĆ 1996: 76, BIRIN I ŠARLIJA 2007: 193.

⁶⁵⁸ BRDAL I MADUNIĆ 2007: 215, BIRIN I ŠARLIJA 2007: 193.

⁶⁵⁹ Citirano prema: MAKEK 1999: 131. O tome govore i: MAKEK 1992: 130, BUDAK I POSAVEC 2000: 114, BRDAL I MADUNIĆ 2002: 124.

⁶⁶⁰ LABOR, VINARIĆ, CAPOR, KUJUNDŽIĆ I PONGRAC 2014: 199. Iznimka je udžbenik iz 2000. koji govori kako su „stradali i mnogi ljudi koji su bili povezani s urotom.“ BUDAK I POSAVEC 2000: 114.

⁶⁶¹ PETRIĆ I RAVANČIĆ 2003: 143.

i opstanka hrvatskih zemalja. U narednom razdoblju njihova važnost se ipak malo umanjuje makar se i dalje mogu uočiti mitski elementi u prikazima njihove smrti i posljedica koja je ona imala po hrvatske zemlje, premda se više ne ističu posljedice koje je osjetila samo država, već i plemstvo. Jednako tako može se uočiti i obrana osobnih interesa Zrinskih i Frankopana, no ne umanjuje se njihova želja i za očuvanjem državnih prava. Pažnja je posvećena i njihovu gospodarskome te kulturnom značenju. Osim toga, karakteristično za udžbenike ovoga razdoblja jest prvenstveno stavljanje fokusa na ličnosti Zrinskih i Frankopana i eventualno njihovih obitelji. Izuzev navedenih, jedina osoba koja se u tekstovima spominje jest Leopold I. kao njihov glavni suparnik, dok su sve druge osobe svedene tek na svoje funkcije. Ne spominje se čak ni Bukovački kao što je to bio slučaj u ranijim udžbenicima, već se govori o *poslaniku*. Osim toga, u pogledu posljedica urote fokus je također stavljen na Hrvate – sudbina ugarskih urotnika, pa makar samo njihov usputni spomen zastupljeni su tek u rijetkim udžbenicima, dok se s druge strane po prvi puta spominju sudbine i ostalih hrvatskih urotnika. Na taj je način u prikazu urote u prvome redu istaknuta uloga i važnost hrvatskih urotnika, točnije ona obitelji Zrinski i Frankopan koji su svoju borbu skupo platili - uništene su obitelji koje su se stoljećima brinule za hrvatske interese.

U prikazu Drugoga može se uočiti razlika u predodžbama iz udžbenika nastalih tijekom devedesetih godina te onih nastalih nakon toga. Naime, u drugoj polovici devedesetih godina negativne predodžbe o Drugome snažnije su izražene negoli u narednome razdoblju. Osim toga, može se uočiti kako je veća pažnja posvećena autopredodžbama dok su heteropredodžbe veoma šturo zastupljene, izuzev onih o Austrijancima. To se posebice može uočiti u pogledu predodžbi o ugarskim urotnicima koji su uvelike marginalizirani u ovome razdoblju. Govoreći o negativnim predodžbama o Austrijancima, može se uočiti kako se one u velikoj mjeri usmjeravaju prema vladaru Leopoldu I. kojega se krivi za koristoljubivo upravljanje hrvatskim zemljama. Dok su Mlečani i Poljaci tek usput spomenuti u svim udžbenicima, slična je situacija i s francuskim dvorom kojemu se ne pridaju negativne atribucije, izuzev izdaje urotnika bečkome dvoru. Isti je slučaj i s Osmanlijama, međutim oni su ipak negativno opisani prilikom opisa položaja hrvatskog naroda, ali se negativan stav prema njima očituje i na temelju isticanja nevoljkosti ostalih plemića te Kaptola za suradnju s Zrinskim i Frankopanima, prvenstveno zbog njihova pregovora s Osmanlijama. Jednako tako, mogu se pronaći i negativne heteropredodžbe o Vlasima u kontekstu pljačke imanja, a koje su karakteristične za udžbenike prve i druge generacije.

Udžbenici iz razdoblja suvremene Hrvatske u historiografiji se najčešće dijele u tri generacije. Prva generacija obuhvaća udžbenike izdane do 1996. godine, drugu čine oni izdani od 1996., a treću od 2000. godine.⁶⁶² Važno je istaknuti kako je prva generacija udžbenika, a djelomično i druga, izlazila u tijeku ratnih događanja na području Hrvatske. Naime, nakon provedbe prvih demokratskih izbora, republike su nastavile s procesom svog osamostaljivanja, dok se Jugoslavija polako raspadala. U lipnju 1991. godine proglašena je samostalna i suverena država Hrvatska, da bi nedugo nakon toga došlo do otvorene srpske agresije na Hrvatsku i Sloveniju, nakon niza srpskih ustanaka koji su počeli još tijekom 1990. godine, čime je započelo naredno ratno razdoblje. Ono je završeno vojnim akcijama povrata okupiranog teritorija 1995. godine odnosno mirnom reintegracijom Podunavlja koje je okončano 1998. godine.⁶⁶³ Stoga i ne čudi kako se u navedenom razdoblju zrinsko-frankopanskom urotom u prvome redu isticala tradicija hrvatske državnosti te težnje za njenom samostalnošću, ali i borbe za državna prava. Osim navedenih, zrinsko-frankopanska urota imala je funkciju gradnje hrvatskog nacionalnog identiteta kao naroda koji se ne bori samo za vlastitu nego i tuđu dobrobit te koji na sve načine pokušava osigurati povijesna prava svoje domovine koja Drugi krše. Osim toga, isticanjem hrvatskih povijesnih prava i tradicije borbe za samostalnost i državnost opravdava se borba za očuvanje navedenih prava. Važno je naglasiti i isticanje stalne ugroženosti hrvatskog naroda od pretenzija i težnji Drugoga. Jednako tako, u udžbenicima izdanima tijekom devedesetih godina, odnosno u onima u koje su uključene promjene, ponovno jača kult Zrinskog i Frankopana te se ističe njihova borba za vlastitu domovinu i njenu državnost, koju je navedeni dvojac platio vlastitom žrtvom, a čijom su smrću hrvatske zemlje mnogo izgubile, jer ih više nije imao tko braniti od pretenzija Habsburgovaca.

Važno je naglasiti kako se prve promjene u udžbenicima i nastavnim programima povijesti, kao što se najbolje može vidjeti i iz opisa Makekova udžbenika na početku ovoga potpoglavlja, nisu odnosile na metodičko – didaktičke novitete, već na promjenu ideologije i nove interpretacije sadržaja. Povijest se i dalje smatrala *sredstvom* za oblikovanje mišljenja i kreiranje nove nacionalne povijesti.⁶⁶⁴ To se može zaključiti i na temelju spomenutog Makekovog udžbenika u kojem su dijelovi rečenica mijenjani odnosno dodavani kako bi se istaknula hrvatska državnost te kako bi se Zrinski i Frankopan ponovno mistificirali, ali i u svrhu isticanja negativnih stavova o Drugima. Za udžbenike *prve generacije* karakteristični su

⁶⁶² PETRUNGARO 2009: 96-97.

⁶⁶³ BILANDŽIĆ 1999: 776-778, MACAN 2004: 229-230.

⁶⁶⁴ KOREN 2007: 259.

snažna kontrola i politički utjecaj, uz pojedine slučajeve korištenja cenzure.⁶⁶⁵ Od 1996. godine kontrola države počela je pomalo popuštati te se prvi put javljaju i paralelni udžbenici koji počinju pomalo odstupati od kurikulumu, a njihovi su autori počeli pratiti suvremene trendove. No, politička kontrola je i dalje bila presnažna te oni udžbenici koji nisu bili pisani u skladu s propisima Ministarstva nisu bili odobreni.⁶⁶⁶

Treća generacija udžbenika obuhvaća udžbenike nastale nakon 2000. godine kada je došlo do popuštanja kontrole Ministarstva nad sadržajem udžbenika. Počele su se uočavati promjene u sadržajnom te metodičko-didaktičkom području, a i udžbenici su počeli poprimiti suvremeniji i atraktivniji izgled zbog pojave konkurencije drugih autora i nakladnika. Osim toga, osjetljive i kontroverzne teme više se nisu izbjegavale, a počele su se pojavljivati i različite interpretacije istih događaja.⁶⁶⁷ Međutim, tijekom analize prikaza urote u navedenim udžbenicima može se uočiti i razlika između udžbenika izdanih nakon 2007. godine u odnosu na one prijašnje. To bi u prvome redu mogla biti posljedica novoga *Nastavnog plana i programa* izdanog upravo 2006. godine te su, kao što je već spomenuto, razlike vidljive u usporedbi udžbenika istih autora izdanih prije i nakon navedene godine. Međutim, u pogledu funkcija same urote ne mogu se uočiti neke veće razlike. Njome se i dalje isticala hrvatska državnost i samostalnost te hrvatska želja za samostalnošću, ali i gradnja hrvatskog nacionalnog identiteta kao naroda koji se istaknuo u brojnim borbama, a kojeg je Drugo uvijek nastojalo pokoriti. Međutim, u najsuvremenijim udžbenicima može se uočiti slabljenje mitskih elemenata u prikazima Zrinskog i Frankopana, odnosno udžbenici nisu više promučenički orijentirani, premda se i dalje ističe njihovo junaštvo u borbama protiv Osmanlija. No, može se uočiti kako, premda udžbenici treće generacije, a posebice oni izdani nakon 2006. godine teže objektivnijem i znanstveno utemeljenijem prikazu kako same urote, a tako i ličnosti Zrinskog i Frankopana, ipak u manjoj mjeri osuđuju smrtnu presudu Leopolda I. Osim toga, oni reproduciraju fotografiju grobnice iz zagrebačke katedrale na kojoj stoji Frankopanova izreka: *Navik on živi ki zgine pošteno* čime se i nadalje nastavlja kult Zrinskog i Frankopana kao boraca za domovinu. Ipak, važno je istaknuti kako udžbenički tekstovi ne slave izričito navedeni dvojac kao narodne mučenike i heroje niti se više spominju karakterni opisi Petra Zrinskoga. Nažalost, u pogledu

⁶⁶⁵ HÖPKEN 2006: 167. Pristupilo se izbacivanju socijalističke ideologije, *dejugoslavenizaciji*, uklanjaju sadržaja vezanih uz jugoslavensku povijest i povijest ostalih jugoslavenskih naroda, a paralelno se stavlja naglasak na hrvatski nacionalni identitet.: AGIČIĆ 2003: 141.

No, tekstovi u udžbenicima izbacivanjem navedenih sadržaja nisu smanjeni jer se povećava prostor posvećen hrvatskoj nacionalnoj povijesti. Hrvatskoj povijesti posvećeno je mnogo prostora te se čak može govoriti o *etnocentričnim prikazima*: NAJBAR-AGIČIĆ I AGIČIĆ 2006: 176.

⁶⁶⁶ NAJBAR-AGIČIĆ I AGIČIĆ 2006: 179.

⁶⁶⁷ KOREN 2007: 282.

pisanja o uzrocima urote može se uočiti i problem pojednostavljenja teme jer je u rijetko kojem udžbeniku objašnjen fenomen plemstva kao nositelja hrvatske državnosti toga razdoblja.

6.4. Komparativna analiza slika o zrinsko-frankopanskoj uroti

Kao što je vidljivo iz prethodne analize, mit o zrinsko-frankopanskoj uroti nametnuo se kao neizostavan dio nacionalne povijesti te je prema tome bio uključen i u sve udžbenike koji su konzultirani u okviru ovoga rada. Važno je istaknuti i kako nije pronađen nijedan udžbenik koji toj temi ne posvećuje barem jedan odlomak, ako već ne i cijelu nastavnu jedinicu. Već je na temelju *Priloga 1* i *Priloga 2* prikazano kako je prostor posvećen toj tematici bio sklon promjenama što je dodatno utvrđeno topološkom analizom. Sukladno tome mogu se nadopuniti zaključci izneseni na temelju analize navedenih priloga. Temi urote je u svakome slučaju najviše pažnje bilo posvećeno u razdoblju Kraljevine Jugoslavije te u suvremenoj Hrvatskoj. No, zanimljiv je slučaj sa udžbenicima Nezavisne Države Hrvatske. Premda se prema grafičkim prikazima može zaključiti da je ta tema bila vrlo zastupljena, situacija je ipak nešto složenija. Naime, premda se čini kako je prostor posvećen uroti povećan ili ostao podjednak u odnosu na prethodno razdoblje, on je zapravo smanjen. Skraćeni su pojedini dijelovi koji se odnose na događaje iz urote, primjerice prostor posvećen prikazu Leopoldu I., tijekom urote te sudbini Zrinskog i Frankopana, no umjesto toga dodani su opisi koji se tiču borbe protiv Turaka te ratovanja koja su prethodila Vašvarskom mirovnom sporazumu. Najmanje pažnje je uroti bilo posvećeno krajem pedesetih i početkom šezdesetih godina, što se može zaključiti i na temelju grafičkih prikaza.

No, osim oscilacija prostora posvećenog tematici urote, česte su bile i promjene interpretacije samoga mita. Što se samoga slijeda događanja tiče, oni su prikazani na podjednak način u svim udžbenicima - ponekad opširnije, ponekad sažetije. Prema tome, temeljni okvir urote, onaj događajni, zastupljen u svim udžbenicima jest sljedeći:

Nakon sklapanja mira u Vašvaru kojim je car Leopold I. više pogodio Osmanlijama negoli svojim podanicima te zahvaljujući načinu na koji je vodio politiku prema ugarskim i hrvatskim zemljama, u određenim aristokratskim hrvatskim i ugarskim krugovima pojavila se želja da se takav (nezadovoljavajući) položaj hrvatskih i ugarskih zemalja riješi. Pod vodstvom Zrinskoga, (ugarsko i hrvatsko) plemstvo traži saveznike u borbi protiv bečkoga dvora te se za pomoć, između ostaloga, obraća i francuskome dvoru te osmanskome sultanu. Međutim,

suradnja nije uspjela, a urotnici nisu dobili ni traženu pomoć (ni na vanjskom ni unutarnjem planu). Osim toga, bečki dvor saznao je za njihove planove te urota doživljava krah - Petar Zrinski i njegov šurjak Fran Krsto Frankopan (s pojedinim mađarskim urotnicima) osuđeni su i smaknuti, a njihova imanja preuzeo je Beč koji je na taj način riješio problem protivnika njegovoj politici.

Međutim, kao što se moglo uočiti u analizi, razlike su postojale u prikazima uzroka i povoda urote, u prikazu Zrinskih i Frankopana, značaju i važnosti urote itd.

Jednako tako, važno je istaknuti da su udžbenici iz razdoblja Kraljevine Jugoslavije, u pogledu opisa urote, fokusirani isključivo na politički kontekst i značenje, da bi se u razdoblju NDH počela spominjati i gospodarska važnost obitelji Zrinski i Frankopan, što je do izražaja došlo u sljedećem, socijalističkom razdoblju kada se ističe ne samo političko, već i gospodarsko podjarmljivanje hrvatskih zemalja. Udžbenici izdani prvih godina samostalne hrvatske države također su u većoj mjeri usmjereni na političku povijest, dok je u udžbenike tzv. *treće generacije* ponovno uklopljena i ona gospodarska. Elementi kulturne povijesti koje se očituju u isticanju pjesničke djelatnosti braće Zrinski, Frankopana i njegove sestre Katarine, zastupljeni su u prvome redu u udžbenicima izdanima tijekom sedamdesetih godina te ponovno u suvremenim udžbenicima. Jednako tako, mogu se uočiti i terminološke razlike. Dok u udžbenicima do polovice stoljeća prevladava mnoštvo termina koji su se koristili istovremeno, od pedesetih godina prošloga stoljeća njihov je broj smanjen pa se govori tek o *uroti*, *zavjeri* i *buni*. Promjene su također vidljive i u udžbenicima nastalima u suvremenoj Hrvatskoj kada se o uroti govori isključivo kao o *otporu*.

Promjene koje su se događale sa strukturom i sadržajem nastavnih jedinica posvećenih zrinsko-frankopanskoj uroti najbolje se mogu uočiti usporedbom različitih izdanja istih udžbenika istih autora koji su mijenjani u skladu s promjenom ideologije i društveno-političkim okvirom. Kao najbolji primjer za taj *proces ponovnog pisanja povijesti* može se istaknuti udžbenik Ive Makeka (i Josipa Adamčeka). Radi lakše ilustracije i osvještavanja promjene koje su se u udžbeničkome tekstu provodile s promjenom društveno-političkog okvira, u nastavku su navedeni samo neki, najočitiji primjeri promjena do kojih je došlo u Makekovim udžbenicima.

*	1985. 1991.	<i>Bečki dvor nije htio rat s Turskom zbog sukoba s Francuskom.</i>
	1992.	<i>Leopold I. držao se načela – da samo strah turski drži Hrvatsku i Ugarsku pod njegovom vlašću.</i>
	1999.	<i>njegovom vlašću.</i>
	1985. 1991.	<i>... stvaranje planova o zbacivanju s prijestolja kralja Leopolda i habsburške dinastije</i>
	1992.	<i>...počeli su se stvarati planovi o odcjepljenju od Monarhije</i>
	1999.	<i>... da se Hrvatska i Ugarska razdruži od Monarhije prema istom pravu po kojemu joj se i pridružila.</i>
	1985. 1991.	<i>...hrvatski ban Nikola Zrinski</i>
	1992.	<i>...ban Nikola Zrinski, proslavljeni ratnik, obrazovan čovjek i pisac</i>
	1999.	<i>...ban Nikola Zrinski, praunuk sigetskog junaka, proslavljeni ratnik te izobraženi čovjek i pisac.</i>
	1985. 1991.	<i>Imajući dojam da sultan pristaje na ponudu...</i>
	1992.	<i>Poslanik Zrinskoga stekao je dojam...</i>
	1999.	<i>Poslanik Zrinskoga stekao je dojam...</i>
	1985. 1991.	<i>Ban se povezao s pravoslavnim episkopom u Slavonskoj krajini, koji je u ustanak trebao privući krajišnike.</i>
	1992.	<i>Petar Zrinski je(...) pokušao pridobiti krajišnike...</i>
	1999.	<i>/</i>
	1985. 1991.	<i>Na nagovor zagrebačkog biskupa otišli su u Beč da izmole kraljevu milost. U Beču su uhapšeni.</i>
	1992.	<i>Car Leopold je odlučio uništiti Zrinskog i Frankopana i lažnim obećanjima milosti domamio ih u Beč, gdje...</i>
	1999.	<i>domamio ih u Beč, gdje...</i>
	1991.	<i>/</i>
	1992.	<i>Zrinsko-frankopanska borba bila je izraz težnji za gospodarskom i državnom samostalnošću Hrvatske. Međutim, Habsburška Monarhija bila je još uvijek potrebna brojnim narodima u borbi protiv Turaka.</i>
	1999.	<i>Hrvatski i mađarski urotnici nisu dobro procijenili činjenicu da je snaga Habsburške Monarhije u to doba u usponu, a snaga Turske u padu. Bez obzira na to, njihova je borba bila zakonita i izraz težnji za gospodarskom i državnom samostalnošću Kraljevine Hrvatske.</i>

Na temelju preglednog tabličnog prikaza može se lako uočiti da su pojedini dijelovi rečenica mijenjani i dodavani s ciljem isticanja hrvatske državnosti ili ponovnog jačanja kulta Zrinskog i Frankopana. To ujedno upućuje na promjene funkcija i značenja koje je urota imala u analiziranome razdoblju, ali i auto- i heteropredodžbi te promjena koje su se dogodile u prikazima ličnosti Zrinskog i Frankopana.

U svim analiziranim razdobljima jedna od temeljnih funkcija urote bila je izgradnja nacionalnog identiteta. Dok je u razdoblju Kraljevine Jugoslavije taj identitet bio prvo hrvatski, a zatim jugoslavenski, ali uz istovremeno prisustvo i hrvatskoga identiteta, u razdoblju

* Citirano prema: MAKEK I ADAMČEK 1991: 164-167, MAKEK 1992: 127-130, MAKEK 1999: 129-133.

Nezavisne Države Hrvatske gradio se identitet hrvatskog naroda kao junačkog i hrabrog naroda koji se bori protiv Drugoga. U socijalističkim udžbenicima izenađuje daljnje spominjanje *hrvatstva* u kontekstu opisa urotnika i geografskih prostora, dok se jugoslavenski identitet spominjao jedino u kontekstu naslova nastavnih jedinica i cjelina. Do promjena je došlo tijekom osamdesetih godina kada ponovno jača hrvatski identitet, čija je (iz)gradnja nastavljena u razdoblju Republike Hrvatske. Hrvate se prikazuje kao narod koji se bori kako za vlastitu državu, tako i za interese Drugih, dok je konstantno ugrožen pretenzijama Drugoga. Jednako tako, može se uočiti kako se važnost i značaj hrvatskog naroda isticala i u prikazima njegovih najznačajnijih pripadnika, ali i u prikazima naroda kao kolektivnog aktera. Dok je potonji slučaj bio najzastupljeniji u udžbenicima iz Nezavisne Države Hrvatske u kojoj se isticala važnost samoga naroda kao takvoga, posebice u razdoblju Kraljevine Jugoslavije, ali djelomično i suvremene Hrvatske, narod je reprezentiran u prikazima djelovanja svojih istaknutih pripadnika – u ovome slučaju Zrinskih i Frankopana. U socijalističkom razdoblju u većoj su mjeri zastupljeni prikazi plemstva, negoli samoga naroda, a fokus teksta je većinom na isticanju potencijalne suradnje između pripadnika različitih društvenih slojeva u njihovoj borbi za očuvanje državnosti. Što se toga tiče, tradicija hrvatske državnosti u najvećoj se mjeri ističe u posljednjim udžbenicima izdanima u Kraljevini Jugoslaviji te u onima iz razdoblja Nezavisne Države Hrvatske. U socijalističkim udžbenicima fokus je na opasnostima koje je predstavljalo Drugo te na nužnosti suradnje u borbi protiv te prijetnje, dok se državnost spominje u manjoj mjeri u onim najranijima i najkasnijim udžbenicima. Tradicija hrvatske državnosti u fokus ponovno dolazi u udžbenicima izdanima sredinom devedesetih godina, otkada je kontinuirano prisutna u udžbenicima. To je slučaj i s najsuremenijim udžbenicima koji se i danas koriste u nastavi.

Važno je spomenuti i isticanje državnih prava kojima su se opravdavali postupci urotnika u borbi za njihovu domovinu te davao legitimitet samoj uroti. U Kraljevini Jugoslaviji autori su se pozivali na prava koja su plemićima dana Zlatnom bulom Andrije II., dok u razdoblju NDH za obranu samostalnosti vlastite domovine nije bila važna legalnost postupaka. Opravdavanje urote odnosno pokušaj njena opravdanja ponovno je postao aktualan sredinom devedesetih godina prošloga stoljeća, no u fokusu više nije bila Zlatna bula već Cetingradski sabor. Tako se ističe kako su hrvatske zemlje imale pravo na odcjepljenje po istim onim pravima prema kojima su prihvatile vlast Habsburgovaca. U najnovijim udžbenicima, onima izdanima nakon 2007. godine ta prava više nisu izričito spominjana, no naglasak je na kršenju autonomnosti Kraljevstva.

Zanimljiv je i suodnos zastupljenosti auto- i heteropredodžbi. Dok u svim razdobljima, osim u socijalističkom, autopredodžbe u velikoj mjeri prevladavaju, u socijalističkom je razdoblju došlo gotovo do izjednačavanja prostora posvećenog objema vrstama predodžbi. U slučaju heteropredodžbi može se uočiti kontinuitet u negativnim prikazima Drugih u cijelome analiziranome razdoblju, čiji je intenzitet ipak varirao. Austrijanci su tijekom cijelog promatranog razdoblja uvijek prikazivani u negativnome kontekstu, jednako kao i Osmanlije. Prema francuskom dvoru također pretežno prevladavaju negativne predodžbe, no one su ublažene u udžbenicima iz suvremene Hrvatske. Poseban su slučaj Vlasi koji se ni ne spominju do udžbenika socijalističkog razdoblja kada su prikazani neutralno sa ciljem isticanja njihove zajedničke prošlosti s Hrvatima, da bi stav prema njima u udžbenicima iz devedesetih godina postao negativan nakon čega se više ne spominju. Zanimljiv je pristup i prema ugarskim urotnicima. Dok je njihova uloga najviše zastupljena u udžbenicima iz Kraljevine Jugoslavije u kojoj se ističe i njihova važnost u planiranju urote te se poimence navode, u narednim razdobljima ona postupno slabi, da bi u suvremenim udžbenicima njihova uloga bila potpuno umanjena. Ostali neugarski i nehrvatski urotnici također se najviše spominju u ranijim udžbenicima da bi im u socijalističkom razdoblju bilo posvećeno veoma malo pažnje, a u onim najsuremenijima nisu ni spomenuti. Paralelno s time, važnost hrvatskih urotnika u velikoj se mjeri ističe. Dok se u ranijim razdobljima govori o zajedničkoj uroti ugarskih i hrvatskih plemića, u ovome stoljeću udžbeničke interpretacije navode na zaključak da su hrvatski velikaši imali inicijativu, dok su ugarski urotnici svedeni samo na *potporu*.

Na kraju, važno je spomenuti i promjene u pogledu konstruiranja kulta Zrinskih i Frankopana te ličnosti Nikole VII. Zrinskoga. Nikolinom liku pažnja je posvećena u udžbenicima izdanima do 1925. godine. Nakon toga se on spominje samo kao vođa urote ili je izostavljen. Njegova važnost i povezanost s mađarskim urotnicima ponovno se ističe u udžbenicima iz Nezavisne Države Hrvatske, da bi u socijalizmu bio samo spomenut kao vođa. Njegovom značaju i važnosti ponovno se pažnja posvećuje u udžbenicima izdanima nakon devedesetih godina. Zanimljive su i interpretacije njegove smrti koja je u prva dva analizirana razdoblja (uz izmjenu s prikazima palatinove smrti) isticana kao jedan od razloga za neuspjeh urote jer je njome nestalo jedinstva odnosno vođe, dok u udžbenicima iz socijalizma urota nije uspjela zbog nemogućnosti suradnje i obraćanja za pomoć neprijatelju. U suvremenim udžbenicima također se spominje nevoljkost za sudjelovanjem u ustanku zbog suradnje s Osmanlijama, ali i izdaja francuskog i osmanskog dvora. Sumnja u okolnosti Nikoline smrti spominje se u najranijim udžbenicima, dok se u onima iz NDH čak naglašava kako je dokazano

da Beč u tome nije sudjelovao. U socijalističkom razdoblju Nikolina se smrt samo spominje kao nesreća, dok se sumnja u Leopolda I. počinje izražavati tijekom devedesetih godina što nestaje u udžbenicima treće generacije. Jednako tako, važnost i značaj Zrinskog i Frankopana te njihovo mučeništvo i junaštvo u fokusu su u udžbenicima Kraljevine Jugoslavije, kada se oni predstavljaju kao borci za narod i njegovu dobrobit. Njihovo je mučeništvo posebno naglašeno u udžbenicima iz druge polovice dvadesetih godina. U razdoblju NDH prikazani su kao pripadnici naroda, s kojim se zajedno bore za očuvanje samostalnosti, a ističu se svojim junaštvom i hrabrošću. Spomen zasluga i važnosti Zrinskih i Frankopana ostao je prisutan i u najranijim socijalističkim udžbenicima da bi tijekom pedesetih godina počeo slabiti te je gotovo marginaliziran. Tada su prikazani kao dio plemstva koje je brinulo prvenstveno za vlastite interese koji su se preklapali s onim državnima. No, tijekom sedamdesetih i osamdesetih godina njihov kult ponovno počinje jačati te se ponovno ističe njihova borba i za prava svoje države, uz brigu za osobnu korist. Kult je vrhunac doživio u drugoj polovici devedesetih godina kada su Zrinski i Frankopan ponovno prikazivani kao borci za svoju domovinu. Do djelomičnog slabljenja njihovog kulta došlo je nakon 2000. te 2006. godine kada se oni i dalje prikazuju kao borci za državnost, no prikazuju se i kao borci za vlastita prava. Međutim, kontinuitet se može uočiti u prikazu ličnosti Zrinskog i Frankopana, jer je u cijelom promatranom razdoblju fokus na Petrovom liku, dok Frankopanovom nije posvećeno toliko pažnje, premda se uvijek uzgredno spominje.

7. Zaključak

Analiza udžbeničke građe, pa tako i ona imagološka, novo je područje istraživanja koje se razvilo unazad nekoliko desetljeća. Međutim, ona pruža sasvim novu perspektivu kako na razumijevanje utjecaja nacionalnih i drugih ideologija na oblikovanje auto- i heteropredodžbi u udžbenicima povijesti, ali i u drugim školskim udžbenicima. Školski udžbenici veoma su dobar povijesni izvor i za istraživanje vremena u kojem su nastali, a ne samo onih događaja i ličnosti o kojima govore. Naime, nastava povijesti nema samo obrazovnu već i odgojnu ulogu zbog čega je veoma podložna i političkim i ideološkim utjecajima i manipulacijama. Njome se nerijetko nastoji oblikovati svjetonazore učenika, ali i njihovu povijesnu svijest. Povijesne ličnosti i događaji posebice su u starijim udžbenicima bili prikazivani nekritički te nisu vodili računa o načelu multiperspektivnosti prilikom oblikovanja nastavnog sadržaja. Osim toga, na sadržaje u školskim udžbenicima, prvenstveno one iz nacionalne povijesti, u određenoj mjeri utječe i kolektivno pamćenje pojedinog društva. Ono ima važnu ulogu u izgradnji identiteta zajednice te uključuje ono što određena zajednica želi sačuvati za sljedeće generacije.

Međutim, u kontekstu istraživanja povijesnih udžbenika važno je analizirati i nastavne planove i programe koje donosi nadležno ministarstvo, a koje autori moraju slijediti prilikom pisanja udžbenika. Naime, planovi i programi propisuju sadržaje koji će biti (ili su bili) reproducirani u udžbenicima. U analiziranom razdoblju udžbenici su nerijetko bili podvrgavani i strogim državnim kontrolama, pa i cenzurama, a jedan od problema bilo je i prenamaglašavanje nacionalnih ciljeva, usredotočenost na vlastitu nacionalnu povijest koja se ne poučava s obzirom na europski i svjetski kontekst te, u novijim udžbenicima, izostavljanje regionalne povijesti. Vezano uz obrazovni sustav u analiziranom razdoblju, promjene koje su se događale u prvome redu odnosile su se na revidiranje nastavnih sadržaja, dok su reforme obrazovnog sustava bile rijetke. Tako je s uspostavom nove vlasti i novih državnih organizacija svaki puta dolazilo do novog *pisanja* povijesti u skladu s novim položajem i svrhom nastave povijesti.

Govoreći o imaginarnome, važno je istaknuti da se u procesu oblikovanja povijesnog narativa teško može izbjeći upisivanje vrijednosti razdoblja u kojemu nastaje. Zbog toga nerijetko dolazi i do promjene strukture povijesnog narativa, a u trenutku kada postaje teško razlučiti stvarne povijesne činjenice od imaginarnog konstrukta može se govoriti o povijesnim mitovima. Oni su uvelike povezani i s nacionalnim ideologijama koje teže upravo isticanju slavne nacionalne prošlosti te njenih najvažnijih ličnosti i događaja pri čemu često dolazi do iskrivljavanja povijesnih činjenica i pridavanja raznih suvremenih osobina i vrijednosti ljudima

i događajima iz prošlosti. Povijesni mitovi su višeznačni, mogu se tumačiti na različite načine i prenositi različita značenja koja su ponekad i međusobno suprotstavljena. Osim toga, jedan povijesni mit može u sebi obuhvatiti elemente više različitih mitova. Kada je riječ o zrinsko-frankopanskoj uroti kao povijesnom mitu, važno je istaknuti nekoliko mitskih obrazaca koji se mogu prepoznati u narativu o uroti. Riječ je o elementima *mita o mučeništvu i patnji* koji se odnosi na položaj cijeloga naroda koji stradava ili zbog nepravedne vlasti tuđinaca (u ovome slučaju habsburške vlasti) ili zbog provala i napada Drugoga (konkretno Osmanlija). Navedeni mit može se odnositi i na pojedince, u ovome slučaju na mučeništvo Zrinskog i Frankopana koji su se žrtvovali za svoj narod zbog čega ih je narod i upamtio. S druge strane, elementi *mita o predziđu*, koji se izvorno odnosi na zajednicu koja staje u obranu civilizacije od Drugoga odnosno Osmanlija, djelomično su modificirani i promijenjeni u skladu s novim društveno-političkim potrebama. Zrinski i Frankopan još za života smatrani su istaknutim borcima protiv Osmanlija, da bi na kraju ustali i protiv habsburških pretenzija čime su oni dobili glavnu ulogu u okviru povijesnog narativa o otporu Habsburgovcima. Na koncu, mit o *Spasitelju* odnosi se na podudarnost između lika heroja (Spasitelja) i specifičnih potreba nekog društva u određenom vremenskom razdoblju, zbog čemu mu upravo taj heroj postaje nužan. U tom kontekstu nerijetko se događa i stapanje lika heroja sa sudbinom cijeloga naroda. Tako se analizom udžbenika utvrdilo da je nerijetko dolazilo i do promjena mehanizama heroizacije Zrinskog i Frankopana, odnosno njihov je kult jačao upravo u kriznim trenucima i situacijama u kojima je dolazilo do nacionalnih previranja. Osim toga, proces heroizacije utjecao je i na pridavanje vrijednosnih atribucija Zrinskom i Frankopanu. Naime, Zrinski i Frankopan su se procjenjivali isključivo iz perspektive njihove političke djelatnosti, dok su njihove ostale aktivnosti i karakteristike zanemarivane. Važno je istaknuti kako se, s obzirom na navedene mitske elemente koji tvore mit o uroti, ali i samu njegovu narativnu strukturu, mogu izdvojiti i sljedeći toposi u prikazima urote: *patnja hrvatskog naroda, slavno podrijetlo Zrinskog i Frankopana, urotnici, potraga za saveznicima, vladareva prijetvornost i žrtva za svoj narod*.

Što se tiče auto-i heteropredodžbi kao sastavnih dijelovima toposa od kojih je izgrađen povijesni mit o uroti, važno je napomenuti kako se autopredodžbe mogu podijeliti na predodžbe o vlastitom narodu te na predodžbe o narodnim junacima – Zrinskima i Frankopanu. Na taj je način hrvatski narod u razdoblju druge polovice sedamnaestog stoljeća bio prikazan kao hrabar i junački narod koji se bori za tuđe interese, a kojega svi ugnjetavaju. Te su slike, naravno, mijenjale svoj intenzitet ovisno o vremenskom kontekstu u kojem su nastale. S druge strane, mehanizmi heroizacije Zrinskog i Frankopana još su izraženije bili podložni promjenama zbog

čega se mogu uočiti razlike u njihovim udžbeničkim prikazima, ali i u količini teksta posvećenog njihovoj važnosti. Govoreći o prikazu Drugih važno je istaknuti negativne heteropredodžbe koje u velikoj mjeri prevladavaju u svim analiziranim razdobljima. One su usmjerene u prvome redu na narodne neprijatelje – Osmanlije i Austrijance odnosno Habsburgovce. Osim toga, može se uočiti relativno slaba zastupljenost pozitivnih heteropredodžbi, primjerice predodžbi o Mađarima u kontekstu kovanja urote. To je posebno slučaj s kasnije izdanim udžbenicima. Jednako tako, analiza je pokazala kako su stereotipi u mnogo manjoj mjeri zastupljeni negoli što je to slučaj s auto- i heteropredodžbama te su prisutniji u povijesnim čitankama i čitankama, negoli u udžbenicima povijesti. U udžbenicima su stereotipi ipak malobrojniji, a u prvome redu se koriste u prikazima Osmanlija i Austrijanaca odnosno Habsburgovaca.

Analiza povijesnog mita o zrinsko-frankopanskoj uroti u udžbenicima povijesti pokazala je, za početak, velike razlike u terminima koji su se koristili za označavanje tog događaja, ali i velike oscilacije u količini teksta posvećenom uroti. Osim toga, nastavne jedinice i nastavne teme unutar kojih je bio artikuliran povijesni mit o zrinsko-frankopanskoj uroti također su se mijenjali tijekom analiziranog razdoblja te su u njih bili uključivani različiti sadržaji. Tako se može uočiti kako je u udžbenicima iz razdoblja Kraljevine SHS i Nezavisne Države Hrvatske unutar nastavne jedinice o uroti bilo uključeno i tematiziranje položaja hrvatskog naroda i njegove borbe protiv Osmanlija, što je kasnije izdvojeno u posebnu nastavnu jedinicu.

Jednako tako, postoje i razlike u statusu pojedinih toposa koji su tvorili mit o uroti. To se posebice odnosi na topose o *patnji hrvatskog naroda* i *slavnog podrijetla Zrinskog i Frankopana te žrtvi za svoj narod*. Primjerice, kad je riječ o toposu o *slavnom podrijetlu Zrinskog i Frankopana* u prva dva analizirana razdoblja fokus je upravo na značenju obitelji Zrinski i Frankopan i obiteljskoj prošlosti. Tijekom pedesetih godina i nadalje fokus se premješta na gospodarski značaj obitelji, ali dolazi i do pojave noviteta – prvi put se unutar nastavne jedinice o uroti mogu primijetiti i opisi plemstva i njihove uloge. Promjene su ponovno uočljive u udžbenicima izdanima sredinom devedesetih godina i onih kasnijih, kada se prikazuje i obiteljska prošlost i naglašava njihovo gospodarsko značenje. Što se tiče preostalih toposa, mogu se uočiti oscilacije u njihovoj zastupljenosti unutar mita, ali i manje promjene koje se prvenstveno odnose na prikaz lika Leopolda I. i njegovih ministara koji su prikazani samo u prva dva razdoblja da bi u preostala dva u fokusu bio isključivo car Leopold I.

Nerijetko je dolazilo i do promjena kako aksioloških karakteristika urote, tako i funkcija i značenja koje je ona imala u udžbenicima iz različitih vremenskih perioda. Kao glavna funkcija mita o uroti u svim promatranim razdobljima može se izdvojiti njena uloga u (iz)gradnji nacionalnog identiteta i mnemohistorijska funkcija naglašavanja konstante borbe hrvatskog naroda za svoju samostalnost i prava. Osim toga, njome su se opravdavale političke ideologije i njihovi ciljevi te se isticao legitimitet i pravo na borbu za svoju zemlju, ovisno o promatranom razdoblju. To ponajviše dolazi do izražaja u opravdavanju postupaka urotnika isticanjem njihova prava na ustanak, bilo prema Zlatnoj buli (u razdoblju Kraljevine SHS) bilo prema Cetingradskom saboru (u suvremenoj Hrvatskoj).

Na koncu, valja istaknuti i promjene u vrijednosnim prosudbama povijesne uloge Zrinskih i Frankopana. Ona je najizraženija u udžbenicima izdanima tijekom dvadesetih godina prošloga stoljeća, da bi tijekom pedesetih i šezdesetih godina bila u potpunosti marginalizirana, a Zrinski i Frankopan bili prikazivani kao borci za vlastite interese koji su se slučajno podudarali i s državnim interesima. No, nakon razdoblja marginalizacije, kult Zrinskog i Frankopana počeo je jačati već početkom sedamdesetih godina. Svoj vrhunac dosegao je u udžbenicima iz druge polovice devedesetih godina, premda se ipak ne može govoriti o njihovu mučeništvu kao što je to bio slučaj s udžbenicima iz prva dva razdoblja. Na koncu, premda se u najsuvremenijim udžbenicima može uočiti slabljenje kulta i njihove povijesne uloge u odnosu na one iz devedesetih godina, važnost Zrinskog i Frankopana kao povijesnih čimbenika koji su ostavili neizbrisiv trag u hrvatskoj prošlosti ostala je neupitna.

Sažetak

Ovaj rad temelji se na imagološkoj analizi prikaza i interpretacija povijesnog mita o zrinsko-frankopanskoj uroti u povijesnim udžbenicima i čitankama. Time se nastoji istražiti utjecaj društveno-političkih promjena na (re)definiranje slika i predodžbi kako o vlastitom narodu, tako i o Drugome, ali i o *narodnim* velikanima - braći Zrinski i Frankopanu u školskim udžbenicima. Govoreći o povijesnom mitu o zrinsko-frankopanskoj uroti, važno je istaknuti njegovu kompleksnost. On sadrži elemente mita o patnji hrvatskoga naroda, mita o *Spasitelju* te mita o *predziđu* u modificiranom obliku u kojem Zrinski i Frankopan više ne predstavljaju samo borce protiv Osmanlija, već i protiv habsburških pretenzija. Razvoj kulta Zrinskog i Frankopana može se pratiti od druge polovice devetnaestog stoljeća, kada su oni identificirani kao narodni junaci. Osim toga, urota se nametnula kao neizostavan i važan dio nacionalne povijesti zbog čega je nije bilo moguće isključiti iz školskih udžbenika ni u jednom promatranom razdoblju. No, promjena njenih aksioloških atribucija, a s time i funkcija i značenja koje je urota imala u pojedinom vremenskom okviru, bila je neizbježna. Osim promjene četiri državne organizacije u analiziranom razdoblju, nerijetko je i unutar tih državnih okvira dolazilo do važnih promjena, kako političkih tako i ideoloških. Navedene promjene utjecale su na pisanje i revidiranje školskih udžbenika. Naime, svaki povijesni mit, pa tako i onaj o uroti, sklon je promjenama, u ovome slučaju promjenama mehanizma heroizacije Zrinskih i Frankopana. Zbog toga se mogu uočiti i razlike u udžbeničkom prostoru posvećenom uroti, ali i promjene fokusa u prikazima same urote. Primjerice, dok je u udžbenicima iz razdoblja Nezavisne Države Hrvatske naglasak na hrvatskome narodu, u razdoblju suvremene Hrvatske fokus je na državnim pravima i njihovu kršenju. Na kraju, valja naglasiti kako su upravo školski udžbenici, a time i nastava povijesti, u velikoj mjeri podložni raznim političkim i ideološkim utjecajima i manipulacijama zbog čega se istraživanje udžbeničke građe razvilo u posebnu istraživačku granu. Zbog toga se istraživanje udžbeničke građe razvilo u posebnu istraživačku granu koja može dati odgovor na pitanje koji su povijesni događaji i ličnosti toliko važni da ih treba *upamtiti* i prenijeti na sljedeće generacije.

Summary

This master thesis is based on imagological analysis of representations and interpretations of historical myth about Zriny-Frankopan conspiracy that can be found in textbooks and readers. This thesis investigates the impact that socio-political changes had on (re)defining of figures and images about one's own nation, Other and about *national* heroes - brothers Zriny and Frankopan, that can be found in textbooks. While talking about historical myth about Zriny-Frankopan conspiracy, it is important to stress its complexity. It incorporates elements of myth about suffering of Croatian people, myth about *Saviour*, and about *antemurale* in its modified form, where Zriny and Frankopan do not just represent fighters against the Ottomans, but also against claims that Habsburgs had. The development of Zriny-Frankopan cult can be followed from second half of nineteenth century, when they were identified as national heroes. Besides that, the conspiracy was imposed as an essential and important part of national history, and that is the reason why it was not possible to exclude it from textbooks in any of analysed periods. But changes of its axiological attribution, and with it the changes of functions and significance that the conspiracy had during particular time frame, were inevitable. Besides the fact that four different state organizations were changed during analysed period, it often came to important changes, political and ideological, during the time that particular state organization was present. The said changes had influence on writing and revision of the textbooks. Every historical myth, and that includes this conspiracy myth, is susceptible to changes of its mechanisms, in this case mechanisms about Zriny-Frankopan heroism. Because of that, differences in space that was dedicated to the conspiracy in the textbooks, but also the change of focus of the representation of the conspiracy, can be seen. For example, in the textbooks from Independent State of Croatia (NDH), the stress is on Croatian people, while in the textbooks from modern period of Croatia the focus is on state law and its violation. It is important to emphasize that the textbooks, and with them the history education, are greatly influenced by different political and ideological impact and manipulation. That is why the study of textbooks was developed into separate field of study that can give us the answer to the question which events and people are important enough to *be remembered* and passed on to next generations.

Prilozi:*

- ❖ **Prilog 1.** Tablični prikaz zastupljenosti zrinsko-frankopanske teme u udžbenicima povijesti (izražen u broju stranica i postocima izračunatima u odnosu na cjelokupan broj stranica udžbenika)

- ❖ **Prilog 2.** Nazivi nastavnih jedinica o zrinsko-frankopanskoj uroti u čitankama i povijesnim čitankama te izvori koji su reproducirani kao i djela iz kojih su preuzeti

- ❖ **Prilog 3.** Nazivi nastavnih cjelina i nastavnih jedinica o zrinsko-frankopanskoj uroti u udžbenicima povijesti

* Prilozi navedeni u nastavku napravljeni su prema udžbenicima navedenima u *Bibliografiji*.

Prilog 1. Tablični prikaz zastupljenosti zrinsko-frankopanske teme u udžbenicima povijesti

Udžbenik (godina izdanja, autor)		Ukupan broj strana	Broj strana posvećen uroti	%
1918.	(Klaić)	230	0,5	0,22%
(s.a.)	(Srkulj)	191	5	2,62%
1921.	(Srkulj – <i>Povijest novog vijeka</i>)	275	0,5	0,18%
1921.	(Srkulj)	268	5	1,87%
1925.	(Šiller)	109	4,5	4,13%
1927.	(Jakić)	152	4	2,63%
1930.	(Špoljar)	72	3	4,17%
1931.	(Jakić)	140	4	2,86%
1939.	(Jakić)	114	3	2,63%
1941.	(Jakić)	124	5,5	4,44%
1941.	(Srkulj)	336	2	0,60%
1943.	(Srkulj)	381	2,5	0,66%
1943.	(Jakić)	124	5,5	4,44%
1943.	(Antoljak)	105	1,3	1,24%
1944.	(Srkulj)	483	7	1,45%
1945.	(<i>Građa za povijest</i>)	24	1,5	6,25%
1950.	(Babić)	?	4,5	-
1953.	(Salzer)	?	7	-
1957.	(Gross)	138	0,2	0,14%
1959.	(Salzer)	?	5	-
1963.	(Salzer)	147	1	0,68%
1969.	(Žeželj)	316	3	0,95%
1970.	(Drašković, Goričan)	385	0,5	0,13%
1973.	(Žeželj)	323	3	0,93%
1974.	(Makek, Drašković, Salzer)	141	2	1,42%
1981.	(Makek, Drašković, Salzer)	141	2	1,42%
1985.	(Makek, Adamček)	200	1,5	0,75%
1990.	(Matković, Drašković)	393	2	0,51%
1991.	(Makek, Adamček)	200	2	1,00%
1992.	(Makek)	151	2,5	1,66%
1996.	(Sabalić)	93	2	2,15%
1999.	(Makek)	155	4,2	2,71%
2000.	(Budak, Posavec)	144	3	2,08%
2001.	(Budak, Mogorović Crijenko)	179	4	2,23%
2002.	(Posavec, Medić)	161	4	2,48%
2002.	(Brdal, Madunić)	139	2	1,44%
2003.	(Petrić, Ravančić)	179	4	2,23%
2007.	(Gračanin, Petrić, Ravančić)	180	4	2,22%
2007.	(Birin, Šarlija)	193	2,5	1,30%
2014.	(Labor, Vinarić, Pongrac)	220	4	1,82%
2015.	(Brdal, Madunić)	212	4	1,89%

Prilog 2. Nazivi nastavnih jedinica o zrinsko-frankopanskoj uroti u čitankama i povijesnim čitankama te izvori koji su reproducirani kao i djela iz kojih su preuzeti

Autor/i	Naziv čitanke	Godina	Naziv jedinice / dokumenata	Izvori
Čajkovac	<i>Treća čitanka za niže pučke škole u Hrvatskoj i Slavoniji</i>	1922.	Smrt Petra Zrinskoga i Franje Krste Frankopana	Iz Hrvatskog guslara Narodne poslovice
Čajkovac	<i>Četvrta čitanka za niže pučke škole u Hrvatskoj i Slavoniji</i>	1925.	Smrt Petra Zrinskoga i Franje Krste Frankopana	Kumičić. <i>Urota zrinsko-frankopanska</i> Pjesma Augusta Harambašića citati P. Zrinskog i Franje K. Frankopana
Čajkovac	<i>Čitanka za IV. razred osnovnih škola u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca</i>	1926.	Petra Zrinskoga i Franje Krste Frankopana oproštaj prije smrti	Kumičić. <i>Urota zrinsko-frankopanska</i> Pjesma Augusta Harambašića citati P. Zrinskog i Franje K. Frankopana
Jakić	<i>Povijest hrvatskoga naroda sa svjetskom poviješću za IV. razred srednjih škola</i>	1941. 1943.	Svršetak Zrinskoga i Frankopana	Smičičklas. <i>Poviest Hrvata</i>
Šidak	<i>Historijska čitanka za hrvatsku povijest I: do ukidanja feudalnih odnosa u Hrvatskoj god. 1848.</i>	1952.	<u>Urota Petra Zrinskoga:</u> Uvjeti Petra Zrinskoga sultanu i za izmirenje s dvorom Pismo kneza Fr. Frankopana kapetanu Čolniću 9. III. 1670.	Franjo Rački. <i>Isprave o uroti bana P. Zrinskoga i kneza Fr. Frankopana</i>
Bukša, Nikolić	<i>Čitanka za V. razred narodne šestogodišnje škole</i>	1953.	Posljednji časovi Zrinskoga i Frankopana	Kumičić. <i>Urota zrinsko-frankopanska</i>
Salzer	<i>Historijska čitanka: Prošlost i sadašnjost 2. za VII. razred osnovne škole</i>	1963.	Pljačka imanja Zrinjskih i Frankopana	Šišić. <i>Posljednji Zrinski i Frankopani na braniku domovine</i>
Žeželj	<i>Povijesna čitanka za II. razred gimnazije</i>	1970.	<u>Iz urote Zrinjskih i Frankopana (1663-1670):</u> Zavjernica velikaša (1666) Uvjeti Petra Zrinjskog sultanu i bečkom dvoru (1670) Petrovo pismo ženi uoči pogubljenja (1671)	N. Klaić. <i>Izvori za hrvatsku povijest III</i> Jaroslav Šidak. <i>Historijska čitanka za hrvatsku povijest I</i>
Kampuš, Makek	<i>Narodi u prostoru i vremenu: povijesna čitanka za VI. razred</i>	1974. 1977.	Smrt Nikole Zrinskog Urotnici Petar Zrinski i Frano Krsto Frankopan	? Šišić. <i>Posljednji Zrinski i Frankopani...</i>
Kampuš, Makek	<i>Čovjek u svom vremenu 2: povijesna čitanka za VI. razred osnovne škole.</i>	1985. 1988.	Urotnici Petar Zrinski i Frano Krsto Frankopan	Šišić. <i>Posljednji Zrinski i Frankopani...</i>
Kampuš, Makek	<i>Povijesna čitanka za VI. razred osnovne škole.</i>	1993.	Posljednje pismo Petra Zrinskoga supruzi Katarini Frankopanovo pismo supruzi Juliji Petar Zrinski i Fran Krsto Frankopan protiv dvora	Šidak. <i>Nekoliko hrvatskih pisama iz kruga oko Petra Zrinskog</i> Šišić. <i>Posljednji Zrinski i Frankopani...</i>
Posavec, Budak	<i>Povijesna čitanka za VI. razred osnovne škole</i>	1997.	Uvjeti Petra Zrinskog sultanu i za izmirenje s dvorom Zavjernica F. Wesselenyja, F. Nadasdyja i P. Zrinskog Pismo Petra Zrinskog ženi Katarini	Šidak. <i>Historijska čitanka za hrvatsku povijest</i> Srkuļj. <i>Izvori za povijest</i>
Petrić, Ravenčić	<i>Povijesna čitanka za VI. razred osnovne škole</i>	2004.	<u>Zrinsko-frankopanski otpor bečkom centralizmu:</u> Nikola Zrinski o međunarodnim odnosima Oproštajno pismo Petra Zrinskoga supruzi Ani Katarini	<i>Zrinski i Europa 2000.</i> Šišić. <i>Posljednji Zrinski i Frankopani...</i>

Prilog 3. Nazivi nastavnih cjelina i nastavnih jedinica o zrinsko-frankopanskoj uroti u udžbenicima povijesti

Autor/i	Naziv udžbenika	Godina	Naziv teme	Naziv jedinica
Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca/ Kraljevina Jugoslavija				
Klaić	<i>Povjesnica novoga vijeka za više razrede srednjih učilišta</i>	1918.	Vrijeme neograničene vlasti vladarske	Njemačka i austrijske nasljedne zemlje za Leopolda I. (1658-1705)
Srkulj	<i>Povijest Hrvata, Srba i Slovenaca za niže razrede srednjih škola</i>	?	/	Pogibija zrinsko-frankopanska
Srkulj	<i>Povijest novoga vijeka: za VII. razred srednjih učilišta</i>	1921.	Dvorski apsolutizam - Austrija	Zrinsko-frankopanska buna
Srkulj	<i>Povijest Hrvata, Srba i Slovenaca za srednje škole</i>	1921.	Treće doba : od XVI.-XIX. vijeka	Katastrofa zrinsko-frankopanska
Šiller	<i>Povijest Hrvata, Srba i Slovenaca: za narodne osnovne škole</i>	1925.	/	Propast roda Zrinsko-Frankopanskoga
Jakić	<i>Povijest Srba, Hrvata i Slovenaca s obzirom na opću historiju za realne gimnazije i njima slične škole, dio II: od kraja XV. stoljeća do naših dana</i>	1927.	XVII. stoljeće	Leopold I. i knezovi Zrinski Zavjera Zrinskoga
Špoljar	<i>Narodna povijest Kraljevine Jugoslavije za III. IV. razred osnovnih škola</i>	1930.	/	Smrt bana Petra Zrinjskog i kneza Krste Frankopana
Jakić	<i>Povijest Jugoslavije s općom istorijom za IV. razred srednjih i njima sličnih škola. dio II.: od kraja XV. stoljeća do naših dana</i>	1931.	/	Beč i knezovi Zrinski Zavjera Zrinskoga
Jakić	<i>Povijest Jugoslavije s općom istorijom za IV. razred srednjih i njima sličnih škola, dio II.</i>	1939.	XVII. stoljeće	Beč i knezovi Zrinski Zavjera Zrinskoga
Nezavisna država Hrvatska				
Srkulj	<i>Povijest novoga vijeka za VII. razred srednjih škola</i>	1941.	Nova velika vlast Austrija	Zrinsko-frankopanska urota
Jakić	<i>Povijest hrvatskoga naroda sa svjetskom poviješću za IV. razred srednjih škola</i>	1941./ 1943.	/	Beč i knezovi Zrinski Zavjera Zrinskoga
Antoljak	<i>Poviest Hrvata: priručnik državno-narodne nastave</i>	1943.	Hrvatska od 1616.-1790.	/
Srkulj	<i>Poviest novoga vieka za VII. razred srednjih škola</i>	1943	Nova velika vlast Austrija	Zrinsko-frankopanska urota
Srkulj	<i>Hrvatska povijest za VIII. razred srednjih škola</i>	1944.	Četvrto doba: borba za obstanak	Zrinsko-frankopanska urota

FNRJ/SFRJ				
	<i>Građa za povijest naroda Jugoslavije</i>	1945.	/	Urota Zrinskog i Frankopana i otpor hrvatskih velikaša protiv centralizacije i germanizacije
Babić	<i>Povijest za VI. razred sedmogodišnje škole i II. razred gimnazije</i>	1950.	Otpor hrvatskog plemstva protiv austrijskog centralizma i apsolutizma. Zavjera Zrinskog i Frankopana	/
Salzer	<i>Povijest za VII. razred narodne osmogodišnje škole i III. razred gimnazije.</i>	1953.	Hrvatska u doba Habsburgovaca	Urota Zrinjskih i Frankopana
Gross	<i>Opća povijest od engleske revolucije do propasti Francuskog Carstva (1640 – 1815)</i>	1957.	Habsburška Monarhija u drugoj polovini XVII. stoljeća	Plemićke bune u Hrvatskoj i Mađarskoj
Salzer	<i>Povijest za VII. razred osnovne škole</i>	1959.	/	Urota Zrinjskih i Frankopana
Salzer	<i>Prošlost i sadašnjost 2: udžbenik historije za VII. razred osnovne škole</i>	1963.	U tuđinskim lancima	Neispunjena obećanja i prevarene nade
Žeželj	<i>Povijest: za 2. razred gimnazije</i>	1969./ 1973.	Južnoslavenski narodi u doba krize Osmanskog Carstva i u vrijeme habsburškog apsolutizma	Južnoslavenske zemlje pod Habsburgovcima
Drašković, Goričan	<i>Povijest za osnovno opće obrazovanje odraslih</i>	1970	Južnoslavenski narodi od početka 16. do potkraj 18. stoljeća	Naše zemlje u sklopu Austrije
Drašković, Makek, Salzer	<i>Narodi u vremenu i prostoru 2: udžbenik povijesti za VI. razred osnovne škole</i>	1974./ 1981.	Južnoslavenski narodi od XVI. do kraja XVIII. stoljeća	Hrvatsko plemstvo u borbi protiv neograničene vlasti Habsburgovaca: <i>Otpor Zrinjskih i Frankopana*</i>
Adamček, Makek	<i>Čovjek u svom vremenu 2 – udžbenik povijesti za VI. razred osnovne škole</i>	1985.	Hrvatske zemlje od XVI. do kraja XVIII. stoljeća	Hrvatska u XVII. i XVIII. stoljeću: <i>Zrinsko-frankopanska urota*</i>
Matković, Drašković, Stančić	<i>Povijest 2: udžbenik za učenike gimnazija i centara kulturološko-umjetničkog, odgojno-obrazovnog, jezičnog, upravno-pravnog i muzičkog usmjerenja</i>	1990.	Naše zemlje pod vlašću Habsburgovaca u XVI., XVII. i XVIII. stoljeću	Otpor hrvatskog plemstva centralizmu i apsolutizmu Habsburgovaca

* Riječ je o udžbenicima koji u naslovu nastavne jedinice ne spominju urotu, no te nastavne jedinice podijeljene su i na podnaslove, među kojima su i oni o uroti te su zbog toga i oni navedeni u popisu

Republika Hrvatska				
Makek, Adamček	<i>Čovjek u svom vremenu: udžbenik povijesti za VI. razred osnovne škole</i>	1991.	Hrvatske zemlje od XVI. do kraja XVIII. stoljeća	Hrvatska u XVII. i XVIII. stoljeću: Zrinsko-frankopanska urota
Makek	<i>Povijest za VI. razred osnovne škole</i>	1992.	Hrvatska u sastavu Habsburške Monarhije	Hrvatska između dvaju žrvanja; Zrinsko-frankopanski otpor bečkom centralizmu
Sabalić,	<i>Povijest za VI. razred osnovne škole</i>	1996.	Hrvatska u XVI. i XVII. stoljeću – borba za opstanak	Zrinsko-frankopanski otpor bečkom centralizmu
Makek	<i>Povijest 6: udžbenik za VI. razred osnovne škole</i>	1999.	Hrvatska od XVI. do kraja XVIII. stoljeća	Zrinsko-frankopanski otpor bečkom centralizmu
Budak, Posavec	<i>Rađanje suvremene Hrvatske i Europe od seobe naroda do apsolutizma: udžbenik povijesti za 6. razred osnovne škole</i>	2000.	Rani novi vijek – rađanje modernog svijeta: Hrvatska u XVI. i XVII. stoljeću – borba za opstanak	Zrinsko-frankopanski otpor bečkom centralizmu
Budak, Mogorović Crljenko	<i>Povijest 6: udžbenik za 6. razred osnovne škole</i>	2001.	Rani novi vijek	Zrinsko-Frankopanska urota
Brdal, Madunić	<i>Povijest 6: udžbenik za 6. razred osnovne škole</i>	2002.	Hrvatska u novom vijeku do početka XVII. stoljeća	Zrinsko-frankopanski otpor centralizmu i apsolutizmu Beča
Petrić, Ravančić	<i>Povijest 6: udžbenik za 6. razred osnovne škole</i>	2003.	Hrvatska u 16. i 17. stoljeću. Borba za opstanak	Zrinsko-frankopanski otpor bečkom centralizmu
Gračanin, Petrić, Ravančić	<i>Povijest 6: udžbenik iz povijesti za 6. razred osnovne škole</i>	2007.	Hrvatska u ranom novom vijeku	Ranonovovjekovno hrvatsko plemstvo – Zrinski i Frankopani
Birin, Šarlija	<i>Povijest 6: udžbenik za 6. razred osnovne škole</i>	2007.	Hrvatska u ranom novom vijeku	Nezadovoljstvo hrvatskih velikaša Habsburgovcima Priprava i organizacija otpora Slom zrinsko-frankopanskog otpora i njegove posljedice
Labor, Capor, Vinarić...	<i>Vremeplov 6: udžbenik povijesti za šesti razred osnovne škole</i>	2014./2015.	Hrvatska u ranom novom vijeku	Zrinsko-frankopanski otpor bečkom centralizmu
Brdal, Madunić	<i>Tragom prošlosti 6 – udžbenik povijesti u 6. razredu osnovne škole</i>	2007./2015.	Hrvatska u novome vijeku (od XVI. do XVIII. stoljeća)	Zrinsko-frankopanski otpor

8. Bibliografija

1. Izvori

Nastavni planovi i programi (kronološki):

Nastavni program za I., II., III. i IV. razred osnovnih škola Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca. 1926. Beograd: Državna štamparija Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca.

Nastavni plan i program za osnovne škole. 1944. Odjel narodne prosvjete ZAVNOH-a.

Nastavni plan i program za gimnazije i klasične gimnazije za školsku godinu 1945.-1946. 1945. Ministarstvo prosvjete Federalne Hrvatske. Zagreb: Izdanje Nakladnog zavoda Hrvatske.

Nastavni plan i program za V., VI. i VII. razred osnovne škole. 1946. Ministarstvo prosvjete Narodne Republike Hrvatske. Zagreb: Školska i pedagoška izdanja Nakladnog zavoda Hrvatske.

Nastavni plan i program za osnovnu školu. 1948a. Zagreb: Ministarstvo prosvjete Narodne Republike Hrvatske.

Nastavni plan i program za više razrede osnovnih škola. 1948b. Zagreb: Ministarstvo prosvjete Narodne Republike Hrvatske.

Nastavni plan i program za gimnazije (od I. do VIII. razreda). 1948c. Zagreb: Ministarstvo prosvjete Narodne Republike Hrvatske.

Nastavni plan i program za osmogodišnje škole i niže razrede gimnazija. 1951. Zagreb.

Osnovna škola – odgojno obrazovna struktura. 1964. II. redigirano izdanje, ur. Ivan Leko i Danica Nola. Zagreb: Školska knjiga.

Naša osnovna škola: odgojno-obrazovna struktura. 1972. Zagreb: Zavod za unapređivanje osnovnog obrazovanja.

Osnove nastavnog plana i programa za srednjoškolsko obrazovanje u SR Hrvatskoj. 1974. Zavod za unapređivanje stručnog obrazovanja Savezne Republike Hrvatske. Zagreb: Školska knjiga.

Nastavni programi za gimnazije. 1994. Ministarstvo kulture i prosvjete Republike Hrvatske Zagreb: NIP „Školske novine.“

Okvirni nastavni plan i program za osnovne škole u Republici Hrvatskoj (izmjene i dopune). 1995. Ministarstvo prosvjete i športa Republike Hrvatske. Zagreb: NIP „Školske novine.“

Okvirni nastavni programi općeobrazovnih predmeta u srednjim školama. 1997. Ministarstvo kulture i prosvjete Republike Hrvatske. Zagreb: NIP „Školske novine.“

Nastavni plan i program za osnovnu školu. 2006. Zagreb: Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa.

Udžbenici

Kraljevina Jugoslavija

JAKIĆ, Živko. 1931. *Povijest Jugoslavije s općom istorijom za IV. razred srednjih i njima sličnih škola, dio II.: od kraja XV. stoljeća do naših dana.* Zagreb: troškom i nakladom piščevom.

JAKIĆ, Živko. 1939. *Povijest Jugoslavije s općom historijom za IV. razred srednjih i njima sličnih škola, dio II.* Zagreb: Komisiona naklada narodne knjižnice.

JAKIĆ, Živko. 1927. *Povijest Srba, Hrvata i Slovenaca s obzirom na opću historiju za realne gimnazije i njima slične škole, dio II.: od kraja XV. stoljeća do naših dana.* Zagreb: Troškom i nakladom „Narodne knjižnice.“

KLAIĆ, Vjekoslav (ur.). 1918. *Povjesnica novoga vijeka za više razrede srednjih učilišta, VI.* nepromijenjeno izd. Zagreb: Knjižara L. Hartmana (St. Kugli).

SRKULJ, Stjepan. (s.a.). *Povijest Hrvata, Srba i Slovenaca za niže razrede srednjih škola.* Zagreb: Tisak i naklada St. Kugli.

SRKULJ, Stjepan. 1921a. *Povijest novoga vijeka za VII. razred srednjih učilišta, 2.* popunjeno izd. Zagreb: Trošak i naklada Kr. hrv. – slav. zem. vlade.

SRKULJ, Stjepan. 1921b. *Povijest Hrvata, Srba i Slovenaca za srednje škole.* Zagreb: Knjižara kralj. sveučilišta i Jugoslavenske akademije.

ŠILLER, Dragutin. 1925. *Povijest Hrvata, Srba i Slovenaca za narodne osnovne škole.* Zagreb: Tisak jugoslavenskog novinskog d.d.

ŠPOLJAR, Zlatko. 1930. *Narodna povijest Kraljevine Jugoslavije za III. i IV. razred osnovnih škola.* Zagreb: Troškom i nakladom „Narodne knjižnice.“

Nezavisna Država Hrvatska

- ANTOLJAK, Stjepan. 1943. *Poviest Hrvata: priručnik državno-narodne nastave*. Sv. 2. Zagreb: Tiskara Poljak i Glatz.
- JAKIĆ, Živko. 1943. *Poviest hrvatskog naroda sa svjetskom poviešću za IV. razred srednjih škola*. Zagreb: Izdanje nakladnog odjela hrvatske državne tiskare.
- JAKIĆ, Živko. 1941. *Povijest hrvatskoga naroda sa svjetskom poviješću za IV. razred srednjih škola*. Zagreb: Izdanje nakladnog odjela Hrvatske državne tiskare.
- SRKULJ, Stjepan. 1944. *Hrvatska povijest za VIII. razred srednjih škola*. Zagreb: Izdanje nakladnog odjela hrvatske državne tiskare.
- SRKULJ, Stjepan. 1943. *Poviest novoga vieka za VII. razred srednjih škola*, V. prerađeno izd. Zagreb: Izdanje nakladnog odjela hrvatske državne tiskare.
- SRKULJ, Stjepan. 1941. *Povijest novoga vijeka za VII. razred srednjih škola*, IV. prerađeno izd. Zagreb: Izdanje nakladnog odjela hrvatske državne tiskare.

FN Republika Jugoslavija/ SF Republika Jugoslavija

- BABIĆ, Vladimir. 1950. *Povijest za VI. razred sedmogodišnje škole i II. razred gimnazije*. Zagreb: Školska knjiga.
- DRAŠKOVIĆ, Blagota i Branko GORIČAN. 1970. *Povijest za osnovno opće obrazovanje odraslih*, III. neizmijenjeno izd. Zagreb: Školska knjiga.
- DRAŠKOVIĆ, Blagota, Ivo MAKEK i Olga SALZER. 1974. *Narodi u prostoru i vremenu 2: udžbenik povijesti za VI. razred osnovne škole*. Zagreb: Školska knjiga.
- DRAŠKOVIĆ, Blagota, Ivo MAKEK i Olga SALZER. 1981. *Narodi u vremenu i prostoru 2: udžbenik povijesti za VI. razred osnovne škole*, VIII. nepromijenjeno izd. Zagreb: Školska knjiga.
- Građa za povijest naroda Jugoslavije*. 1945. Osijek: Prosvjetno odjeljenje Oblasnog NOO-a.
- GROSS, Mirjana. 1957. *Opća povijest od engleske revolucije do propasti Francuskog Carstva (1640 – 1815)*, III. neizmijenjeno izd. Zagreb: Školska knjiga.
- MAKEK, Ivo i Josip ADAMČEK. 1985. *Čovjek u svom vremenu 2: udžbenik povijesti za VI. razred osnovne škole*. Zagreb: Školska knjiga.

MATKOVIĆ, Hrvoje, Blagota DRAŠKOVIĆ i Nikša STANČIĆ. 1990. *Povijest 2: udžbenik za učenike gimnazija i centara kulturološko-umjetničkog, odgojno-obrazovnog, jezičnog, upravno-pravnog i muzičkog usmjerenja*. Zagreb: Školska knjiga.

SALZER, Olga. 1953. *Povijest za VII. razred narodne osmogodišnje škole i III. razred gimnazije*. Zagreb: Školska knjiga.

SALZER, Olga. 1959. *Povijest za VII. razred osnovne škole*, VI. izd. Zagreb: Školska knjiga.

SALZER, Olga. 1963. *Prošlost i sadašnjost 2: udžbenik historije za VII. razred osnovne škole*, III. neizmijenjeno izd. Zagreb: Školska knjiga.

ŽEŽELJ, Mirko. 1969. *Povijest: za 2. razred gimnazije*, VI. neizmijenjeno izd. Zagreb: Školska knjiga.

ŽEŽELJ, Mirko. 1973. *Povijest: za 2. razred gimnazije*, VIII. izd. Zagreb: Školska knjiga.

Republika Hrvatska

BIRIN, Ante i Tomislav ŠARLIJA. 2007. *Povijest 6: udžbenik za 6. razred osnovne škole*. Zagreb: Alfa d.d.

BRDAL, Željko i Margita MADUNIĆ. 2002. *Povijest 6: udžbenik za 6. razred osnovne škole*, II. izd. Zagreb: Školska knjiga.

BRDAL, Željko i Margita MADUNIĆ. 2007. *Tragom prošlosti 6: udžbenik povijesti u 6. razredu osnovne škole*. Zagreb: Školska knjiga.

BRDAL, Željko i Margita MADUNIĆ. 2015. *Tragom prošlosti 6: udžbenik povijesti u 6. razredu osnovne škole*, II. izd. Zagreb: Školska knjiga.

BUDAK, Neven i Marija MOGOROVIĆ CRLJENKO. 2001. *Povijest 6: udžbenik za 6. razred osnovne škole*. Zagreb: Profil.

BUDAK, Neven i Vladimir POSAVEC. 2000. *Rađanje suvremene Hrvatske i Europe od seobe naroda do apsolutizma: udžbenik povijesti za 6. razred osnovne škole*, II. izd. Zagreb: Profil.

GRAČANIN, Hrvoje, Gordan RAVANČIĆ i Hrvoje PETRIĆ. 2007. *Povijest 6: udžbenik iz povijesti za 6. razred osnovne škole*. Zagreb: Meridijani.

- LABOR, Šime, Snježana VINARIĆ, Jelena ŠILJE CAPOR, Manuela KUJUNDŽIĆ, Tin PONGRAC. 2014. *Vremeplov 6: udžbenik povijesti za šesti razred osnovne škole*. Zagreb: Profil.
- LABOR, Šime, Snježana VINARIĆ, Jelena ŠILJE CAPOR, Manuela KUJUNDŽIĆ, Tin PONGRAC. 2015. *Vremeplov 6: udžbenik povijesti za šesti razred osnovne škole*, II. izd. Zagreb: Profil Klett.
- MAKEK, Ivo. 1992. *Povijest za VI. razred osnovne škole*, I. izd. Zagreb: Školska knjiga.
- MAKEK, Ivo. 1999. *Povijest 6: udžbenik za VI. razred osnovne škole*, III. dopunjeno i izmijenjeno izd. Zagreb: Školska knjiga.
- MAKEK, Ivo i Josip ADAMČEK. 1991. *Čovjek u svom vremenu: udžbenik povijesti za VI. razred osnovne škole*, VII. (I. izmijenjeno) izd. Zagreb: Školska knjiga.
- PETRIĆ, Hrvoje i Gordan RAVANČIĆ. 2003. *Povijest 6: udžbenik za 6. razred osnovne škole*. Zagreb: Meridijani.
- SABALIĆ, Frane. 1996. *Povijest za VI. razred osnovne škole*. Zagreb: Alfa.

Čitanke i povijesne čitanke

- ČAJKOVAC, Sigismund. 1922. *Treća čitanka za niže pučke škole u Hrvatskoj i Slavoniji*, II. izd. Zagreb: Nakladom Pokrajinske uprave za Hrvatsku i Slavoniju.
- ČAJKOVAC, Sigismund. 1925. *Četvrta čitanka za niže pučke škole u Hrvatskoj i Slavoniji*. Zagreb: Nakladom Pokrajinske uprave za Hrvatsku i Slavoniju.
- ČAJKOVAC, Sigismund. 1926. *Čitanka za IV. razred osnovnih škola u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca*. Zagreb: Zaklada tiskare Narodnih novina u Zagrebu.
- BUKŠA, Juraj i Ferdo NIKOLIĆ. 1953. *Čitanka za V. razred narodne šestogodišnje škole*. Zagreb: Školska knjiga.
- KAMPUŠ, Ivan i Ivo MAKEK. 1974. *Narodi u prostoru i vremenu 2: povijesna čitanka za VI. razred*. Zagreb: Školska knjiga.
- KAMPUŠ, Ivan i Ivo MAKEK. 1977. *Narodi u prostoru i vremenu 2: povijesna čitanka za VI. razred*, IV. izd. Zagreb: Školska knjiga.

- KAMPUŠ, Ivan i Ivo MAKEK. 1985. *Čovjek u svom vremenu 2: povijesna čitanka za VI. razred osnovne škole*. Zagreb: Školska knjiga.
- KAMPUŠ, Ivan i Ivo MAKEK. 1988. *Čovjek u svom vremenu 2: povijesna čitanka za VI. razred osnovne škole*, IV. izd. Zagreb: Školska knjiga.
- KAMPUŠ, Ivan i Ivo MAKEK. 1993. *Povijesna čitanka za VI. razred osnovne škole*, I. izd. Zagreb: Školska knjiga.
- PETRIĆ, Hrvoje i Gordan RAVENČIĆ. 2004. *Povijesna čitanka 6. razred osnovne škole*. Samobor: Meridijani.
- POSAVEC, Vladimir i Neven BUDAK. 1997. *Povijesna čitanka za VI. razred osnovne škole*. Zagreb: Profil International.
- SALZER, Olga. 1963. *Historijska čitanka: Prošlost i sadašnjost 2: za VII. razred osnovne škole*. Zagreb: Školska knjiga.
- ŠIDAK, Jaroslav, ur. 1952. *Historijska čitanka za hrvatsku povijest I: do ukidanja feudalnih odnosa u Hrvatskoj god. 1848*. Zagreb: Školska knjiga.
- ŽEŽELJ, Mirko. 1970. *Povijesna čitanka za II. razred gimnazije*, VI. neizmijenjeno izd. Zagreb: Školska knjiga.

2. Literatura

- ADAMČEK, Josip. 1971. Zrinsko-frankopanska zavjera (1664-1671). U *Hrvatski knezovi Zrinski i Frankopani: katalog izložbe u povodu 300-godišnjice pogibije Petra Zrinskog i Frana Krste Frankopana 30. travnja 1671*, ur. Miljenko Pandžić i Milan Kruhek, 5 - 14. Zagreb: Povijesni muzej Hrvatske i Arhiv Hrvatske.
- AGIČIĆ, Damir. 2003. Nastava povijesti u Hrvatskoj. *Povijest u nastavi 2/2*: 140-149.
- ASSMANN, Jan. 2006. Kultura sjećanja. U Brkljačić i Prlenda 2006: 45-79.
- BATINIĆ, Štefka. 2003. Hrvatski školski sustav u XX. stoljeću. *Anali za povijest odgoja 2*: 49-69.
- BENE, Sandor. 2016. The Life of Miklos Zrinyi. U Hausner 2016: 29-57

- BENE, Sandor, Zoran LADIĆ i Gabor HAUSNER. 2012. Predgovor. U *Susreti dviju kultura: Obitelj Zrinskih u hrvatskoj i mađarskoj povijesti*. Zbornik radova, ur. Sandor Bene, Zoran Ladić i Gabor Hausner, 7-14. Zagreb: Matica hrvatska.
- BILANDŽIĆ, Dušan. 1999. *Hrvatska moderna povijest*. Zagreb: Golden marketing.
- BLAŽEVIĆ, Zrinka. 2008. *Ilirizam prije ilirizma*. Zagreb: Golden marketing i Tehnička knjiga.
- BLAŽEVIĆ, Zrinka i Suzana COHA. 2008. Zrinski i Frankopani – strategije i modeli heroizacije u književnom diskursu. *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, 40: 91-117.
- BRKLJAČIĆ, Maja i Sandra PRLENDA (priredile). 2006. *Kultura pamćenja i historija*. Zagreb: Golden marketing i Tehnička knjiga.
- BRKLJAČIĆ, Maja i Sandra PRLENDA. 2006. Zašto pamćenje i sjećanje?. U Brkljačić i Prlenda 2006: 7-19.
- CARR, Edward Hallet. 2004. *Što je povijest?*. Zagreb: Srednja Europa.
- CIPEK, Tihomir. 2007. Nacija kao izvor političkog legitimiteta. U *Nacija i nacionalizam u hrvatskoj povijesnoj tradiciji*, ur. Tihomir Cipek i Josip Vrandečić, 17-31. Zagreb: Alinea.
- CONNERTON, Paul. 2004. *Kako se društva sjećaju*. Zagreb: Antibarbarus.
- CZERWIŃSKI, Maciej. 2015. *Naracije i znakovi: hrvatske i srpske sinteze nacionalne povijesti*. Zagreb: Srednja Europa.
- DESPOT, Igor. 2017. Kultura sjećanja na primjeru opsade Sigeta i seljačke bune. *Povijest u nastavi* 15/28: 63-78.
- DUJAK, Janko. 1919. *Hrvatski mučenici grof Petar Šubić Zrinski ban hrvatski i šura mu knez Fran Krsto Frankopan*. Sisak: Vlast. nakl.
- DUKIĆ, Davor i Zrinka BLAŽEVIĆ (ur.). 2009. *Kako vidimo strane zemlje*. Zagreb: Srednja Europa.
- DUKIĆ, Davor. 2009. Predgovor: O imagologiji. U Dukić i Blažević 2009: 5-22.
- ĐURIĆ, Tomislav i Dragutin FELETAR. 1997. *Navik on živi ki zgine pošteno – kratka povjesnica Zrinskih i Frankopana, deset povijesnih gradova*, 5. izd. Koprivnica: Nakladna kuća „Dr. Feletar.“
- EDELMAN, Murray. 2003. *Konstrukcija političkog spektakla*. Zagreb: Politička kultura.

- FRANKOVIĆ, Dragutin (ur.). 1958. *Povijest školstva i pedagogije u Hrvatskoj*. Zagreb: Pedagoško-književni zbor.
- GILLIS, John R. 2006. Pamćenje i identitet: povijest jednog odnosa. U Brkljačić i Prlenda 2006: 169-197.
- GIRARDET, Raoul. 2000. *Politički mitovi i mitologije*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- GROSS, Mirjana. 2001. *Suvremena historiografija – korijeni, postignuća, traganja*. Zagreb: Novi liber i Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.
- HAUSNER, Gabor. 2016. Foreword. U Hausner 2016: 11-25.
- HAUSNER, Gabor (ur.). 2016. *Zrinyi-Album*. Budimpešta: MoD Institute and Museum of Military History, MoD Zrinyi Non-profit Co. i Zrinyi Publishing House.
- HÖPKEN, Wolfgang. 2006. Između građanskog identiteta i nacionalizma: udžbenici povijesti u postkomunističkoj Europi. U *Demokratska tranzicija u Hrvatskoj. Transformacija vrijednosti, obrazovanje, mediji*, ur. Sabrina P. Ramet i Davorka Matić, 143-169. Zagreb: Alinea.
- JELAVICH, Charles. 1992. *Južnoslavenski nacionalizmi: jugoslavensko ujedinjenje i udžbenici prije 1914*. Zagreb: Globus nakladni zavod i Školska knjiga.
- JENKINS, Keith. 2008. *Promišljanje historije*. Zagreb: Srednja Europa.
- JUKIĆ, Tonča. 2010. Odnos kurikuluma i nastavnog plana i programa. *Pedagoška istraživanja* 7/1: 54-66.
- KAMBEROVIĆ, Husnija (ur.). 2003. *Historijski mitovi na Balkanu*. Sarajevo: Institut za istoriju.
- KARGE, Heike. 2001. Istraživanje školskih udžbenika u Jugoistočnoj Europi. Problemi, projekti, perspektive. U *Dijalog povjesničara – istoričara* 4, ur. Hans-Georg Fleck i Igor Graovac, 17-44. Zagreb: Fridrich Naumann Siftung.
- KLAIĆ, Vjekoslav. 1908. Zrinski i Frankopani. U *Posljednji Zrinski i Frankopani* 1908: 1-8.
- KOLSTØ Pål. 2003. Procjena uloge historijskih mitova u modernim društvima. U Kamberović 2003: 11-37.
- KOREN, Snježana i Magdalena NAJBAR-AGIČIĆ. 2007. Europska iskustva i nastava povijesti u obveznom obrazovanju. *Povijest u nastavi* 5/10: 117-174.

- KOREN, Snježana. 2011. Politika povijesti i udžbenici: Kako se pisala nacionalna povijest 1945.-1955. U Roksandić, Najbar-Agičić i Cvijović Javorina 2011: 139-150.
- KOREN, Snježana. 2007. Slike nacionalne povijesti u hrvatskim udžbenicima uoči i nakon raspada Jugoslavije. U *Historijski zbornik LX*, ur. Ivica Prlender, 247-294. Zagreb: Društvo za hrvatsku povjesnicu.
- KOREN, Snježana. 2004. Svrha i ciljevi suvremene nastave povijesti. *Povijest u nastavi* 2/3: 142-157.
- KUMIČIĆ, Eugen. 19---. *Urota zrinsko-frankopanska*, 3. izd. Zagreb: Tisak i naklada knjižare L. Hartmana (St. Kugli).
- LEERSEN, Joep. 2009. Imagologija: povijest i metoda. U Dukić i Blažević 2009: 169-185.
- LONČAREVIĆ, Hrvoje. 2016. Zrinsko-frankopanska urota u hrvatskom romanu. *Crkva u svijetu* 51/4: 596-614.
- MACAN, Trpimir. 2004. *Hrvatska povijest – pregled*, 2. prošireno izd. Zagreb: Matica hrvatska.
- MATKOVIĆ, Hrvoje. 1991. Zrinsko-frankopanska urota u starijoj i novijoj udžbeničkoj literaturi. *Nastava povijesti* 3-4: 102-107.
- MIJATOVIĆ, Anđelko. 1992. *Zrinsko-frankopanska urota*. Zagreb: Alfa.
- MODRIĆ-BLIVAJS, Dunja. 2007. Pedagoški standardi nekad i danas. *Povijest u nastavi* 5/9: 27-36.
- MONNEYRON, Frederic i Antigone MOUCHTOURIS. 2012. *Politički mitovi*. Zagreb: Tim press, 2012.
- MOURA, Jean-Marc. 2009. Kulturna imagologija: pokušaj povijesne i kritičke sinteze. U Dukić i Blažević 2009: 151-168.
- NAJBAR-AGIČIĆ, Magdalena i Damir AGIČIĆ. 2006. Nastava povijesti u Republici Hrvatskoj i njezina zlouporaba. U *Demokratska tranzicija u Hrvatskoj. Transformacija vrijednosti, obrazovanje, mediji*, ur. Sabrina P. Ramet i Davorka Matić, 169-191. Zagreb: Alinea.
- PANDŽIĆ, Miljenko i Milan KRUHEK, ur. 1971. *Hrvatski knezovi Zrinski i Frankopani: katalog izložbe u povodu 300-godišnjice pogibije Petra Zrinskog i Frana Krste Frankopana 30. travnja 1671*. Zagreb: Povijesni muzej Hrvatske i Arhiv Hrvatske.

- PAGEAUX, Daniel-Henri. 2009. Od kulturnog imaginarija do imaginarnog. U Dukić i Blažević 2009: 125-150.
- PERICA, Vjekoslav. 2003. Uloga crkava u konstrukciji državotvornih mitova Hrvatske i Srbije. U Kamberović: 203-225.
- PERKIĆ, Sandra i Ivo RENDIĆ MIOČEVIĆ. 2000. Istraživanje udžbenika povijesti kao znanstvena disciplina. *Radovi Filozofskog Fakulteta u Zadru* 39/26: 191–205.
- PETRUNGARO, Stefano. 2011. Novorođena država u potrazi za poviješću (i povjesničarima). U Roksandić, Najbar-Agičić i Cvijović Javorina 2011: 122-138.
- PETRUNGARO, Stefano. 2005. Slike povijesti. *Povijest u nastavi* 3/5: 337-343.
- PETRUNGARO, Stefano. 2009. *Pisati povijest iznova – hrvatski udžbenici povijesti 1918.-2004. godine*. Zagreb: Srednja Europa.
- PINGEL, Falk. 2000. *UNESCO vodič za istraživanje i reviziju udžbenika*. Zagreb: Profil.
- Posljednji Zrinski i Frankopani*. 1908. Zagreb: Matica hrvatska.
- Povjesničari, udžbenici i nastava povijesti u suvremenoj Hrvatskoj. 2007. *Povijest u nastavi* 5/9: 5-11.
- RAČKI, Franjo (sakupio). 1873. *Izprave o uroti bana P. Zrinskoga i kneza Fr. Frankopana*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- RENAN, Ernest. 2007. Što je nacija?. Preveo Tvrtko Lovreković. *Pro tempore* 4: 61-67.
- ROKSANDIĆ, Drago, Magdalena NAJBAR-AGIČIĆ i Ivana CVIJOVIĆ JAVORINA (ur.). *Desničini susreti 2009*. Zagreb: Filozofski fakultet.
- SMIČIKLAS, Tade. 1879. *Poviest Hrvatska*. Sv. 2. Zagreb: Naklada Matice hrvatske.
- STRADLING, Robert. 2005. *Multiperspektivnost u nastavi povijesti*. Zagreb: Srednja Europa.
- STRECHA, Mario. 2005. O nastanku i razvoju moderne hrvatske historiografije u 19. stoljeću. *Povijest u nastavi* 3/6: 103-116.
- STRECHA, Mario. 2003. Udžbenici i nastava povijesti u Hrvatskoj: kako se uključiti u proces oblikovanja nove intelektualne i kulturne geografije Europe? *Povijest u nastavi* 2/2: 140-489.
- ŠIDAK, Jaroslav. 1972. Urota zrinsko-frankopanska kao historiografski problem. *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* 2: 5-21.

ŠIŠIĆ, Ferdo. 1908. Posljednji Zrinski i Frankopani na braniku domovine. U *Posljednji Zrinski i Frankopani 1908*: 9-124.

ZAGOREC–CSUKA, Judit. 2009. *Tragom Zrinskih*. Zagreb: Društvo mađarskih znanstvenika i umjetnika u Hrvatskoj i Kulturno društvo „Prijateljski krug“ Pomurja.

ŽANIĆ, Ivo. 2003. Simbolični identitet Hrvatske u trokutu *raskrižje-predziđe-most*. U Kamberović 2003: 161-202.

Elektronička dokumentacija

BLAŽEVIĆ, Zrinka. „Imagologija.“ U *Leksikon Marina Držića*. <http://leksikon.muzej-marindrzc.eu/imagologija/>. (posjet 1.8.2018).

Ministarstvo znanosti i obrazovanja Republike Hrvatske. <https://mzo.hr/hr/udzbenici-za-osnovnu-srednju-skolu>. (posjet 1.6.2018).

Ministarstvo znanosti i obrazovanja Republike Hrvatske. <https://mzo.hr/hr/rubrike/udzbenicki-standard>. (posjet 6.6.2018.)

Hrvatska enciklopedija. s.v. „Topika.“ <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=61779>. (posjet 1.8.2018.)